

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika

Maarja Viktoria Noorkõiv

**KODUKÜLASTUSE FUNKTSIOON ERIKOOLI
KASVATUSSÜSTEEMIS**

Magistritöö

Juhendaja: Marju Selg, MSW

Tartu 2016

Abstract

The master's thesis of Maarja Viktoria Noorkõiv on the subject of Home visit as part of an educational process in special school.

In this thesis, home visit is considered as the time spent by students of the special school at home during the weekend and vacations. Home visit can be considered as an important part of overall resocialization process of students with special behavioural needs. Resocialization is defined as the process by which one's sense of social values, beliefs, and norms are reengineered. During the home visit, students communicate with parents and friends in their normal everyday environment. It can be argued that home visit functions as a model situation to evaluate progress in resocialization.

The purpose of this master's thesis is to study the experiences and thoughts of social workers at school, child protection specialist and police officers (hereinafter institutions) on how they evaluate the role of the home visit as part of the resocialization process of students with special behavioural needs. Questions of research: what is the meaning and role of the home visit as part of an educational process from the point of view of the institutions; how they perceive their role and responsibilities in relation to the home visit and how is the institutional support to the families organized to enable them to support the resocialization of students.

In the theoretical part of my thesis, I explain lifeworld orientation; describe social pedagogy in school social work and the context of school, child protection services and police. My thesis is based on a lifeworld orientation in social work, – a theory that is partly based on phenomenological sociology (Grunwald, Thiersch 2009).

To gather qualitative data I use 7 half-structured interviews with social workers at school, 2 child protection specialists, 2 police officers and 1 psychologist. By using interviews, I analyse how do the specialists that work with students with special behavioural needs considered the role of home visit and what are their experiences with it. To analyse the data I use the method of qualitative content analysis.

The analysis showed that home visit is considered an important part of the educational process by all institutions. All interviewees agreed that main role of the home visit is to maintain relations between children and parents and to prepare children for everyday life after they have left the special school. Several substantial problems were identified mainly related to the lack of cooperation and coordination between the institutions and lack of clarity of the laws applicable. The opinions of the interviewees were that all institutions should to more to prepare families for home visit but there were differences in opinions on who should be the initiator and organizer whether it should be the school staff or child protection specialist.

Keywords: special school; home visit; resocialization; social worker at school; child protection specialist; police officers

Sisukord

Abstract.....	2
Sissejuhatus	6
1. Teoreetiline raamistik ja probleemipüstitus	8
1.1 Eluilmakeskne lähenemine sotsiaaltöös.....	8
1.2 Sotsialiseerimine kui sotsiaalpedagoogika fookus	11
1.3 Erikooli lapsega tegelevate institutsioonide ülesanded	15
1.3.1 Maarjamaa Hariduskolleeegiumi Emajõe õppekeskus	15
1.3.2 Politsei- ja Piirivalveameti noorsoopolitsei.....	18
1.3.3 Kohalik omavalitsus	19
1.4 Probleemipüstitus.....	21
2. Meetod.....	23
2.1 Uurimismeetodi valik	23
2.2 Uurimuses osalejad	23
2.3 Intervjuu kava ja andmete kogumine	24
2.4 Analüüsimeetod	26
2.5 Uuriija refleksiivsus	27
3. Analüüs.....	30
3.1 Kodus käimine kui funktsioon kasvatusprotsessis.....	30
3.2 Koju saamise tingimused	35
3.2.1 Lapse tegevus koolis kui kodukülastusele lubamise eeldus.....	37
3.2.2 Kodukülastuskava kui lapse arengu suunaja kodukülastuse ajal	39
3.2.3 Kodukülastus kui preemia	41
3.2.4 Kodukülastuse loa mitte saamine	44
3.2.5 Kodu ja pere valmisolek kui kodukülastusele lubamise tingimus	45
3.3 Pere taust ja toetus kodukülastuse ajal.....	47
3.3.1 Vanema vastutus, kui laps on ebaseaduslikult koolis lahkunud.....	51
3.4 Kooli väliste institutsioonide ülesanded	53
3.4.1 Ülesanded enne erikooli suunamist.....	53
3.4.2 Ülesanded siis, kui laps õpib erikoolis	54
3.4.3 Kodu kontrollimine kodukülastusel	55
3.4.4 Toetuse ja asukoha probleem	57
3.4.5 Päevakava ja kontroll	59
3.5 Vastutus ja kontroll	61

3.5.1 Vastutus ja kontroll ebaseaduslikul kodukülastusel.....	61
3.5.2 Mida lapsed kodukülastuse ajal kodus teevad.....	65
3.6 Informatsiooni edastamine.....	66
3.6.1 Informatsiooni edastamine, kui laps on kodukülastusel.....	66
3.6.2 Informatsiooni edastamine, kui laps on ebaseaduslikult kodus	68
3.6.3 Ebaseaduslikud tegevused.....	70
3.6.4 Informatsiooni jagamine pakutavatest teenustest.....	72
Arutelu.....	74
Kokkuvõte	82
Kasutatud kirjandus	84

Sissejuhatus

Minu magistritöö keskendub Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskuse kodukülastusega seotud praktika uurimisele osana kogu kooli kasvatusprotsessist.

Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskus on kasvatuslike erivajadustega lastele mõeldud kool, mille eesmärk on toetada lapse arengut kõikides eluvaldkondades nii, et tagasi koju minnes oleks lapse elul kindel ja sotsiaalselt aktsepteeritav suund elus ning teadmised, oskused ja hoiakud selle poole liikumiseks. Koolis on loodud süsteem laste igapäevaseks õpetamiseks ja kasvatamiseks ning selle süsteemi juurde kuulub ka õigus külastada oma kodu. Koju lubamise eelduseks on nõuetekohane käitumine koolis. Probleem seisneb selles, et noorsoopolitseinikuna olen pidanud korduvalt tegelema laste hälbiva ja seadusevastase käitumise juhtumite lahendamisega – lapsed jätkavad neid samu tegevusi, mille tõttu nad erikooli suunati. See näitab, et koju lubamine (erikooli keeles kodukülastus) ei ole piisavalt integreeritud kooli kasvatusprotsessi, reeglid on ebaselged või neid lihtsalt ei järgita ning kontroll laste tegevuse üle kodukülastuse ajal on ebapiisav.

Erikool vastutab laste eest kogu koolis oldud aja jooksul ja peab vastutama ka ajal, kui laps on lubatud koju. Seega on kooli ülesandeks tagada, et lapsel oleks turvaline, tema arengut toetav ja kooliga ühtseid nõudmisi esitav keskkond kuhu minna ja et ta täidaks talle pandud kohustusi. Kool saab seda tagada ainult koostöös teiste institutsioonidega, eelkõige kohaliku omavalitsuse lastekaitsega.

Mina eesmärk on välja selgitada, millised on erikoolis oleva lapsega tegelevate institutsioonide esindajate kogemused seoses erikooli õpilaste kodukülastusega. Lähtudes eluilmakesksest lähenemisest uurin, kuidas spetsialistid tõlgendavad laste eluilma ning kuidas püüavad korraldada ja mõjutada laste argipäeva erikoolis ja väljaspool.

Töö koosneb kolmest osast: esimeses peatükis tutvustan töö teoreetilist raamistikku ja kirjeldan konteksti ehk erikooli õpilasega tegelevate institutsioonide õigusi ja kohustusi, teine peatükk käsitleb metoodikat ning kolmandas esitan uurimuse tulemused. Teooria peatükis annan ülevaate eluilmakesksest lähenemisest sotsiaaltöös ja sotsiaalpedagoogilisest sotsialiseerimisest, kirjeldan kooli ja annan ülevaate teiste institutsioonide õigustest ja

kohustustest seoses erikooli õpilasega. Metoodika peatükis annan ülevaate uurimismeetodist, uurimuses osalejatest, intervjuu kavast ja andmekogumise protsessist, andmete analüüsi meetodist ning kirjutan ka enda kui uurija refleksiivsusest. Töö kolmandas osas esitan oma uurimuse tulemused.

Täna oma peret toetuse ja positiivse suhtumise eest magistritöö kirjutamise perioodil. Suurima tänu võlgnen oma magistritöö juhendajale Marju Seljale toetuse, kannatlikkuse ja lootusetutel hetkedel motiveerimise eest.

1. Teoreetiline raamistik ja probleemipüstitus

1.1 Eluilmakeskne lähenemine sotsiaaltöös

Grunwald ja Thiersch on 2009 aastal sõnastanud eluilmakeskse sotsiaaltöö eesmärgina mõista ja toetada inimesi nende argielus. Selle lähenemise lähtepunktiks on abivajavate inimeste argipäev, nende jaoks argielus olulised teemad, probleemid ja nende kogemused (Grunwald, Thiersch 2009: 133). Oluline on keskenduda nende eriomastele enesetõlgendustele ja toimimismustritele ühiskondlikes ja individuaalsetes tingimustes ning sellest tulenevatele raskustele ja võimalustele (Thiersch, Grunwald 2002: 129; Kraus 2006 kaudu). Kraus (2006) rõhutab, et inimeste argipäeva mõistmiseks ja argiprobleemide käsitlemiseks tuleb võtta arvesse laiemat sotsiaalset konteksti, mis seda argipäeva kujundab. Grunwaldi ja Thierschi (2009) järgi rajaneb eluilmakeskne sotsiaaltöö mitmekülgsel ja hästi läbi töötatud teoreetilisel alusel, mis pärineb paljudest sotsiaalteaduslikest suundadest. Autorite jaoks on väga oluline hermeneutilis-pragmaatilise pedagoogika arusaam, mille kohaselt tuleb püüda indiviidi mõista tema enda minapildi, subjektiivsete tõlgenduste ning harjumuste seisukohalt. Autorite arvamus kohaselt Chicago sotsioloogilise koolkonna ja eriti sümbolilise interaktsionismi esindajad rõhutavad, et tähendused, mida inimesed asjadele ja ümbritsevale omistavad, on kujunenud vastastikkuses suhtes teistega. Seega oluline on ka see, kuidas individ end ühiskonnas tunneb, milline on tema ühiskondlik minapilt. Grunwaldi ja Thierschi kirjeldatud sotsiaalteadusliku fenomenoloogia järgi taasloovad argipäev ja eluilm mõttemalle ja elamise vorme, milles argipäeva kogetakse. Autorid kirjeldavad, et kriitilise teooria esindajad toovad välja, et argipäev sõltub sotsiaalsetest jõududest ning on ambivalentne, see tähendab, et me kogeme seda ainsa võimalikuna ning oleme kinni selle enesestmõistetavuses, samas unistades, et see oleks parem. Eluilma kontseptsiooni loomisele on nende sõnul kaasa aidanud ka Habermasi ja Bourdieu tööd sotsiaalsest kapitalist ja teistest kapitali vormidest, nende käsitluste vastastikkuses mõjus on kujunenud eluilmakesksele lähenemise teoreetiline raamistik (Grunwald, Thiersch, 2009: 135).

Grunwaldi ja Thierschi (2009) järgi määravad inimese eluilma paljuski tema kogemused, selles on ühendatud subjektiivne tegelikkus ja reaalsed elutingimused. Autorite arvates on reaalsed elutingimused olemas ka ilma inimese osaluseta, inimene kogeb neid, on neist mõjutatud ja mõjutab neid ka ise. Eluilmakeskne lähenemine Grunwaldi ja Thierschi (2009) järgi arvestab nende kahe fookusega ja püüab üht teise abil mõjutada. Nende sõnul on inimese

eluilma oluline määraja vastuolu selle vahel, mis on olemas, iseenesestmõistetav ja selle vahel, mis võiks olla, kuid millest on loobutud. Harjumuspärasest keskkonnast omandatud käitumismudelid võetakse autorite arvates liiga kergelt omaks, küsimata, kas asjad ei võiks olla teisiti. Inimesele on küll omane püüdlemine eduka igapäevaelu poole oma lootustes, aga sageli ei suuda nad näha oma piiratust ja tõkkeid Grunwaldi ja Thierschi (2009: 136). Selg (2013) on rõhutanud, et inimese eluilma saab avardada praegusest argipäevast väljapoole jääva reaalsuse arvelt, parandades elutingimusi, laiendades tema valikuvõimalusi ja pakkudes talle uusi positiivseid kogemusi.

Argielu toimub paratamatult individuaalsete eluilmade ja ametlike institutsioonide vastasmõjus. Eluilmakeskne lähenemine on kriitiline süsteemi liigse jäikuse ja enesekeskuse suhtes, mida Habermas (1987) on nimetanud eluilma koloniseerimiseks süsteemi poolt. Habermas eristab süsteemi ja eluilma ning käsitleb esimese sekkumist inimese eluilma kui keerulist ja mitmetahulist protsessi, milles süsteemi võim muutub liialdaseks ja agressiivselt pealetükkivaks, moonutades eluilmale omaseid suhteid. Intervjuus rahvusvahelisele sotsiaalpedagoogika ajakirjale ütleb Hans Tiersch:

„Ma tegin ettepaneku, et meie põhiroll oleks mõista sotsiaalseid probleeme ja mitte neid koloniseerida ja et me peaksime sekkuma seal, kus sotsiaalsed probleemid tekivad, keerukas tegelikkuses, mitte lihtsalt teooriates, neid teenivate organisatsioonide ja institutsioonide reeglite kontekstis. Lühidalt, me peame tegutsema inimeste elu keerukas tegelikkuses, probleemides ja võrgustikes. Eluilmakeskne lähenemine eeldab enam kui sekkumine sotsiaalses keskkonnas. Fookus on igapäevaelu olukordadega, rutiinide ja pragmaatiliste strateegiatega toime tulemisel.“ (Schugurensky, 2014).

Niisiis on Tierchi hinnangul eluilmakeskse lähenemise seisukohalt oluline tegeleda probleemidega seal, kus nad esinevad – argielu keerukas tegelikkuses, seal, kus inimesed püüavad oma igapäevase eluga hakkama saada.

Eluilmakesksel lähenemise järgi (Grunwald, Thiersch, 2009) on inimese arusaamad maailmast ja enda kohast selles kujundatud läbi kolme kogemusmõõtme: läbielatud aeg,

kogetud ruumi ja kogetud suhted. Ajalistes, ruumilistes, sotsiaalsetes ja kultuurilistes struktuurides leiab lähenemise järgi inimene argielus hakkama saamiseks vajalikud võimalused. Probleemina näevad autorid seda, et inimese jaoks on alati oluline hetkereaalsus, mistõttu jääb pikem perspektiiv nii ruumilises, ajalises kui ka suhete mõttes käitumismustrite valikul tagaplaanile. Samas on nende arvates kolme kogemusmõõtme ja vastavate argipäevatingimuste analüüsi kaudu võimalik tuvastada probleeme ja puudusi argipäevas, aga ka hinnata vajadusi ja võimalusi muudatusteks. Lähenemise järgi elab inimene argipäevas, mille rutiin on talle harjumuspärane ja mille muutmine tähendab tema jaoks uuendusi. Eluilmakeskse sotsiaaltöö eesmärgina näevad nad toetada inimest tema argielu muustritega edukal toimetulekul, püüdes samal ajal muuta seal valitsevaid ebasoodsaid tingimusi ja seda, kuidas argipäev inimest mõjutab. Sel tasandil on võimalik mõjutada ka seda, kuidas inimene ise end ümbritsevatesse tingimustesse suhtub. Argipäeva ajaline raamistik aitab autorite arvates inimesel mõtestada oma tegevust nii minevikus kui ka tulevikus, aga ka toetada perspektiivitunde arengut ja suunata argipäeva ajakasutust paremini korraldama. Nende arvates on ruumimõõde on otseselt seotud inimest argielus ümbritseva füüsilise keskkonnaga, selle tingimuste parandamine ja uute võimaluste loomine võimaldab muuta paremaks inimese elukeskkonda ja pakub talle positiivseid emotsioone. Suhete mõõde tähendab autorite jaoks eelkõige toetust uute positiivsete ja elus hakkama saamiseks kasulike suhete loomisel. Seejuures on selle mõõtme puhul eriti oluline leida õige tasakaal seniste suhete ja uute võimaluste vahel, et mitte purustada inimese harjumuspärasest eluilmast enne, kui uued suhted on loodud (Grunwald, Thiersch 2009; Thiersch, Grunwald, Köngeter, 2010).

Aja, ruumi ja suhetega seotud reeglid ja tingimused on Maarjamaa Hariduskolleegiumis struktureeritud ja korrastatud ning eeskirjadega kehtestatud, eesmärgiga lapsi resotsialiseerida ühiskonda, nagu ütleb kooli põhimäärus (2015). Erikoolis toimuvad kõik tegevused ette kindlaksmääratud päevakava alusel, kõik tegevused on ajaliselt määratletud, nii tunnid kui ka vaba aeg. Ruumiliselt on samuti selgelt paigas, kus ja mida koolis tehakse. Samuti on määratletud see, millal lubatakse kasvandikud koolist välja, sh kodukülastusele. Kolmas on suhete mõõde, õpilased suhtlevad nii kooli töötajatega, lähivõrgustikuga, abistajatega kui ka sotsiaaltöötajatega. Kõik need suhtlemise vormid on koolis täpselt määratletud nii ajaliselt kui ka ruumiliselt. Samuti on reguleeritud, mis tingimustel võivad lapsed kellegagi suhelda. Kooli põhimääruses (nt § 10 (1)) on laps esitatud passiivse subjektina, kellele „suunatakse“ ja

korraldatakse“ tegevusi ning „osutatakse“ teenuseid. Koolis loodud kord keskendub kuulekusele ja distsipliinile ning viitab lapse eluilma ja tema arengu toetamise koloniseerimisele süsteemi poolt.

Kodukülastus on formaalselt struktureeritud laste endi koostatud päevaplaani järgi, kuid tegelikkuses kord puudub, kuna pole institutsiooni või isikut, kes selle plaani järgimise või kontrollimisega kodukülastusel tegeleks. Kuna institutsionaalne järelevalve lapse tegevuse üle kodukülastuse ajal puudub, on laps sel ajal teistsuguses olukorras kui erikoolis viibides. Kui kodus on puudu vanemlikust vastutusest, satub laps kodukülastuse ajal olukorda, kus tema keskkond on korrastamata nii ajalisel kui ka ruumilisel, tema suhtlemisring on samuti määratlemata, ning mis eriti oluline, puudub täiskasvanulik toetus ja kontroll. Sellest tuleneb probleem – kodukülastus ei aita kaasa lapse „resotsialiseerumisele“ (kooli põhimääruse järgi) või õigemini: kasvamisele vastutustundlikuks, eluga toimetulevaks ühiskonna liikmeks (vt Hämäläinen, 2001: 89-91). Protsessi edukuseks oleks vaja, et koolis tehtav töö lapsega oleks mõtestatud ja kavandatud lähtudes lapse eluilmast ja argipäevast ning jätkuks ka ajal, kui laps ei ole koolis. See tähendab samades rutiinides ja reeglites kokkuleppimist, nende kehtestamist ja järelevalvet täitmise üle lapsevanemate ja lastekaitse koostööna.

1.2 Sotsialiseerimine kui sotsiaalpedagoogika fookus

Kyriacou (2009) kohaselt on kõige üldisemalt öeldes sotsialiseerimine inimese kujundamine ühiskonna liikmeks, see on alati seotud teatava mõju avaldamisega sotsialiseeritavale. Autori arvates tulemuslik ja lapse eluilmaga arvestav sotsialiseerimine tähendab tingimuste loomist, mis võimaldavad lastel käituda vastavalt ühiskonnas üldiselt soovitavaks peetavatele sotsiaalsetele normidele ja ootustele, omandada kohased hoiakud, väärtused ja käitumisviisid. Selle kohaselt on õpilastel vaja aidata kujundada arusaamist, kuidas õigesti käituda erinevates sotsiaalsetes olukordades, sealhulgas kuidas vastu seista kaaslaste survele osaleda antisotsiaalses käitumises nagu kiusamine, koolist puudumine, mõnuainete kasutamine ja kuritegevus (Kyriacou, 2009: 105). Minu uurimustöö sihtgrupiks olevad laste sotsialiseerimist on mõjutanud argipäev, kus neid norme ja ootusi ei ole väärtustatud või nende järgimist kontrollitud. Nii ongi laste areng ühiskonnas aktsepteeritavast kõrvale kaldunud ja seetõttu nad suunatud erikooli. Erikoolis tehtava sotsiaaltöö eesmärk peaks Kyriacou 2009 järgi olema lastele tingimuste loomine, mis võimaldaks neil käituda vastavalt ühiskonnas üldiselt

soovitavaks peetavatele sotsiaalsetele normidele ja ootustele ning omandada kohased hoiakud, väärtused ja käitumisviisid. See töö saab olla tulemuslik vaid siis, kui need tingimused on loodud ja lapse poolt omaks võetud kõigis lapse jaoks olulistes keskkondades, ning et ühesugused normid kehtiksid nii koolis kui ka väljaspool erikooli last vahetult ümbritsevates süsteemides, eriti kodus lapse kodukülastuse ajal.

Selg (2013) näitab, et eluilmakeskne sotsiaalpedagoogika keskendub argipäevale, lähtudes sellest, et tähtis on mõista inimest tema oma argipäevas ja tegeleda temaga seal, kus tema asub, mitte lähtudes töötaja eluilmast ja argipäevast. Grunwald ja Thiersch on 2009 aastal öelnud, et sotsiaalsete probleemidega tegelemine argielu ning gruppide ja kogukonna tasandil, mida väärtustab eluilmakeskne sotsiaalpedagoogika, aitab kaasa koloniseerimise mõjude vältimisele. Seega sotsiaaltöötaja peab probleemidele lähenema kui sama kogukonna liige, mitte sotsiaaltöö institutsiooni esindajana (Grunwald, Thiersch, 2009: 132). Grunwaldi ja Thierschi (2009) peavad oluliseks aidata inimestel endil oma probleeme kriitiliselt analüüsida, näha üksikute probleemide sotsiaalseid põhjuseid ja aidata leida võimalusi õnnelikuks argieluks. Sotsiaalpedagoogika eesmärk Schugurensky (2014) järgi on tuua nähtavale probleemide laiem sotsiaalne taust ning siduda konkreetsele inimesele antav abi poliitilise tegevusega sotsiaalse õigluse ja heaolu kontekstis ning kaasates sotsiaalseid ja poliitilisi vahendeid (Schugurensky, 2014: 9).

Kyriacou ja Thierschi (2009) teooria rõhutab, et sotsiaalpedagoogika põhimõtteid järgiv sotsialiseerimine võib olla vastuolus lapse peres ja vahetus sotsiaalses keskkonnas kehtivate normidega ja nõudmistega. Grunwaldi ja Thierschi (2009) kohaselt seisab eluilmakeskne sotsiaalpedagoogika silmitsi olemusliku konfliktiga, mis tekib seoses eksisteerivate igapäevaelu struktuuridega arvestamisega ja stabiilsuse tagamisega ning nende struktuuride lõhkumisega, et luua uusi ja paremaid. Seega oluline põhimõte on, et inimeste elutingimused ja ka elukogemused on mitmekesised ja inimeste erinevustega tuleb arvestada. Teooria kohaselt selle vastuolu ületamiseks kasutatakse läbirääkimiste taktikat, et kujundada individuaalseid toetusprogramme ja kohalikul koostööl põhinevaid sotsiaalteenuseid. Grunwaldi ja Thierschi (2009) eluilmakeskse ja sotsiaalruumilise lähenemise olulised märksõnad on detsentraliseerimine, kogukonnapõhisus ja võrgustiku loomine, sotsiaalseid

teenuseid tuleb pakkuda kohapeal ja arvestades kohalike oludega (Kyriacou jt, 2009: 137–138).

Probleemsete laste ja noorte edukas sotsialiseerimine eeldab protsessis osalevate institutsioonide ja inimeste tihedat ja koordineeritud koostööd, rõhutab Ewijk (2010: 116), ning leiab, et nüüdisaegse sotsiaaltöö suurimaid probleeme on fragmenteerumine ja spetsialiseerumine. Autori arvates on arenenud riikides loodud hulk laste ja noorte abistamise ning noorsootöö institutsioone, kes tegelevad preventsiiooni, sekkumise ja toetusega, kuid nende koostöö kooli ja perekonnaga on nõrk. Seega eelkõige on probleem kogukonna vajadustele vastavate teenuste pakkumisega. Ewijk (2010) järgi püüeldakse üha enam tervikliku lähenemise poole, mis lubab sotsiaalpedagoogidel ja sotsiaaltöötajatel siduda erineva tasandi eluilmast, sekkudes perekonna, kooli, toetusgrupi, tänava ja vaba aja tasandil. Teine oluline areng autori arvates sotsiaalpedagoogikas peaks olema suurem rõhk elamisostkustele, õppida elama ja koos elama peaks olema kogu kasvatustöö keskmes ja seda ei tohi taandada perekonna ülesandeks. Ewijk järgi peab ökoloogiline sotsiaalpedagoogika lähtuma järgmistest põhimõtetest: (a) vaja on luua tugev elukeskkond, mis toetab noorte arengut ja esitab neile samal ajal piisavalt väljakutseid – tasakaal järelevalve ja vabaduste vahel; (b) vaja on harmoonilist ja vastastikusel mõistmisel põhinevat koostööd kõigi kasvatustöös osalejate vahel – vanemad, õpetajad, noorsootöötajad, politsei, meditsiinitöötajad ja kõik vabatahtlikud, kes tegelevad spordi, kultuuri, religiooni ja muu sarnasega. Autori arvates on koostöö eriti oluline probleemsete laste ja noorte puhul; (c) tuleb maksimaalselt ära kasutada noore suhetevõrgustiku ja kohaliku kogukonna positiivset alget ja jõudu; (d) kogukonnapõhisus, institutsioonidevastastus ja koostöö muutuvad järjest olulisemaks, kuna probleemid on üha tõsisemad ja nendega tegelejate võimalused üha väiksemad. Seetõttu Ewijk järgi omandavad üha suurema rolli projektid, mis on suunatud turvalise ja parema kohaliku elukeskkonna loomisele, sh kogukondlikud kultuuri- ja noortekeskused (Ewijk, 2010: 118–119).

Healuühiskonna sotsiaalpedagoogika kui eluilmast- ja kogukonnakeskne tegevus väärtustab Ewijk (2010) järgi üha enam kogukonnapõhiseid tegevusi, mis aitavad lapse eluilmast struktureerida ja korrastada. Sellest tulenevalt toimuvad need tegevused ja algatused üldjuhul kogukonnas või last vahetult ümbritsevas keskkonnas, institutsioonid on seejuures sageli

pigem toetavas rollis. Autori arvates võib siinkohal eraldi nimetada (a) perekonna toetamiseks mõeldud programme ja initsiatiive, mis teatud mõttes liiguvad materiaalselt toetuselt mittemateriaalse suunas ja mille filosoofiline taust on üha komplekssemaks muutuv ühiskond, kus traditsioonilised vastused enam ei kehti (vanemapuhkus, osaline tööaeg, mis ühendab töökohustuse vanemakohustusega, erinevad perekondadele pakutavad teenused ja toetusprojektid ning vanemate suurem osalemine laste kasvatamises); (b) vaba aja ja noorsootöö projektid, mis samuti aitavad sisustada ja struktureerida noorte vaba aega (kogukonna- ja noortekeskused, tundidejärgsel ajal koolides toimuvad kultuuri- ja sporditegevused koostöös spetsialistidega); (c) noorte abiprogrammid, mis on mõeldud probleemsetele noortele (erinevad sotsiaalsed, psühholoogilised ja juriidilised programmid) (Ewijik, 2010: 119–121).

Kõikehõlmava laste- ja noortetöö edendajaks ja heade praktikanäidete pakkujaks on Ühendkuningriigi ThemPra sotsiaalpedagoogika projekt (*ThemPra ...*), mille eesmärk on toetada organisatsioone, kes töötavad laste, noorte, perekondadega. ThemPra pakub organisatsioonidele ja ühendustele toetust konsultatsioonide, kursuste näol, samuti institutsionaalset, metodoloogilist ja juriidilist abi. Üks konkreetne ThemPra poolt nõustatud ja toetatud projekt on programm „Pead, südamed ja käed“ (The Head, Heart, Hands) mille raames katsetatakse sotsiaalpedagoogilist lähenemist erikoolis. Programmis osaleb kuus kooli, neist neli Inglismaal ja kaks Šotimaal. Programmi peamine eesmärk on hinnata Suurbritannias vähe tuntud sotsiaalpedagoogika sobivust erikoolides. Teine eesmärk on leida ja katsetada uusi toetusvõimalusi erivajadustega lastele üha vähenevate rahaliste vahendite tingimustes. McDermidi, Trivedi, Blackmore, Trivedi (2015) järgi on koolide esmane reaktsioon uuele lähenemisel on olnud positiivne. Nende hinnangul näitavad esmased tulemused, et uus lähenemine võib anda rahalist kokkuhoidu, parandades samas osutatavate teenuste kvaliteeti ja kättesaadavust. Autorite arvates programmis osalevad erikoolid tunnevad end rohkem ühena last ümbritsevast meeskonnast ja tunnetavad teiste institutsioonide toetust oma tegevusele. Kuna koolid tunnetavad, et nad pole lapsega tegelemisel üksi, on nad valmis võtma vastu rohkem probleemseid lapsi (McDermid jt, 2015).

1.3 Erikooli lapsega tegelevate institutsioonide ülesanded

Erikooli õpilase argipäeva loomise ja struktureerimisega tegelevad mitmed institutsioonid. Kõige olulisem roll struktureerimisel ja järelevalvel on koolil endal. Teised institutsioonid nagu politsei ja kohalik omavalitus saavad lapse eluilma korrastamisel koostöös kooliga olla toetavad ja suunavad. Järgnevalt annan ülevaate, millised on nende institutsioonide ülesanded ja vastutusala.

1.3.1 Maarjamaa Hariduskolleegiumi Emajõe õppekeskus

Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimääruse (2015) järgi on Emajõe õppekeskus (edaspidi kool) Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav riigiasutus, kus õpivad kasvatusliku erivajadusega ning tundeelu- ja käitumishäirega õpilased põhihariduse statsionaarses õppes. Põhimääruse järgi on koolil on kasvatuslik rõhuasetus, kus õpilastele on hariduse jätkamiseks loodud eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks, tervise, heaolu ja turvalisuse toetamiseks ning resotsialiseerumiseks ühiskonda. Seega on kooli ülesanne on olla kool-kompetentsikeskus õpilastele, lapsevanematele, õpetajatele ja koostööpartneritele, et toetada õppijate arengut isiksuse, töö- ja ühiskonnaelus vajalike teadmiste, oskuste ja hoiakute ning valmisolekute kujundamiseks, kasutades selleks koordineeritult nii haridus-, sotsiaal- kui ka tervishoiuvaldkonna meetmeid (Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus, 2015).

Maarjamaa Hariduskolleegiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolist väljaarvamise tingimused ja kord (2016) järgi võetakse kooli õpilasi vastu kolmel juhul, esiteks vanema või eestkostja avalduse alusel, psühhiaatri suunamiskirja ja nõustamiskomisjoni soovitusel vastuvõtukomisjoni otsusega; teiseks alaealiste mõjutusvahendite seadusest tulenevalt kohtuotsusega kasvatuslike eritingimuste tagamiseks ning kolmandaks Sotsiaalhoolekandeseadusest tulenevalt kohtumääruse alusel ööpäevaringsele erihooldusteenusele suunamisel (Maarjamaa Hariduskolleegiumi õpilaste ... , 2016).

Järelevalvet mõjutusvahendi täitmise üle teostab alaealise mõjutusvahendite seaduse (2015) § 8 järgi otsuse teinud alaealiste komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga, kelleks on kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor.

Õpilast toetavasse meeskonda kuuluvad Maarjamaa Hariduskolleeegiumi õppekava (2015) järgi lisaks pedagoogilistele töötajatele ja teenindavale personalile lastepsühhiaater, vaimse tervise õde, kliiniline psühholoog, tegevus- ja loovterapeudid ning sotsiaalpedagoogid või sotsiaaltöötajad. Õppekavast tuleneb, et õpilase arengu toetamine algab koolis õpilase esmase hindamisega, vestluse käigus ning dokumentide alusel kaardistatakse lapse taust ja varasem arengulugu. Esmane hindamine toimub õppekava järgi kahe nädala jooksul alates õpilase kooli saabumisest ning edasi antakse hinnang lapse arengule kord kvartalis. Sellest tulenevalt kinnitatakse igale õpilasele oma sotsiaalpedagoog, psühholoog ja tugitõpetaja. Õppekava järgi on sotsiaalpedagoog on ühtlasi ka õpilase juhtumikorraldaja, kes kutsub kokku regulaarselt (vähemalt kaks korda kuus) arutelusid, kaasates vajadusel teisi kooli töötajaid. Sotsiaalpedagoog on ka võtmeisikuks õpilase välisvõrgustiku töö korraldamisel. Juhtumikorralduslike arutelude tulemusena koostatakse igale Maarjamaa Hariduskolleeegiumi õpilasele tugikava (Maarjamaa Hariduskolleeegiumi õppekava, 2015).

Probleemide ärahoidmise ja ühistegevuse edukuse aluseks on Maarjamaa Hariduskolleeegiumi teabevahetuse heade tavade järgi korrektne teabevahetus kodu, kooli ja teiste osapoolte vahel. Seega korrektne teabevahetus peab olema esiteks operatiivne (toimunud või toimuvatest sündmustest teavitatakse viivitamatult), teiseks õigeaegne (kavandatavatest sündmustest teavitatakse mõistliku etteteatamise ajaga) ning kolmandaks asjakohane (teave edastab toimuva sündmuse asjaolud ja ei sisalda hinnanguid kellegi tegevusele) (Maarjamaa Hariduskolleeegiumi teabevahetuse ...).

Dokumendi turvalisus koolis järgi tohib õpilane koolist lahkuda ainult direktori poolt volitatud isiku teadmisel ning kirjalikul nõusolekul ja/või järelevalve all. Dokumendi kohaselt tohivad erihoolekandeteenusele suunatud õpilased koolist ainult järelevalve all, direktori poolt volitatud isiku teadmisel ning kirjalikul nõusolekul. Õpilasel on lubatud lahkuda kooli territooriumilt õppe- ja kasvatustöös ettenähtud üritusele, tervislikel põhjustel arsti vastuvõtule või haiglasse uurimistoimingute teostamiseks või kohtusse, lapsevanema või eestkostja avalduse alusel kodu- või linnakülastusele ning erakorralise perekondliku sündmuse puhul ning kooli hoonest ja territooriumilt väljaliikumist kontrollib järelevalve- või valvespetsialist (Turvalisus koolis).

Kui õpilane on lubatud kooli territooriumilt iseseisvalt välja, siis Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaskodu kodukorra alusel peab ta iseseisvalt linna- või koduküllastuselt tagasi olema kokkulepitud ajal (Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaskodu ...).

Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste koolist ja tundidest puudumiste arvestamine sätestab, et õpilase koolist ja tundidest puudumine on lubatud üksnes mõjuvatel põhjustel, mida loetakse mõjuvaks, seda hindab kool. Õpilase koolist puudumisest teavitab kool koheselt õpilase eestkostjat ning vajadusel politseid (Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste koolist ...).

Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste tunnustamisejuhtkiri näeb ette, et õpilase käitumise jälgimiseks määratakse käitumise vaatluslehed. Juhtkiri näeb ette, et kui koolis on olnud konfliktiolukord, siis lepitamise eesmärgil lepitakse kokku töötaja ja õpilase või sise- ja välisvõrgustiku tegevused ning kui vajalik on mõjutusmeetmete rakendamine, siis ettepanekud arutatakse läbi juhtumikorraldusnõukogus ja rakendamise otsuse kinnitab direktor. Mõjutusvahendi määramisel lähtutakse juhtkirja alusel õpilase isikust ja toimetuleku astmest, korrariikkumise või kõlblusnormide eiramise põhjusest ning tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendist. Õpilasele rakendatud mõjutusvahendi täitmist jälgib sotsiaalpedagoog ja mõjusust hindab juhtumikorraldusnõukogu (Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste tunnustamine).

Kool pakub sotsiaalse rehabilitatsiooni (2016) teenust, mille eesmärk on õpetada ja arendada inimese igapäevaelu oskusi, suurendada tema võimalusi ühiskonnaelus osaleda, toetada õppimist ja arendada eeldusi töövõime teatud tasemel omandamiseks või taastamiseks. Meeskonda kuuluvad rehabilitatsioonimeeskonna koordinaator, eripedagoog, nõustaja, psühholoog, sotsiaaltöötaja, õde, füsioterapeut ja loovterapeut (Sotsiaalne rehabilitatsiooniteenus, 2016).

Perioodil 19.03.2015 - 31.03.2016 osutati psüühikahäirega lastele pikaajalist rehabilitatsiooniteenust (2015), mille eesmärk oli tagada lapsele võimetekohasem toimetulek- ja kohanemisvõime igapäevaelus, võrreldes teenusele eelnenud perioodiga integreerides vajaduspõhiselt tervishoiu-, sotsiaal- ja haridusteenuseid. Teenust osutas

rehabilitatsioonimeeskond, kuhu kuulusid lastepsühhiaater, psühhiaatriaõde, tegevusterapeut, kliiniline psühholoog, eripedagoog ja sotsiaaltöötaja (Teenus 1, 2015).

1.3.2 Politsei- ja Piirivalveameti noorsoopolitsei

Noorsoopolitseiniku töö ülesanded on laste poolt toime pandavate korrarikkumiste ennetamine, tõkestamine ja avastamine, laste poolt toime pandud korrarikkumiste menetlemine ja laste õiguste kaitsmine.

Noorsoopolitseinikud puutuvad erikooli õpilastega kokku siis, kui õpilane on rikkunud erikooli reegleid või seadusi. Üks selline olukord on see, kui laps on erikoolist lahkunud ebaseaduslikult või ei ole õigeaegselt erikooli tagasi läinud, sellistest olukordadest teavitab kool politseid. Selle teavitamise üldine eesmärk on, et politsei leiaks lapse üles ja toimetaks lapse tagasi kooli või hoiaks last seni enda valve all, kuni kool saab talle ise järele tulla ja ta kooli tagasi viia. Teine võimalus on see, et laps on teinud midagi ebaseaduslikku ja jäänud sellega vahele, seda nii kooli territooriumil kui ka väljaspool. Järgnevalt annan ülevaate, millised on politsei õigused ja kohustused selliste olukordade lahendamisel ja kooli abistamisel.

Esiteks selgitangi, millised on politsei võimalused üldse erikooli lapse kinni pidamiseks, see tähendab nii õpilase ise kooli tagasi toimetamiseks, kui ka õpilase valvamiseks seni, kuni kool saab õpilasele järele tulla. Laste kohtlemise juhendi järgi võib politsei lapse liikumisvabadust piirata menetlustoimingute tegemiseks, menetlustoiming on haldus- või süüteomenetluses tehtav tegevus. Sellest tulenevalt, kui lapsega on toimingud tehtud, siis lapse seaduslikku esindajat (hooldusõiguslik lapsevanem või kohtu määratud eestkostja, nende puudumise korral kohaliku omavalitsuse volitatud esindaja) teavitatakse lapsega tehtavatest toimingutest seadustes ettenähtud alustel ja lapse huvidest lähtuvalt. Joobeseisundis laps antakse üle seaduslikule esindajale, täiskasvanud perekonnaliikmele, hooldajale või eestkostjale (Laste kohtlemise juhend).

Laste kohtlemise juhendi järgi, kui laps on tingimustes, mis ohustavad tema tervist või arengut või kes oma käitumise või tegevusega ohustab oma tervist ja arengut võib lapse kinni pidada üleandmiseks lapse seaduslikule esindajale, täiskasvanud lähisugulasele või lapse ohutust tagavale isikule.

Kui õpilane on erikoolist omavoliliselt lahkunud või ei ole kodukülastuselt õigeaegselt tagasi tulnud, aga ühtegi seaduserikkumist toime pannud ei ole, siis politseil ei ole õigust last kinni hoida kooli tagasi viimiseks või valvamiseks, kuni kool lapsele järele tuleb.

Politsei võib korrakaitseseaduse (2015) § 46 lõike 1 punkt 6 alusel kinni pidada, sulgedes ruumi või sõidukisse täiskasvanud saatjata alla 16-aastase lapse üleandmiseks tema vanemale või seaduslikule esindajale või lapse toimetamiseks tema vanema või seadusliku esindaja juurde või kohaliku omavalitsuse hoolekandeesutusse seaduses sätestatud liikumispiirangu rikkumise kõrvaldamiseks avalikus kohas.

Lastekaitseseadus (2014) § 23 lõike 1 järgi on alla 16-aastaselt alaealisel keelatud viibida avalikus kohas ilma täiskasvanud saatjata kell 23.00–6.00, 1. juunist kuni 31. augustini kell 24.00–5.00.

Politsei ja piirivalve seaduse (2015) § 3 lõige 7 alusel on politsei ülesandeks ka karistuste täideviimine seaduses sätestatud alustel ja korras, kuid kasvatusel eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine ei ole karistus vaid mõjutusvahend, seega politsei pädevuses see ei ole.

Seega on politseil kolm seadusest tulenevat õigust erikoolist lahkunud õpilase kinni pidamiseks. Esiteks, kui õpilane viibib lastekaitseseadusest tulenevate piirangute ajal ilma täiskasvanud saatjata avalikus kohas. Kui aga laps on kodus, enda seadusliku esindaja juures, siis politseil sellist õigust ei ole. Teiseks, kui laps on tingimustes, mis ohustavad tema tervist ja arengut ja kolmandaks, kui laps on joobeseisundis.

1.3.3 Kohalik omavalitsus

Lastekaitse spetsialist on erikooli last ümbritsevate institutsioonide üks oluline esindaja, kuna tema puutub lapse ja tema perega kokku kõige pikema aja jooksul, nii enne erikooli suunamist, erikooli ajal, kui ka pärast erikoolist lahkumist. Lisaks on tema arvamus lapse perest oluline otsustamiseks lapse erikooli suunamist ning ta on liige ka last puudutavates kohtumistes erikoolis.

Seega erikoolis õppiva lapse kohaliku omavalitsuse lastekaitse spetsialist on kooli suunatud lapse ja tema perega enamasti juba enne kooli minemist tuttav, sest alaealise mõjutusvahendite seaduse (2015) § 14 lg 2 järgi koostab sotsiaaltöötaja komisjonile arvamuse lapse perekonnast. Lisaks alaealiste komisjonile koostatud arvamusele võivad laps ja pere olla lastekaitse spetsialistile tuttavad juba enne alaealiste komisjoni suunamist, kui pere saab mingisugust toetust või teenust omavalitsuselt (Alaealise mõjutusvahendite seadus, 2015).

Kui on tehtud otsus lapse suunamiseks erikooli, siis lastekaitse seaduse (2014) § 21 lg 1 alusel peab kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel selgitama välja lapse huvid ning otsuse tegemisel tuleb nendest lähtuda.

Lastekaitse seaduse (2014) § 18 lg 1 järgi on lastekaitsetöötaja Sotsiaalkindlustusameti, maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse üksuse ametnik, kes täidab talle lastekaitse seaduses või muus õigusaktis sätestatud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Tartu linnavalitsuse sotsiaal-ja tervishoiuosakonna käskkirja (2016) järgi on lastekaitse spetsialisti teenistusülesanneteks muu hulgas ka: sotsiaalnõustamine; arvamuse andmine sotsiaalteenuste ja -toetuste määramise kohta; abivajaduse selgitamiseks kodukülastustuste tegemine; hädaohus ja abivajava lapse edasise elu korraldamiseks sobivate lahendusvariantide leidmine juhtumikorralduse põhimõttel koostöös teiste spetsialistidega; arvamuse andmine hooldusõiguse küsimustes; materjali ettevalmistamine ning lapse huvide esindamine kohtus (Käskkiri 2016).

Lapse heaoluks loetakse lastekaitse seaduse (2014) § 4 järgi lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.

Lastekaitse seaduse (2014) § 6 lg 1 alusel tuleb lapse õiguste ja heaolu tagamiseks ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske, see tähendab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varast märkamist ja neile reageerimist, sealhulgas lapse arengu- ja

käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist.

Lastekaitseaduse (2014) § 8 lg 1 alusel peavad lapse õiguste ja heaolu tagamiseks riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja nende ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud tegema omavahel valdkondadeülevalt koostööd kõigi lastele suunatud meetmete planeerimisel, rahastamisel ja rakendamisel, kaasates sellesse lapsi, lapsevanemaid, last kasvatavaid isikuid, huvirühmi ja avalikkust.

Kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded lastekaitse korraldamisel lastekaitseaduse (2014) §17 lg 1 alusel on lapse õigusi ja heaolu tagavate programmide ja projektide väljatöötamine ning nende rakendamine oma haldusterritooriumil last ohustavate riskide ennetamiseks ja vähendamiseks ning lg 6 alusel on omavalitsuse ülesandeks lapse arengut toetava keskkonna loomiseks ning laste, lastega perede ja lapsi kasvatavate isikute toimetuleku parandamiseks oma haldusterritooriumil vajaliku teabe kogumine laste ja perede olukorra ning vajaduste kohta.

1.4 Probleemipüstitus

Erikoolis õppiva lapsega tegelevad lisaks koolile ka teised institutsioonid. Kõigil last ümbritsevatel institutsioonidel, ka koolil ja perel, on lapsega tegelemisel mingisugused ülesanded ja eesmärgid. Oluline osa kogu erikooli kasvatusüsteemis on õpilase kodukülastusel, kuna see on justkui mudelsituatsioon sellest, milline on elu pärast kooli lõpetamist ning milles hästi kompaktselt kohtuvad ja paljastavad end eri süsteemid ümber lapse. Seega mudelsituatsioonides asjade õnnestumine on eelduseks, et asjad õnnestuksid ka siis, kui kool on lõpetatud ja on aeg tagasi koju minna.

Mina uurin, millised on erikoolis oleva lapsega tegelevate institutsioonide esindajate kogemused seoses erikooli õpilaste kodukülastusega. Lähtudes eluilmakesksest lähenemisest uurin, kuidas spetsialistid tõlgendavad laste eluilma ning kuidas püüavad korraldada ja mõjutada laste argipäeva erikoolis ja väljaspool. Kuna eluilmakeskse lähenemise mõte on läbi kogukonna lapse argipäeva struktureerimine ja korrastamine, siis on vajalik uurida, kuidas

teised institutsioonid kogevad praegust koostööd lapse eluilmaga korrastamisel ning milles näevad puudujääke.

Varasemalt on uuritud üldiselt erikoolide toimimist ja eesmärgipärasust, kuid eraldi ei ole uuritud last ümbritsevate institutsioonide kogemusi kodukülastustega tegelemisel. Probleem on selles, lapsed pingutavad koolis selle jaoks, et kodukülastuse luba saada, kuid kodus olles teevad nad erinevatel põhjustel püstitatud eesmärkidega vastuolus olevaid tegevusi ehk tegevusi, mille tõttu nad üldse erikooli suunati. Eesmärk on teada saada, millised on last ümbritsevate institutsioonide esindajate kogemused erikooli lapse kodukülastuse planeerimise ja korrastamisega ning kas sellisel kujul kodukülastus osana kasvatussüsteemist on nende arvates mõistlik ja viib lähemale kooli üldisele eesmärgile.

Uurimisküsimused:

1. Millise tähenduse annavad last ümbritsevate institutsioonide esindajad kodukülastusele kasvatussüsteemis?
2. Milline on last ümbritsevate institutsioonide roll seoses kodukülastusega?
3. Kuidas on korraldatud lapse pere toetamine, et pere saaks olla lapse arengut toetav?

2. Meetod

2.1 Uurimismeetodi valik

Valisin uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivse meetodi, sest see võimaldab tegeleda inimeste isikliku ja sotsiaalse kogemuse uurimise, kirjeldamise ja tõlgendamise ning nähtusi mõtestatakse nende tähenduste kaudu, mida inimesed neile annavad.

Kvalitatiivsete andmete kogumiseks kasutan poolstruktureeritud intervjuusid. See meetod eeldab, et intervjuueeritaval on laialdased teadmised uuritavas teemas ning intervjuu küsimused peavad olema avatud, et uuritava seisukohast võimalikult täpselt aru saada (Flick, 2009: 156 – 157). Intervjuude abil uurin spetsialistide kogemusi ja arvamusi erikoolis õppiva lapse ja perega tegelemisel.

2.2 Uurimuses osalejad

Lähtudes uurimuse eesmärgist tegin intervjuud Maarjamaa Hariduskolleegiumi Emajõe osakonnas õppivate laste ja nende peredega töötavate spetsialistidega. Kokku tegin seitse intervjuud: kaks erikooli töötajatega, kaks noorsoopolitseinikega, kaks lastekaitse spetsialistidega ja ühe intervjuu koolis projekti raames töötava kliinilise psühholoogiga.

Erikooli töötajatest tegin intervjuu sotsiaaltöö juhi ja järelevalve peaspetsialistiga. Sotsiaaltöö juht puutub igapäevaselt kokku lastega seotud otsuste ja teenuste planeerimise ja organiseerimisega ning järelevalve spetsialistil on oluline roll laste üle järelevalve tagamisel.

Lastekaitse spetsialistid omavad ülevaadet erikoolis õppivate laste peredest ja puutuvad nendega igapäevaselt kokku ning nemad on üheks osapooleks lapsega tehtavate otsuste tegemisel. Intervjuueerisin kahte Tartu linna lastekaitse spetsialisti, kellel on erinev tööstaaž antud positsioonil, et saada eri vaatenurkadest teavet erikooli lapse ja perega töötamisest.

Noorsoopolitseinikud puutuvad erikoolis õppivate noortega kokku siis, kui lapsed on toime pannud ebaseaduslikke tegevusi või lahkunud erikoolist omaalgatuslikult. Tegin intervjuu kahe noorsoopolitseinikuga, ühe endise ja ühe praegu Maarjamaa Hariduskolleegiumi Emajõe õppekeskuse õpilastega töötava noorsoopolitseinikuga.

Teemaga rohkem tegeledes jõudsin järeldusele, et ka koolis töötaval kliinilisel psühholoogil on oluline roll õpilaste käitumise jälgimisel seoses õpilase koju lubamisega. Seega viisin ühe intervjuu läbi ka erikoolis projekti raames tööl olnud kliinilise psühholoogiga.

2.3 Intervjuu kava ja andmete kogumine

Intervjuude eesmärk on uurida, kuidas spetsialistid tõlgendavad laste eluilma ning kuidas püüavad korraldada ja mõjutada nende argipäeva erikoolis ja väljaspool.

Lähtudes probleemipüstitusest ja uurimisküsimustest koostasin poolstruktureeritud intervjuu kava, mis koosneb kolmest teemaplokist, konkreetsed küsimused erinesid olenevalt intervjuueeritava institutsioonist.

1. Tegevused pere ja lapsega
2. Ülesanded ja kogemused seoses kodukülastusega
3. Vastutus ja kontroll õpilase tegevuste üle

Teemaplokkide koostamisel oli palju abi aines Sotsiaalpedagoogilised lähenemised sotsiaaltöös läbiviidud uurimusest, mille käigus õppisin uurimuse eesmärkidele vastavate intervjuu temade määratlemist. Kuna uurimuses on oluline, et intervjuueeritavad kirjeldaksid avatult enda kogemusi seoses kodukülastusega, koostasin poolstruktureeritud intervjuu kava, mis koosnes peamistest temadest ja küsimustest ning nendega seotud lisaküsimustest, mida osalejate vastustest lähtuvalt vajadusel esitada.

Alustasin intervjuude läbiviimist 2015. aasta märtsis Maarjamaa Hariduskolleeegiumi Emajõe õppekeskuse töötajatega. Intervjuudeks kokkuleppe saamine oli üsna keeruline ja aega nõudev protsess. Lõpuks sain nõusoleku intervjuude tegemiseks kooli järelevalve peaspetsialistiga, kellega koos samal ajal läbisin Johannes Mihkelsoni Keskuses lepitajate koolitust. Kuna tema ei tegele igapäevaselt kodukülastuste planeerimisega ja otsustamisega, siis soovitas intervjuu teha ka sotsiaaltöö juhiga. Sotsiaaltöö juht oli juba eelnevalt e-maili teel nõusoleku intervjuudeks andnud. Järelevalve spetsialistiga sain konkreetse kohtumise kokku leppida ja mõistlik tundus, siis sellel päeval mõlema töötaja intervjuu läbi viia. Intervjuud toimusid kooli hoones, eraldi ruumis, et ei oleks väliseid segajaid. Kuigi olime eelnevalt intervjuude

tegemise kokku leppinud, siis kohale minnes palusid intervjuueeritavad küsimusi näha ja pakkusid välja, et äkki vastavad neile lihtsalt kirjalikult. Pärast selgitust, miks kirjalik vastamine ei sobi, sain diktofoni salvestama panna ja alustada esimese intervjuuga. Kuna intervjuud toimusid järjestikku, siis ei olnud võimalust esimese intervjuu analüüsimise järel kava täiendada, teisest intervjuust sain täpsustusi esimesele. Esimeses intervjuus sain vastuseid rohkem järelevalvet puudutavates küsimustes ja teises lastega planeeritud tegevuste ja otsuste kohta. Mõlemad intervjuud olid üsna lühikesed ja mitte eriti arutlevad.

Lastekaitse spetsialistide poolstruktureeritud intervjuud toimusid 2016. aasta aprillis Tartu linna sotsiaal- ja tervishoiuosakonna lastekaitseteenistuse hoones. Kokkuleppe intervjuu tegemiseks tegin kõigepealt ühe lastekaitse spetsialistiga, kes oli koheselt nõus mulle intervjuu andma ja kes soovitas mul intervjuud küsida ka enda kolleegi käest. Koheselt võtsin ka temaga ühendust ja ka tema oli meeleldi nõus mulle intervjuud andma. Mõlema spetsialistiga olen eelnevalt tuttav tööalaselt ja kuna me igapäevaselt suhtleme tihedalt telefoni teel, siis ka intervjuu ajad leppisime kokku telefonis vesteldes. Esimene intervjuu toimus spetsialisti kabinetis, kus ta on üksinda, seega oli seal hea intervjuud läbi viia. Lastekaitse spetsialist vabandas juba enne intervjuud, et ilmselt tuleb tal paar telefonikõne, millele ta peab vastama, seega olin sellega arvestanud ja intervjuueerimist see ei seganud. Intervjuude vahe oli umbes nädal aega, seega sain pärast esimest intervjuud analüüsisid järgneva intervjuu jaoks kavas parandusi teha ja küsimusi lisada. Teine intervjuu toimus eraldi ruumis, mis on ilmselt ette nähtud klientidega vestlemiseks, ka seal olime kahekesi, seega intervjuud teha oli mõlemale poolele mugav. Ka selle intervjuu jooksul pidi lastekaitse spetsialist kõnedele vastama, kuid see ei seganud intervjuu käiku, sest mina olin sellega eelmise intervjuu põhjal juba arvestanud ja intervjuueeritav suutis koheselt pärast kõne lõppu küsimuste juurde tagasi pöörduda. Mõlemale spetsialistile mainisin eelnevalt, mida ma enda magistritöös uurin ja palusin neil rääkida ka positiivsetest kogemustest, kuna osa minu uurimusest ehk ebaõnnestunud kodukülastused puudutab tegelikult ainult mingit osa õpilastest, mitte kõiki erikooli õpilasi.

Noorsoopolitseinike poolstruktureeritud intervjuud toimusid 2016. aasta aprillis. Esimese intervjuu kokkuleppe olin enda kolleegiga juba tunduvalt varem saanud, kuid konkreetne kuupäev oli määramata. Kuna me töötame igapäevaselt koos, siis leppisime töö juures kokku,

et teeme intervjuu politseimajas temale sobival ajal. Intervjuu toimus minu kabinetis, Politseija Piirivalveameti Lõuna prefektuuri hoones, kus saime sellel hetkel kahekesi olla. Teise intervjuu leppisin noorsoopolitseinikuga kokku telefoni teel, kuna tema on hetkel lapsehoolduspuhkusel kodus. Intervjuu toimuski tema kodus, mõlemale sobival ajal. Intervjuude vahe oli samuti umbes nädal, seega sain pärast esimest intervjuud küsimusi täiendada. Mõlemad intervjuud olid hästi avatud ja keegi ei andnud nõ õigeid vastuseid, vaid olukordi kirjeldati täpselt nii, nagu nemad neid tunnetavad ja pigem emotsionaalselt. Samuti mainisin ka neile eelnevalt, mida ma enda magistritöös uurin ja palusin neil mõelda ka positiivsete kogemuste peale, kuna politsei kokkupuude erikooli õpilastega on enamasti ainult seoses ebaseaduslike tegevustega, mida panevad toime ainult osad erikooli õpilastest.

Kõige viimasena toimus kliinilise psühholoogi intervjuu 2016. a aprilli lõpus. Temaga intervjuu tegemine oli tagantjärele mõeldes väga oluline, sest tema nägi erikoolis töötades, kuidas kõikide teiste tegevused last mõjutavad. Ka tema oli koheselt nõus mulle intervjuu andma ja kokkuleppe kuupäeva ja asukoha kohta tegime telefoni teel. Intervjuu toimus tema praeguses töökohas, kus saime kahekesi kabinetis olla. Kuna kliinilise psühholoogiga minul tööalast kokkupuudet ei olnud, siis ei teadnud ma enne intervjuu tegemist, mis olid tema täpsed ülesanded ja milline oli tema kokkupuude kodukülastuste planeerimisega, seega koosnes minu intervjuukava rohkem märksõnadest, kui konkreetsetest küsimustest.

Seitsme intervjuu kestvus kokku oli umbes kuus ja pool tundi. Kõikide intervjuude salvestamiseks kasutasin kahe erineva tehnikavahendi diktofoni, et kui üks mingil põhjusel ei tööta, siis ei läheks intervjuu kaduma. Nende kasutamisest teavitasin enne ka intervjuueeritavaid ja selgitasin neile, et hiljem transkribeerin kogu intervjuu, kuid kellegi nimesid töös ei kasuta. Intervjuude töötlemisel kasutasin kodeerimist, mille eesmärk on tekstianalüüsi vähendamise, summeerimise ja kategooriate moodustamisega (Laherand, 2008: 285).

2.4 Analüüsimeetod

Andmete analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, kuna see ei lähtu ettekirjutatud intervjuu küsimuste järgi teemade analüüsil, vaid võimaldab analüüsida just intervjuueeritavate jaoks olulisi teemasid.

Kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutatakse Hsieh ja Shannon (2005) järgi siis, kui soovitakse kirjeldada mingit nähtust, mille kohta on vähe teoreetilisi ja uurimuslikke teadmisi. Tavapärase sisuanalüüsi kasutamisel välditakse eelnevalt kategooriate määratlemist ja teemade nimed püütakse leida andmetest (Hsieh, Shannon, 2005). Andmete analüüs algab Laherand (2008) järgi sellest, et intervjuude transkriptsioonid loetakse korduvalt läbi, et materjali sisse elada ja tunnetada tervikut. Seejärel loetakse teksti sõnahaaval, et tuletada koode: esialgu tõstetakse tekstist esile sõnad, mis näivad väljendavat kõige tähtsamaid mõtteid ja kontseptsioone. Autori sõnade kohaselt teeb uurija seejärel teksti kohta märkmeid, et väljendada esimesi mõtteid analüüsist, protsessi kordudes tekivad koodidele nimetused, mis hõlmavad rohkem, kui ühte võtmemõtet. Koodide omavahelisi seoseid arvestades ühendatakse need kategooriateks ning kõikide kategooriate ja koodide iseloomustamiseks leitakse intervjuudest näiteid (Laherand, 2008: 290-291). Kvalitatiivse analüüsi tegemiseks trükkisin kõik transkriptsioonid, lugesin neid korduvalt ja tegin märkmeid nii transkriptsioonidele, kui ka lisa paberile, et omada paremat ülevaadet ja luua kindel süsteem analüüsiks. Saadud tulemusi võrdlesin olemasoleva teooriaga arutelu peatükis.

2.5 Uurija refleksiivsus

Laherand (2008: 16 - 18) sõnade kohaselt on kvalitatiivse uuringus oluline uurija refleksiivsus, st et, uurija reflekteerib süstemaatiliselt oma rolli uuringus ja püüab mõista, kuidas see uuringut mõjutab.

Töötan Tartu linnas noorsoopolitseinikuna, seega puutun Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskuse õpilastega kokku siis, kui nad on kas toime pannud õigusrikkumise Tartu linnas või lahkunud koolist ebaseaduslikult. Kuna tihti on segadus, et mis on ikkagi noorsoopolitseiniku ülesanne erikooli lastega tegeledes, siis on antud teema tekitanud mitmeid diskussioone töö juures, mis oli ka ajendiks sellest teemast magistratöö kirjutamiseks. Kuna isiklik kogemus ja kokkupuude nii teiste noorsoopolitseinike, kui ka lastekaitse spetsialistidega erikooli õpilastega tegelemisel on olnud ainult negatiivsetes olukordades, siis tunnen, et tööd alustades olin meelestatud rohkem tõestamisele, et asjad ei tööta hästi. Õnneks mingil hetkel taipasin, et oluline ei olegi millegi tõestamine, vaid minu töö eesmärk peaks olema spetsialistide kogemusi ja tunnetusi kirjeldav.

Teadsin, et minu kokkupuude antud kooli õpilastega on olnud ainult negatiivsetes olukordades. Kuna ma ei tahtnud, et see mõjutaks intervjuueeritavate juttu, siis mainisin kohe alguses, et nad räägiksid nii positiivsetest kui ka negatiivsetest kogemustest.

Tänu isiklikule seosele töö teemaga tekkis intervjuusid läbi viies mitmes kohas tahtmine vahele segada. Siiski teadlikult vältisin intervjuueeritavate jutule vahele segamist ja omapoolse arvamuse andmist. Probleemsetes kohtades esitasin lisaküsimusi, mida võimaldas poolstruktureeritud intervjuu formaat.

Noorsoopolitseinikega tehtud intervjuusid mõjutas ilmselt üsna palju see, et me oleme kolleegid ja oleme nendel teemadel varasemalt mitmeid kordi arutlenud. Ma arvan, et kui uurija oleks olnud keegi nende jaoks võõras inimene, siis ei oleks nad nii avatult kõikidest probleemkohtadest rääkinud, aga minule intervjuud andes teadsid nad, et ma olen probleemidest juba niigi teadlik ja neil ei olnud vajadust nõ õigeid vastuseid anda.

Samuti mõjutas minu amet ilmselt ka intervjuusid lastekaitse spetsialistidega, sest ka nendega on mitmeid kokkupuuteid seoses erikooli õpilaste probleemidega. Samas tunnen, et see mõjutus ongi minu uurimuses väga oluline, sest vastasel juhul ei oleks intervjuueeritavad rääkinud nii avameelselt ja emotsionaalselt ja probleemkohad ei olekski analüüsis välja tulnud.

Intervjuud lastekaitse spetsialistide ja noorsoopolitseinikega olid kõik loomulikud ja informatiivsed ka selle pärast, et meie kõigi jaoks on antud teema oluline ja kõik tunnevad, et sellel teemal tuleb rääkida ja selgusele jõuda, et asjad saaksid paremini toimima. Samas tundsin, et natukene võis intervjuude käiku mõjutada see, et nad pidid rääkima ka enda tööst ja keegi ei soovi öelda, et ta teeks midagi valesti või ta ei huvitu millegi muutmisest.

Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskuse töötajatega intervjuusid tehes tajusin, et nad on kaitses, mis on mõistetav, kuna ma uurisin otseselt nende tööd ka olukordades, kus midagi on läinud valesti, näiteks siis, kui õpilane on põgenenud koolis. Intervjuudeks kokkuleppe saavutamine oli üsna keeruline, kuna ma ei tahtnud, et minu uurimuse läbi

viimine mõjutaks kuidagi minu tööalaseid suhteid kooliga. Kui ma 2015. aastal intervjuusid tegema läksin, siis ma teadlikult ei läinud sinna koos teise noorsoopolitseinikuga politseiautoga, vaid enda isikliku auto ja erariietega, et nad tajuksid mind kui uurimistöö kirjutajat, mitte kui politseinikku. Paraku olid töötajatega tehtud intervjuud siiski pigem fakte ja tingimusi kirjeldavad, kui antud teema üle arutlevad. Esiialgu oli mul plaanis ka 2016. aastal teha koolitöötajatega lisa intervjuud, kuid mingil hetkel mõistsin, et ilmselt oleksid need intervjuud ka see kord napolisõnalised ja need ei annaks minu uurimusele midagi olulist juurde.

3. Analüüs

Analüüsi alustan vastajate arvamusest kodukülastuse vajalikkusest ning selle tingimustest, seejärel kajastan last ümbritsevate institutsioonide ülesandeid, edasi kajastan last ümbritsevate institutsioonide vastutust ja kontrolli ning viimasena analüüsin erinevate institutsioonide vahelist informatsiooni edastamist. Analüüsile on lisatud tsitaate intervjuudest. Intervjuudes osalenud Maarjamaa Hariduskolleegeumi Emajõe õppekeskuse töötajad tähistan mõlemaid lühendiga KT – koolitöötaja. Osalenud lastekaitse spetsialistid tähistan lühendiga LK – lastekaitse, noorsoopolitseinikud tähistan lühendiga NP – noorsoopolitseinik ja kliinilise psühholoogi tähistan tähega P – psühholoog. Samast institutsioonist vastajad eristan numbritega 1 ja 2.

Intervjuude transkribeerimisel kasutasin järgmisi tingimärke:

Kursiiv - intervjueeritav

() intervjueerija täpsustus intervjuu ajal

(()) intervjueerija märkus analüüsimisel

/.../ – transkribeerimata jäetud (ebaoluline või arusaamatu) osa

Poolstruktureeritud intervjuud kodeerisin ja kategoriseerisin põhikategooriatesse ning seejärel alakategooriatesse.

Uurimistulemuste välja selgitamiseks minu poolt moodustatud kategooriad olid järgmised:

1. Kodukülastuse funktsioon kasvatusprotsessis
2. Kodukülastuse tingimused
3. Kooli väliste institutsioonide ülesanded
4. Vastutus ja kontroll lapse üle
5. Infovahetus kõikide institutsioonide vahel

3.1 Kodus käimine kui funktsioon kasvatusprotsessis

Analüüsin esmalt kodukülastuse rolli kasvatusprotsessis, käsitledes eraldi olulisemaid teemasid, mida küsitletavad intervjuudes esile tõstsid. Kõik intervjueeritavad olid veendunud,

et kodukülastus on erikooli õpilastele vajalik. Kõige olulisemana nähti kodukülastuse rolli lapse ja pere vahelise sideme säilitamises. Kuna laps veedab koolis kas aasta või kaks, aga pärast seda läheb ta enda kodukohta tagasi. Selle jaoks, et tagasi minnes oleksid tal toimivad suhted nii pere kui ka sõpradega, on vajalik, et ta nendega ka vahepealsel ajal kohtuks.

„Ta ju kodust tuleb üks ju ja läheb sinna tagasi ka ja selleks, et ta sinna tagasi minnes oleks õiguskulekas ja suhted perega oleks taastatud, siis ei saa teda aasta või kaks lihtsalt ära hoida sealt /.../ Et me püüame seda pinnast ikkagi ette valmistada, et see laps koju minnes vanemate kokkulepetest ikka kinni peaks,“ (KT2)

„ /.../ et lapsel on tarvis hoida oma sidet perega ja see on väga oluline kuna ta on selles erikoolis ajutiselt/.../ lapsel peab side perega olema, sest pere on lapse põhiline toetav koht ja iga laps tahab oma koju, olenemata milline see kodu on“ (LK1)

Lastekaitse spetsialist rõhutas, et lapse jaoks on oluline enda perega suhelda, olenemata sellest, milline mulje spetsialistidel vanematest on, sest laps igatseb enda pere ja kodu.

„/.../ üliharva me võtame koos hooldusõigusega ära suhtluskorda lapsevanemaga, et isegi asenduskodus oleva lapse puhul säilib suhtluskord. Tahab ikkagi, et vanem temast hooliks, olenemata sellest milline see vanem meie arvates ka on.“ (LK1)

Kodukülastuse teine tähtis eesmärk on intervjueeritavate seisukohast lapse resotsialiseerimine. Nad leidsid, et kodukülastuse eesmärk on aidata kaasa, et laps erikoolist lahkudes suudaks õiguskulekalt toimida. Sama seisukohta rõhutasid nii kooli esindajad kui ka lastekaitsetöötajad: *„Mõte ongi see, et kui tal siin see kool läbi saab, et ta ei lähe nagu suurte silmadega.“ (KT1)*. Kodukülastuse ülesanne on õpetada last ühiskonnas kehtivatest normidest kinni pidama. Tähtis on, et laps saaks aru, et normid ja reeglid ei ole vaid koolis, vaid kehtivad samamoodi ka väljaspool, kus otsene institutsionaalne järelevalve puudub: *„/.../ vabanemise järel võib ta seda kuritarvitama hakata, millest ta siia maani ilma jäänud on“ (LK1)*

Kodukülastuse kolmanda olulise rollina nähti võimalust hinnata lapse valmidust väljaspool kooli eluga hakkama saada. Lastekaitsetöötaja jaoks on kodukülastus lapsele nagu proovikivi, kas ta saab iseseisvalt hakkama. Kodukülastus on osa lapse viibimisest erikoolis, seega peab laps ka sel ajal järelevalve all olema. See annab spetsialistidele (lastekaitse spetsialist, koolitöötaja) võimaluse hinnata lapse suutlikust iseseisvalt ühiskonnas kehtivate reeglitega toime tulla. Sisuliselt nähti seda tagasisidena, mis lubab vajadusel teha muudatusi lapse kasvatusprotsessis. Lisaargumendina tõid nii psühholoog kui ka lastekaitse spetsialist välja, et kui laps siis mingil põhjusel ei saa hakkama ja eksib reeglite vastu, siis ta vähemalt õpib, et igal teol on tagajärg. Eeldusena toodi nende poolt välja, et infovahetus institutsioonide vahel toimib ja teave lapse käitumisest kodukülastuse ajal jõuab koolitöötajani (vt ka alapeatükk 3.5 “Informatsiooni edastamine”).

„/.../ Tal tulebki ju hakata iseseisvalt siin ühiskonnas ju elama ja kui ta ka eksib siis ongi see, et nende eksimuste eest tuleb temal vastust anda ja eks see ole temapoolne kogemus.“ (LK1)

Noorsoopolitseinike hinnangul peaksid spetsialistid erikoolis kodukülastuse rolli põhjalikumalt hindama. Kuna laps on saadetud erikooli mingite rikkumiste pärast ja kodukülastus on osa tema ümberkasvatamiseks tehtavast tööst, siis on koolil ka vajadus ja kohustus hinnata, kas kodukülastus soodustab lapse arengut ja aitab kaasa paranemisprotsessile. Noorsoopolitseinike arvates peab kodukülastuse mõte ja eesmärk olema lapse jaoks arusaadav, see peab olema loomulik osa kasvatustööst, mis haakub koolis koostatud plaaniga. Nii lastekaitse spetsialistid kui ka noorsoopolitseinikud leidsid, et kasvatusprotsessi kui terviku seisukohast on koolitöötajal vaja teada kodukülastusplaani täitmist ja teha järeldusi järgmiste kodukülastuste kavandamiseks ning eraldi tuleks hinnata, kui pikaks ajaks ja kui sageli kodukülastust lubada.

„Iseenesest tuleb nüüd kaaluda ka seda, kui pikalt seda last lasta sinna kodukülastusele ja kainelt mõelda ka selle nurga alt, et kas ta reaalselt siis viibib kodus ja täidab seda nii öelda kodukülastuse plaani või kava, mis talle on antud.“ (NP2)

Neljas oluline tegur kodukülastuse integreerimiseks kasvatusprotsessi on lastekaitse spetsialistide ja noorsoopolitseinike arvates kodu ja koduse keskkonna valmisolek ja selle hindamine. Last ümbritsevate institutsioonide esindajate arvates on kodukülastuse mõistlik ikkagi ainult siis, kui seal toimuvad eesmärgipärased tegevused. Seega kõigepealt tuleks nende arvates hinnata kas kodus on tingimused, mis soodustavad lapse arengut. Peab olema kindel, et vanemad teevad kooliga koostööd, et nad teavad, millised on koolis lapse arengule seatud eesmärgid ja püüavad nende täitmisele kaasa aidata. Samuti, et nad mõistavad, milline on lapse arengut soodustav keskkond ja püüavad kodukülastuse ajaks selle luua. Sama oluline on hinnata ka lapse sõpruskonda ja suhtlusringi kodukülastuse ajal, kuna lapse jaoks on ka need tähtsad esimese ringi kontaktid. Kodukülastuse kui kasvatusprotsessi osa õnnestumiseks on vaja hinnata, kes need sõbrad on ja kuidas nad võivad last mõjutada. Kui on selge, et sõprade mõju on negatiivne, siis tuleks seda võimalusel piirata.

„Aga kui see kodu on selline, nagu ta paljudel on, et nädalavahetus otsa näebki kuidas ema või isa joob, siis ma ei tea kas see aitab kaasa sellele et temast saaks täisväärtuslik kodanik. Kui ta ise ka joob kusagil seal, nendega koos või jookseb sealt kodust ära või teeb mis tahab, kui vanemat üldse ei huvita, kui ta seal kodukülastusel on. Kui ta saab kodukülastuse ajal suhelda nende endiste sõpradega, kelle pärast üldse mingid teod toime pandi, siis ilmselt see ei aitagi teda mitte kuidagi.“ (NP1)

Lastekaitse spetsialistid, noorsoopolitseinikud ja psühholoog leidsid, et eesmärgipärase kodukülastuse kujundamisel võiks suur roll olla kohalikul lastekaitse spetsialistil, kes saaks lapse tegevusi kodukülastuse ajal jälgida ja suunata. Selle eelduseks märgiti, et lastekaitse spetsialist on kursis koolis lapse arendamiseks koostatud plaani eesmärkidega, sest siis saab ta lapsega ühendust võtta ja tema kontakte ja tegevusi suunata.

Viiendaks, eelnevaga seonduvaks oluliseks aspektiks mainiti kõikide intervjueeritavate poolt lapse motiveerimist, mille tähtsust rõhutasid eriti lastekaitse spetsialistid. Nende arvates on kodukülastus osa kasvatusprotsessist, mida kool kasutab ka lapse motiveerimiseks. Kõik leidsid, et kodukülastus on kui preemia hea käitumise eest. Selline premeerimise süsteem on vajalik, et lapsed õpiksid pingutama ja kui nad on tublid olnud, on täitnud kooli poolt seatud tingimused, siis nad saavad selle eest ahvatleva preemia.

„Kui nad on seal juba mingi boonusena selle koju lubamise sellele lapsele korraldanud ja laps on ikkagi pingutanud, siis ikkagi võib talle lubada seda kodukülastust /.../ et ma olen ikkagi sügavalt seda meelt, et see on üks kasvatuslik meede, et laps hakkaks ka ise vastutust võtma.“ (LK1)

Ka koolitöötajad hindasid kodukülastust kui preemiat või sellest ilma jätmist kasvatusprotsessi tähtsa osana. Seejuures on nende arvates oluline ka see, kuiõrd kodukülastus õnnestub. Kui laps saab sellest meeldiva kogemuse, siis on ta valmis edaspidi uue kodukülastuse nimel rohkem pingutama.

„Et samas, kui tal kõik on õnnestunud ja kui ta teab, et ta järgmise kahenädala või nädala pärast saab juba uuesti koju, siis ta käitub jälle normaalselt ja saab jälle koju.“ (LK1)

Kodukülastuse roll lapse motiveerijana sõltub koolitöötajate hinnangul paljuski ka sellest, millised on lapse suhted kodu ja vanematega. Kui laps tunneb vajadust kodu järele, kui ta näeb, et vanemad toetavad teda, siis annab nendega kohtumine talle positiivse emotsiooni.

„Kellel on head suhted perega, seda mõjutab positiivselt, kellel on kriitilised suhted, see võib mõned päevad peale kodukülastust väga ärev olla.“ (LK2)

Samas mainis üks lastekaitse spetsialist, et kool kasutab kodukülastust selle jaoks, et neil endal oleks lihtsam lastega toime tulla. Kodukülastus aitab maandada lapsel koolis tekkinud pingeid, positiivne õhkkond koolis aitab omakorda kaasa lapse paranemisele. Vastupidiselt on koolitöötajate ja psühholoogi kinnitusele esinenud näiteid, et laps lahkub omavoliliselt koolist ainult selleks, et omaette olla.

„Aga ma arvan, et kool teeb seda sellepärast, et motiveerida lapsi. Et ei kasvaks seal kohapeal pinged ülepea. Ma pakun.“ (LK2)

Kokkuvõttes võib öelda, et enamuse küsitletute arvates on kodukülastus kasvatusprotsessi tähtis komponent, mille peamised eesmärgid on lapse ja pere suhte säilitamine ning lapse resotsialiseerimisele kaasaaitamine, aga samuti lapse motiveerimine. Kodukülastuses nähakse kasvatuslikku meedet, mis õpetab lapsele vastutuse tähtsust.

3.2 Koju saamise tingimused

Koolitöötajate kinnitusel määrab kodukülastuse tingimused kool, lähtudes põhimõttest, et kodukülastus on osa kasvatusprotsessist ja see peab aitama kaasa kasvatusprotsessi eesmärkide saavutamisele. Käesolevas alapeatükis vaatlen kõigepealt kodukülastuse tingimusi üldiselt ja seejärel käsitlen nelja olulist teemat: kodukülastuse kava, kodukülastus kui preemia, kodukülastuse mittesaamine ja pere valmisolek kodukülastuseks.

Koolitöötajate jutust selgus, et kodukülastusele lubamine on erikoolis reguleeritud mitme erineva sisedokumentiga. Kõige olulisem kriteerium, mille alusel kodukülastus otsustatakse, on lapse käitumine koolis, kuidas ta end üleval peab, lisaks sellele hinded ja kodu valmisolek lapse vastuvõtmiseks.

Mõlemad koolitöötajad kinnitasid, et otsuse aluseks on selged kriteeriumid, milles tähtsamad on viisakus ja lapsele kohane käitumine, kooli kodukorrast kinnipidamine ja üldine distsiplineeritus. Samas koolitöötajatega intervjuud tehes tekkis vastuolu nende jutust, kuna kõigepealt ütles koolitöötaja, et kõik tingimused kodukülastusele saamiseks on väga selgelt dokumentides kirjas ja selle järgi tegutsetaksegi igapäevaselt, kuid natukene hiljem ütles koolitöötaja, et selle jaoks, et täpseid tingimusi minule öelda, oleks vaja need dokumendid ikkagi läbi vaadata. Seega tekkis küsimus, kas igapäevaselt ikkagi tehakse otsuseid eeskirjade ja dokumentide alusel või lähtuvalt eelnevast praktikast.

„Tegelikult nii tehaksegi, nagu kirjas on, selles mõttes, et ei käi päris nii, et paneme kirja ühe ja otsustame laste üle kuidagi teistmoodi“ (KT2)

Koolitöötajate intervjuudest selgus, et tingimused, konkreetsed tegevused, mida laps teha ei tohi ja mida ta peab tegema, selle jaoks et kodukülastuse luba saada, on kõigile samad. Lõpliku otsuse tegemisel arvestatakse aga siiski ka iga lapse varasemat käitumist. Oluline

määraja on see, kuidas konkreetne laps on koolis oleku jooksul arenenud, kas tema käitumine on muutunud paremaks. Seega, kriteeriumid on kõigile samad, aga lapsi ei võrrelda omavahel vaid lähtutakse lapse isiklikust arengust.

„Igat last me võrdleme tema endaga. Tuli kooli, mis on tase, kaks kuud läheb mööda, et mis me oleme temaga ära teinud, ja nii edasi ja edasi.“ (KT1)

Koolitöötajate sõnul hinnatakse lapse käitumist kõigepealt kindla aja jooksul, mida nimetatakse kohanemisperioodiks. Sõltuvalt lapsest võib see periood olla 30 kuni 60 päeva.

„See on meil vist siin siuke kuu aega, et kuu aega peaks olema suhteliselt okei, kui ta seal enne midagi ei ole teinud, siis ta saab koju /.../ Aga seal tehakse väikseid erandeid ka.“ (KT1)

Koolitöötajate intervjuudest selgus, et edaspidi jälgitakse koolis pidevalt lapse käitumist ja õppeedukust ning selle alusel otsustatakse kodukülastusele lubamine. Lapse käitumist hindavad kõik kooli töötajad, kes lapsega kokku puutuvad. Näiteks õpetajad jälgivad lapse käitumist tundides, kasvatajad ja sotsiaalpedagoogid õhtuti, tunnivälisel ajal, kui lapsed on rühmades ja teevad rühmatöid, samuti vabal ajal, lapse käitumist jälgitakse ka sööklas, raamatukogus ja mujal. Kõik rikkumised ja märkused, aga ka kiitused märgitakse infosüsteemi.

„Kui õpilane teeb nüüd midagi eba õpilaslikku, ropendab, karjub või mida iganes, siis see pannakse kirja infosüsteemi. Ja pärast saab õpilaspõhiselt välja võtta, kuna ja mida ta rikkunud on. Samamoodi kiitused.“ (KT1)

Lõpliku otsuse, kas laps saab kodukülastuseks loa või mitte, teeb koolitöötajate sõnul juhtumiskorraldus nõukogu, kuhu kuulub ka lapse sotsiaalpedagoog, kes jälgib pidevalt, mida teised töötajad infosüsteemi märkinud on.

Kokkuvõtteks võib öelda, et koolitöötajate sõnul on kodukülastuse roll ja selle võimaldamise kriteeriumid üsna täpselt määratletud. Seega on kool loonud aluse kodukülastuse kui

kasvatustsessi osa toimimiseks. Paraku ei ole kodukülastuse eesmärgid ja reeglid teiste osalevate institutsioonide, aga eelkõige laste jaoks alati väga selged.

3.2.1 Lapse tegevus koolis kui kodukülastusele lubamise eeldus

Koolitöötajate kinnitusel on distsiplineeritus ja korrektne käitumine kodukülastuse otsuse tegemisel kõige olulisem näitaja. Nende sõnade kohaselt jälgitakse pidevalt, milline on lapse üldine käitumine, kas tal esineb kooli kodukorra rikkumisi, kuidas ta suhtleb pedagoogide ja teiste koolitöötajatega ning kaasõpilastega ja kas ta peab kokkulepetest kinni. Üldiselt on distsipliini alased nõudmised kõigile lastele samad.

Koolitöötajad kinnitavad, et kuigi reeglid on kõigile sarnased, käsitletakse iga last siiski individuaalselt. Otsuse langetamisel võetakse arvesse ka seda, kuidas laps on pikema perioodi jooksul end üleval pidanud. Paindlik lähenemine aitab koolitöötajate sõnul last motiveerida. Psühholoogi hinnangul muudab see aga hindamise ja otsustamise sageli subjektiivseks. Tema sõnul teeb kool otsuse sageli lähtuvalt sellest, milline on konkreetse lapse maine kooli töötajate silmis.

Koolitöötajate sõnul tehakse kodukülastuse otsus eelneva perioodi käitumist tervikuna hinnates, samas üksikuid probleeme püütakse lahendada. Näiteks, kui lapsel on mingis aines halb hinne või on käitumisega mingi juhtum (konkreetne probleem), siis sellele proovitakse leida lahendus, et õpilane saaks planeeritud ajal siiski koju minna. Koolitöötajate intervjuust selgus, et kuigi on selge, et selline lahendus võib olla kunstlik (näiteks lepitakse kokku, et laps vabandab töötaja ees, kellega tal on olnud konflikt), püüab kool ikkagi soodustada lapse minekut koju, juhul kui vanemad on avaldanud valmisolekut ja laps on valmis.

„Hästi palju on seda, kui muidu on nagu kõik korras, aga mingis ühes aines on kaks, siis lepitakse selle õpetajaga kokku, et mis ta peab tegema, et see kaks siis ära parandada. Et saada siis selleks nädalavahetuseks, kui vanem on juba avalduse teinud /.../ samamoodi, et kui on mõni konflikt olnud töötajaga, et siis lepitakse see vabandamine kokku. Et jah, kui on üks sihuke väike asi, mis takistab, siis me püüame selle ära lahendada.“ (KT2)

Siin ilmneb oluline vastuolu institutsioonide esindajate nägemuses. Lastekaitse spetsialistide ja psühholoogi hinnangul ei ole selline käitumine kooli poolt mõistlik, kuna tegemist on peale sunnitud, mitte vabatahtliku vabandamisega. Laps võib saada hoopis vale signaali, et vabandab kojusaamise nimel ja sel juhul ei muuda see tema edasist käitumist.

„Kas see on kuidagi lapsele ka kasulik? Sunniviisiliselt vabandab ära aga järgmine nädal teeb samamoodi. See ei muuda tema käitumist, ta ei saa sellest aru /.../ See ei ole preemia, see on juba manipulatsioon minu meelest. See ei tohiks olla manipulatsioon minu meelest. See ei tohi olla nii, et teeme need asjad nüüd ära ja nüüd sa võid siis minna.“ (LK2)

Teine oluline aspekt, mida koolitöötajad mainisid kodukülastuse otsuse tegemisel on lapse hinded ja õppetöös osalemine. Kodukülastuse loa saamise eeldus on koolitöötajate kinnitusel see, et laps on käinud regulaarselt koolis ja tema hinded on korras: *„Õpivõlgnevusi ei tohi olla, et kui ta on koolis olnud, siis ta on ka tunnis olnud ja hinded saanud.“ (KT2)*

Koolitöötajate hinnangul on õppetöös osalemine eelkõige distsipliini küsimus, millel on oluline osa lapsega tehtavas kasvatustöös.

Lastekaitse spetsialist ei mõista aga seost hinnete ja kodukülastuse vahel. Tema arvates on arusaamatu, miks probleem hinnetega peaks mõjutama lapse võimalusi minna koju. Pigem näeb ta kooli käitumises soovi laste hinnete ja õppeedukuse eest vastutust mitte võtta.

„Ja need hinded, mismoodi on hinded seotud kodukülastustega? Hinnetega peab ka tegema kool, need õpetajad, kes neid õpetavad. Kui laps on kodus ja helistab sotsiaalpedagoog, et lapsel on kodused ülesanded tegemata, siis kõik vaatavad lapsevanemale otsa, miks ei tagata koduste ülesannete lahendamist. Aga kui laps on erikoolis siis miks ei taga erikooli töötajad seda?“ (LK2)

Võib öelda, et lapse tegevuse hindamisel on koolitöötajad ja teiste institutsioonide esindajad olulistest punktides eri meelt. Peamised erimeelsused on seotud kahe olulise teemaga. Kas hindamine peaks olema isikukeskne või universaalne ja kas tuleks arvesse võtta lapse õppeedukust ja hakkamasaamist koolis.

3.2.2 Kodukülastuskava kui lapse arengu suunaja kodukülastuse ajal

Koolitöötajate intervjuust selgub, et enne kodukülastusele minekut koostatakse sotsiaalpedagoogi eestvedamisel lapsele kodus viibimise ajaks üsna konkreetne kava. Laps suhtleb oma vanematega, kelle juurde ta läheb ja lepitakse kokku, mida sellel nädalavahetusel või vaheajal tehakse. Seejärel paneb laps tegevused kirja ja koostab kellaajalise ajakava. Koolitöötajate sõnul on nende jaoks oluline, et oleks teada, kus ja kellega laps on ja millised on need tegevused, mida vanem on planeerinud ning kas vanemal on aega ja tahtmist lapsega tegeleda. Seejärel arutatakse lapsega läbi kodukülastuse eesmärgid ja reegleid, talle selgitatakse ajakavast kinnipidamise tähtsust. Kava sisaldab lapse tegevusplaani kodukülastuse ajaks, tegevuste kirjeldust ja ülesandeid, et muuta kodukülastus sisukamaks (käib mingil üritusel, külastab noortekeskust vms ja kirjutab sellest referaadi). Koolitöötajate sõnul lepitakse need tegevused kokku ka vanematega.

„/.../ praegu need sotsiaalpedagoogid üritavadki rohkem siis teha sellist sisukamat, või andagi talle mingid ülesanded /.../ Et sellel oleks mingi eesmärk, näiteks siis suhete parandamine, kontakti parandamine vanemate ja lapse vahel näiteks või usaldussuhete loomine või siis leidagi sisukamaid ajaveetmise võimalusi.“ (P)

Psühholoogi hinnangul ei ole sellise kava täitmine aga sageli võimalik, kuna kodune keskkond ei ole soosiv, ainult sellest, et laps soovib vanemaga suhteid parandada, ei ole kasu, kui inimesed, kellega laps kodus suhtleb ei ole valmis sama tegema ja lapsega tegelema. Nii lastekaitse spetsialistid, kui ka psühholoog toovad välja, et last mõjutavad ka sõbrad, kes pole harjunud erikoolis valitseva distsipliiniga, ega taha sellele alluda. Sellisel juhul kaotab kodukülastuse kava mõtte ja tulemus on soovitud vastupidine. Lapse ainus eesmärk on sel juhul varjata kodukülastuse ajal toime pandud rikkumisi. Seega annab formaalse kava koostamine lapsele hoopis vastupidise signaali, suunab teda tegelema pettusega.

Kodukülastuse järgselt lapsega vesteldes on psühholoog jõudnud arusaamisele, et sageli pannakse lapsele ka üle jõu käivad ülesanded, mille edukas täitmine ei sõltu lapsest. Näiteks on lapsel väga vähe võimalusi mõjutada vanemate käitumist kodukülastuse ajal. Kui vanemad ei ole suhete parandamisest ja kontakti loomisest huvitatud, siis ei saa laps seda olukorda

muuta. Sama probleem on ka sõpradega. Kui laps on sõprade mõju all, kes kallutavad teda kodukülastuse ajal rikkumistele, siis ei täida kodukülastus oma eesmärki.

Vestlusest psühholoogi ja lastekaitse spetsialistidega selgus ka, et lapsed ei suutu kodukülastuskava koostamisse ja ülesannetesse väga tõsiselt. Kui laps saab aru, et kava koostamine on vaid formaalne eeldus koolist välja saamiseks, siis ta teeb, mida temalt oodatakse, aga ei võta asja tõsiselt.

“Neil on kuidagi nagu ähmaselt see struktureeritus või väga nad ise vist ei keskendu sellele või siis ootavadki pigem, et ahah ma noogutan kaasa ja nii kui nii teen omi asju seal /.../ võib-olla suurem eesmärk nende jaoks ongi see, et vahele ei jääks millegagi, et mingit jamasid ei tuleks selle kodukülastuse ajal“ (P)

Teisalt ilmneb siin ka täiskasvanud spetsialistide enda suhtumine erikooli kasvandikesse, mis on ennetavalt ettevaatlik ja pigem kahtlustav. Kui laps koolis saab sellest aru, siis on tal ka raske leida motivatsiooni reeglitele vastavaks käitumiseks.

Väga tõsine probleem on ka see, et kes ja kuidas jälgib ja hindab kodukülastuskava täitmist ning kuivõrd seda hiljem analüüsitakse. Psühholoog rääkis oma kogemusest, et osa kooli sotsiaalpedagooge küll vestleb lapsega pärast kodukülastust, aga seda ei tehta pidevalt ja seda ei tee kõik. Tema hinnangul on sotsiaalpedagoogid tööga üle koormatud, mistõttu neil ei ole võimalik iga lapsega ja kohe tegeleda. Koolil puudub kindel kord, kuidas lapselt kodukülastuse kohta tagasisidet saada ja kuidas seda edaspidi kasutada.

„Mõni sotsiaalpedagoog, tal on kindel näiteks aeg, et ta nädalas sellel ajal võtabki vestlusele ja räägib mingitel kindlatel teemadel, mõni niisama, et maja peal kohtuvad, siis jutustavad.“ (P)

Kodukülastuskava täitmise üle ei ole koolil lastekaitse spetsialistide hinnangul piisavalt head kontrolli. Lapsel on kohustus pidada kodukülastuse ajal päevakava, panna kellaajaliselt kirja olulisemad tegevused. Paraku ilmneb intervjuudest, et see on formaalsus, kuna nii lapsed kui ka kooli töötajad saavad aru, et selle täitmist ei ole sisuliselt võimalik kontrollida.

„Ja kõik vaikivad, kõik teavad et need päevakavad, et keegi ei pea neist kinni ja keegi ei kontrolli neid.“ (LK 2)

Lastekaitse spetsialistide ja psühholoogi arvates selline formaalne suhtumine ei aita last distsiplineerida vaid tekitab temas arusaama, et kooli tegelikult ei huvita, mida ta kodukülastuse ajal teeb ja kas ta kodukülastuskava täidab. Intervjuudest selgus, et kodukülastuse plaan on kõigi küsitletute arvates vajalik, kuid hinnangud selle koostamisele ja täitmise jälgimisele on erinevad.

3.2.3 Kodukülastus kui preemia

Eelmises peatükis ilmnis, et kodukülastus on kõigi vastanute hinnangul oluline osa kasvatusprotsessist. Nüüd kirjeldan lähemalt, kuidas erinevate institutsioonide esindajad tunnetavad kodukülastuse rolli preemiana. Intervjuudest nähtub, et nii koolitöötajate, lastekaitse spetsialistide, politseinike kui ka psühholoogi hinnangul kasutab kool kodukülastuse luba laste premeerimiseks.

„Ma olen aru saanud, et see on sageli nagu preemia neile, nad saavad koju, sellega kuidagi üritatakse siis seal koolis olemise aega, neid mõjutada sellega, et siis nad saavad koju vaheajal või saavad pikemalt üks ju kodus olla.“ (P)

Üldiselt pooldasid kõik intervjuueeritavad lastele eeskujuliku ja tubli käitumise eest preemia andmist, kuna see distsiplineerib lapsi ja õpetab neile, et asjade saamiseks tuleb pingutada. Psühholoogi ja lastekaitse spetsialisti sõnul aitab premeerimine lastel kujundada harjumust ja oskust oma tegevust eesmärgipäraselt planeerida, samuti hinnata oma käitumise tagajärgi.

„Eks elus ongi nii, et kui sa midagi tahad saada, siis sa analüüsid, mis sa selleks pead tegema, et seda saada üks ju ja kui tema jaoks on oluline sinna koju saada ükskõik mis eesmärgil, siis jälgib ennast või distsiplineerib ennast, peab seda siis nagu silmas“ (P)

„Ta varem ei pidanud pingutama ja tal varem polnud harjumust seda teha. Samm sammult edasi, et see serveerida preemiana, see oleks lapse jaoks mõistetavam /.../ Ja

siis vastupidiselt, kui tal midagi halvasti läheb, siis ta jääb sellest ka ilma. Et põhjus ja tagajärg oleks tema jaoks seostatav.“ (LK1)

Siiski rõhutasid kooliväliste institutsioonide esindajad, et premeerimisega on koolis palju probleeme, mistõttu sageli ei saavutata soovitud tulemust. Noorsoopolitseiniku hinnangul pole näiteks kindel, kas kodukülastus preemiana on kõigi laste jaoks üheselt mõistetav motivaator. Lapsed teavad, et varem või hiljem lubatakse nad nii kui nii koju, mistõttu nad võtavad kodukülastust pigem rutiinina, kui pingutust väärt preemiana. Nii on see eelkõige nende laste puhul, kes sageli korda rikuvad. Nende jaoks on küsimus vaid kodukülastusloa saamise sageduses, seega ilmselt ei ole sagedasem kodukülastus siiski piisav motivaator, et veenda neid preemia nimel pingutama. Nii lastekaitse spetsialistid, noorsoopolitseinikud, kui ka psühholoog leidsid, et olukorra muutmiseks peaks kool lastele selgelt ja üheselt ütleva, et rikkumistega koju ei saa ja sellest reeglist peaks rangelt kinni pidama. Praegune premeerimise süsteem õpetab lapsele pigem seda, et hea käitumine pole vajalik.

„Et seda asja, et neile öeldakse, et kui sa kogu aeg siin kätt keerad või koguaeg siin kedagi peksad, lööd, ropendad, et siis sa koju ei saa, et nad teavad et sellist asja ei ole.“ (NP2)

„Mõnikord mõne lapse puhul, kui oli jama, siis ikka lasti koju /.../ ei peetud kinni sellest nagu, et kui sa oled ikka jama kokku keeranud siis sa ei saa koju, mitte et mis vahet seal on, mis ma teen, ikka saan koju. (NP2)

Kõik intervjuueeritavad leidsid, et osad lapsed on kodukülastusest huvitatud just selleks, et sel ajal teadlikult reegleid rikkuda. Näiteks tarbivad nad kodukülastuse ajal alkoholi või ei tule õigel ajal kooli tagasi. Noorsoopolitseiniku arvates on need lapsed asunud seisukohale, et distsiplineeritus ja hea käitumine ei tasu ära ning kodukülastus ei toimi nende puhul preemiana.

„Aga suure tõenäosusega need, kes kuue nädalaga saavad ja kes koguaeg rikkumisi toime panevad, et suur risk on, et nemad tagasi ei tule.“ (NP2)

Nii lastekaitse spetsialistid, kui ka noorsoopolitseinikud tõid välja probleemkoha, et kindlasti ei saa kodukülastust preemiana kasutada nende laste puhul, kelle kodune olukord on nii halb, et nad ei tahagi koju minna.

Lisaks arvasid intervjueeritavad, et lapse käitumise hindamine ei tohiks olla nii individuaalne, vaid laste käitumist tuleks hinnata võrdsetel alustel. Psühholoogi hinnangul juhtub praegu sageli nii, et korralikult käituvale lapsele esitatakse suuremaid nõudmisi ja teda karistatakse ka väiksemate eksimuste eest. Kui laste käitumise hindamine ei toimu alati samadel tingimustel, siis see ei anna ka oodatud tulemusi lapse käitumise muutusel. Korralik laps tunnetab sellist suhtumist ebaõiglusena, mis ei motiveeri teda ka edaspidi korralik olema. Samas näeb distsiplineerimatu laps, et temale esitavad nõudmised on madalamad ja see suunab teda pigem reegleid rikkuma. Psühholoogile on jäänud mulje, et raskete laste puhul on koolitöötajatel tekkinud lootusetuse tunne, et neid pole nagunii võimalik muuta.

„ /.../ Võib-olla mõni tublim on isegi on kehvemas seisus sellega, et temal ongi tubli maine ja siis kui ta midagi korda saadab, siis see ongi rohkem kuidagi näha ja ongi karistusena.“ (P)

Nii noorsoopolitseinikud, lastekaitse spetsialistid kui ka psühholoog leidsid, et kui laste käitumise hindamine ei ole järjepidev, kui reeglid ei ole lastele mõistetavad, siis annab see lapse käitumise muutusel sageli hoopis vastupidise tulemuse.

„miks me neid reegleid muudame. Kui laps on erikoolis siis peab tal olema distsipliin. Aga kui ta näeb, et reeglitest saab mööda valguda, kuidas see mõjutab teda?“ (LK2)

Kuigi kõik nõustusid, et kodukülastus preemiana tubli töö eest on mõistlik, siis toodi välja, et sellel võib ka negatiivne tagajärg olla. Nimelt kodukülastuse loa preemiana kasutamine võib tekitada hoopis sellise olukorra, et kui ta näeb, et ta ei saa oma asju õigeaegselt korda tehtud ja seega teab, et ta sel nädalavahetusel luba ei saaks, siis ta lihtsalt põgeneb koolist: *„mõni ütleb, et ta ei tahagi koju minna ja siis pani ise plehku“ (P)*

3.2.4 Kodukülastuse loa mitte saamine

Eelnevalt käsitlesin kodukülastuse positiivset rolli kasvatusprotsessis, kuid lapse distsiplineerimise seisukohast on sama oluline ka kodukülastuse loast keeldumine. Politsei esindaja hinnangul mõjuks kasvatuslikult hästi, kui reegleid rikkunud lapsi karistatakse sellega, et neid ei lubata koju. Intervjuus tõi ta välja probleemi, et ühelt poolt püütakse lastele õpetada, et eeskujuliku käitumise eest saad preemiaks koju, see peaks neid distsiplineerima hästi käituma, aga samas koju saavad kõik lapsed alati, sest teist varianti ei ole: „*olen küll teinud ettepanekuid, et võikski teha ju karistusena, et ta ei saagi siis teatud aeg kodukülastusele. Aga nad on rõhutanud, et selline asi ei saa olla võimalik, sest nad ei ole karistusasutus vaid nad on kasvatusasutus.*“ (NP2)

Intervjueeritavad koolist väljastpoolt arvasid, et kodukülastuse loa saamine on ka selles suhtes natukene halvasti korraldatud, et kui laps on paar nädalat korralikult käitunud, siis ta ka kodukülastuse loa saab, olenemata sellest, kuidas on läinud tema eelmine kodukülastus. Kui laps on eelmisel kodukülastusel eksinud, siis mingisuguseid tagajärgi sellele ei järgne. Lastekaitse spetsialistide ja noorsoopolitseinike arvates oleks mingisugused mõjutused siiski vajalikud.

„/.../ järelikult nii kiiresti ja nii pikaajalist kodukülastust lubada ei saaks. Siis peaks algama see boonuste süsteem otsast peale. Alguses saatjaga ja siis lühiajalisem ja veel mingisugused tingimused.“ (LK1)

„Võib-olla järgmine nädalavahetus ei saa koju. Siis ülejäämine saab jälle. Selles suhtes on see üsna tänamatu töö ((kui laps on ebaseaduslikult koolist eemal ja politsei teda otsib)). Täna otsid ja ülehommeks otsid jälle, sest ta on uuesti kodukülastusel.“
(NP1)

Kooli väliste intervjueeritavate arvates võiks siis olla võimalik ka kodukülastuse võimaluse ära võtmine või selle kaugemasse tulevikku lükkamine või selle lühendamise: „*Võib-olla on mingi rikkumine ka kodukülastuse ajal, siis peaks olema võimalus ka pikemaks ajaks kodukülastuse võimalus ära võtta üldse.*“ (NP1)

Kõik kooli välised intervjueeritavad tõdesid, et nemad nii kergekäeliselt lastele uut kodukülastuse luba ei annaks: „*minu meelest see väga hästi ei õpeta nagu lapsele seda, et igal su teol on tagajärg.*“ (NP1)

Kui laps siis mingil eelnevatel põhjustel kodukülastuseks oodatud nädalavahetusel luba ei saa, siis koolitöötajate sõnul selgitab ja põhjendab seda lapsele tema sotsiaalpedagoog.

/.../ „/.../ siis räägitakse lapsega, et miks ta ei saanud ja kuna tal siis võimalus saada on. Seal võib olla mitmeid probleeme, kas vanemad ei saanud või ise on käitunud imelikult, siis võetaksegi faktipõhiselt välja, et mis ja kus on valesti läinud, vaadatakse lapsega üle ja pannakse mingi uus tähtaeg näiteks nädalapärast on võimalus saada juba /.../ (KT2)

Koolitöötajate sõnul on laste reaktsioon loa mitte saamisel erinev, mõni elab oma pettumust välja koolis, mõni saab oma eksimusest aru ja proovib tublim olla ja mõni lahkub koolist ebaseaduslikult.

„Oleneb lapsest, mõni on pahane, mõni nutab, mõni karjub natuke, no põhimõtteliselt nad saavad aru, selgitatakse neile ära see.“ (KT1)

Teiste institutsioonide (eriti lastekaitse spetsialistide) esindajate arvates võiks kool kasutada lisaks preemiale ka karistust. Kui on selge, et laps käitub teadlikult halvasti või jätab ülesanded täitmata, siis peaks teda selle eest karistama. Ühe karistuse võimalusena toodigi nende poolt välja kodukülastusloast keeldumine. Kooli esindajad omakorda kinnitasid, et see pole võimalik, kuna kool on kasvatus-, mitte karistusasutus.

3.2.5 Kodu ja pere valmisolek kui kodukülastusele lubamise tingimus

Koolitöötajad tõid välja, et kooli jaoks on kodukülastuse otsuse tegemise oluline eeldus see, kas kodu on valmis last vastu võtma. Esmane alus on vanema avaldus. Kui vanem koolile sellekohast avaldust ei tee, siis laps koju minna ei saa. Kooli seisukohast on oluline, et vanemad leiaksid aja lapsega kodukülastuse ajal tegeleda, et nad kinnitaksid, et on selleks valmis.

„/.../ Et vanemad oleksid kodus, ei oleks tööl, järel valve seal kodus kah. On ikkagi kokkulepe lapse, kooli töötajate ja vanematega.“ (KT2)

Koolitöötajate ja lastekaitse spetsialistide intervjuudest selgub, et kodu valmisoleku hindamist näeb kool lastekaitse spetsialisti ülesandena. Lastekaitse spetsialistide intervjuude järgi informeerib kool lastekaitsetöötajat kodukülastuse otsusest ja lastekaitsetöötaja võiks külastada kodu, et kontrollida pere valmisolekut. Lastekaitse spetsialistide kinnitusel ei ole neil aga alati võimalik eelnevalt kodu valmisolekut kontrollida: *„Noh, päris ausalt öeldes seda kontrolli funktsiooni me ei suuda lihtsalt teha.“ (LK1)*

Segane tundub olevat ka see, kui oluliseks komponendiks kodukülastuse otsustamisel peab kool tegelikult kodu valmisolekut. Teise lastekaitse spetsialisti sõnul küsib kool tema käest, kas ja millal võiks jälle lapse koju lasta. Tema hinnangul on see vastutuse üleandmine piirkondlikule lastekaitse spetsialistile. Ta mõonab, et koduse olukorra ja pere valmisoleku hindamine on tõepoolest tema ülesanne ja seda ta ka teeb. Samas ei saa tema anda koolile nõu, kas konkreetse lapse võiks konkreetsel hetkel koju lubada või mitte.

„Kuidas mina oskan hinnata, kas lubada see laps koju? Mina saan vaadata, kas kodus on kõik korras. Kas koduse poole pealt võiks lubada. Aga lapse poole pealt, peab otsuse tegema erikool.“ (LK2)

Kooli väliste institutsioonide esindajate intervjuudest selgus, et kohati tundub, et kodu valmisoleku hindamine ja selle alusel kodukülastuse otsustamine ei ole piisavalt paindlik. Kool lähtub peamiselt eeldusest, et side koduga on lapsele igal juhul vajalik ja oluline osa kasvatusprotsessist. Isegi kui teised institutsioonid (lastekaitse, politsei) omavad informatsiooni, et pere olukord ei võimalda lapse vastuvõtmist ja edastavad selle kooli, siis on olnud juhtumeid, kus kool teeb ikkagi otsuse lubada laps kodukülastusele. Selle tulemuseks on lapse huvidega vastuolus olevad või neid suisa kahjustavad kodukülastused, mille ajal lapsed kogevad vägivalda ja näevad, et vanemad ei taha nendega tegeleda.

„Näitena mul on üks tütarlaps, ta elas oma emaga ühetoalises korteris, emal oli uue elukaaslasega ka laps, aga oli ju tegelikult teada nii koolil, et ema saab elukaaslaselt peksta. Et see tüdruk läks koju, teismeline, siis ta magas ju seal samas ühetoalises korteris, ema pandi kinni ka vannituppa, tüdruk nägi seda vägivalda pealt, tüdruk ei tahtnudki seal kodus olla. Tüdruk korduvalt andis ka komisjonis mõista, et kas mina või uus mees, et ta ei saa sellises keskkonnas seal kodukülastusel käia ja olla, et aga tegelikult see mitte midagi ei muutnud.“ (NP2)

Kokkuvõtteks võib öelda, et kool on kehtestanud reeglid, mille alusel otsustatakse kodukülastus. Peamised määrajad on lapse hinded, käitumine koolis ja kas vanem on valmis last kodus vastu võtma. Probleemiks on arusaadava ja lapse arengut toetava tegevuskava koostamine kodukülastuse ajaks, samuti selle täitmise järelevalve. Koolis on aeg, tegevuskohad ja kellega ta suhtleb selgelt reguleeritud, samasugune raamistik kehtestatakse põhimõtteliselt kavaga ka kodukülastuse ajaks, aga pole selge, kes ja kui tõhusalt selle täitmist kontrollib.

3.3 Pere taust ja toetus kodukülastuse ajal

Kõik intervjuueeritavad leidsid, et pere toetus lapsele kodukülastuse ajal on erakordselt oluline. Paraku näitab intervjuueeritavate kogemus, et erikooli laste pered ei ole sageli valmis probleemsele lapsele toetust osutama. Nii lastekaitse spetsialistid, kui ka noorsoopolitseinikud leidsid, et kuigi keskmist erikooli lapse peret on keeruline määratleda, on rohkem siiski selliseid peresid, kellel on tõsised majanduslikud ja sotsiaalse toimetuleku probleemid. *„emal on vähesed toimetulemisoskused, ta elatub ainult sotsiaalabist. Ja selge see, siis tal ei jätku lapse jaoks ei materiaalseid ressursse, kuna kui me talle selle toetuse määrame, siis see raha läheb kusagile mujale.“ (LK1).*

Peamise probleemina tõid lastekaitse spetsialistid välja aja ja oskuse puudus lastega tegelemiseks nendes peredes. Kuna vanemad ei pea lastega suhtlemist ja neile tähelepanu osutamist piisavalt oluliseks, siis pole nad lähedased ja puudub usalduslik suhe lapse ja lapsevanema vahel.

„/.../ vahet ei ole kas pere on majanduslikult toime tulev või mitte toime tulev, puudu on koguaeg ajast oma laste jaoks. Ja nende teadlikus, mis last üldse puudutab, mis talle meeldib.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialist tõi välja, et kuna vanemad ei pea lapsega tegelemist oluliseks ja ei teadvusta lapse probleemide tõsidust, siis ei ole nad ka valmis oma plaane ümber tegema selleks nädalavahetusel kui laps on kodus.

/.../ nad teevad endale meeldivaid tegevusi /.../ Et vanemad ei valmista ju ette midagi, et nüüd mu laps tuleb sellel nädalavahetusel. Et lähme siis perega kuhugi või veedame perega koos aega, et selliseid asju /.../ Aga ma ei leia, et lapsevanemad siis teisiti käituvad kui need lapsed koju tulevad uuesti.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialisti sõnul on sageli lahkkelid ja probleemid peres olnud pikemat aega, vanemad on kaotanud usu, et nad saavad midagi muuta või et neist midagi sõltub. Sel juhul ei ole nad ka valmis lapsega kodukülastuse ajal tegelema. Kui laps tunnetab, et vanemaid tegelikult ei huvita, kas nad täidavad kodukülastuse eesmärgi, siis loob see soodsa pinnase lapsele rikkumisteks.

„Võib olla aja puudus on tinginud selle huvipuuduse, sest ta ei ole nii pikalt kursis olnud ja siis sa juba löödki käega.“ (LK2)

Tegelikud probleemid on alati kusagil sügavamal, olenemata sellest, mis välja paistab ning lastekaitse spetsialistide sõnul on tegelikke probleemide jõudmine äärmiselt keeruline ja nõuab järjepidevat tööd: *„Need juured peituvad ikkagi selles peres endi suhetes, mis ei pruugi tulla ka lastekaitseametniku või siis sotsiaaltöötajate selliste lühiajaliste visiitide puhul välja, et see eeldab pikemat teraapiat.“ (LK1)*

Psühholoogi kogemus näitab, et hoolimatutest peredest pärit erikooli lapsed ei viibi kodukülastuse ajal sageli üldse kodus. Tüdrukud veedavad aega pigem asotsiaalsetes kohtades, kriminaalse taustaga vanemate meestega, selle üks väga oluline põhjus on, et kodus neil ei ole isa, neil on puudu isalikust hoolest ja toest, aga sellist tuge ja hoolitsust on paraku

valmis pakkuma vanemad mehed, kellel endil on sellel tegevusel täiesti teistsugused eesmärgid. Teine põhjus sellises seltskonnas viibimisel võib psühholoogi arvates olla ka läbi pahanduste ja hulkumise vanema tähelepanu saamine, elu jooksul on vanem pööranud neile tähelepanu ainult siis, kui ta on eksinud: „*et satuvad pahandustesse, siis saavad selle kaudu ema tähelepanu.*“ (P)

Lisaks oskuse ja aja puudusele võibki vanemal olla huvi puudus, nii lastekaitsepspetsialist kui ka psühholoog tõid välja sellise olukorra, kus vanemal on näiteks uus elukaaslane ja uued lapsed, seega tal ei olegi huvi, selle lapsega enam vaeva näha ja tal ei pruugi selleks ka uue elukaaslase toetust olla ja seega püstitasid nad küsimuse, kas sellisel juhul meil on üldse mõistlik seda last sinna koju saata.

„Ema ütlebki talle, et ma ei taha, et sa tuled koju. Et see mõjub pigem nagu negatiivselt, ta ei tahagi midagi muuta oma käitumise juures või see teeb talle nii haiget, mis väljendub sellise närvilisuse või agressiivsuse näiteks koolis, et teda ei taheta ja tal ei ole kohta, kuhu minna.“ (P)

Noorsoopolitseinik rõhutas, et vanemad saavad oma lastele õpetada siiski ainult seda, mida nad ise teavad. Kui vanemal endal on alkoholi probleem, psüühika probleem või ta on ise erikooli taustaga, siis on tal keeruline ilma välise toeta oma lapsele teistsugust tulevikku luua. Seega ongi väga oluline lapse käitumist käsitledes arvestada selle keskkonna mõjuga, kus ta üles kasvanud on: „*see keskkond, kus nad on kasvanud ja elanud, on oma töö ära teinud, see tähendab seda, et nad ei oskagi teisiti, nad varastavad, et ellu jääda, neile ongi õpetatud, et kui sa midagi tahad, et ära lase endale liiga teha, et annadki peksa*“ . (NP2)

Lastekaitse spetsialistid tõid välja, et kui vanemal endal on probleemid, siis ta ei pruugi üldse mõista, mida laps on valesti teinud ja miks ta seal koolis peab olema ja selline vanem ei lapse arengule kaasa aidata.

„Mis mõttega me laseme selle lapse koju, kui ema ütleb, et see kool on täiesti mõttetu. Mida sa lähed sinna? Mis kasu sest on kui kaks kuud on tehtud tööd ja ta läheb koju,

kus tunni ajaga on see läinud /.../ Neil peab olema üks ja sama eesmärk. Kõikidel lapsega tegelevatel inimestel peab olema sama eesmärk.“ (LK2)

Kooli välised intervjueritavad leidsid, et selle jaoks, et me saaksime aidata lapsi, peame me aitama ka vanemaid, sest laps läheb nii kodukülastusel nende juurde ja ka pärast kooli lõpetamist tuleb tal enamasti pöörduda tagasi koju ja selle jaoks on vajalik, et vanemad ja lapsed töötaksid samade eesmärkide nimel. Psühholoogi ja lastekaitse spetsialistide arvates on vanematega töö puudulik, kuid mitte isegi selle pärast, et kool ei sooviks neid aidata, vaid selle pärast, et vanem ei soovi seda abi ja toetust vastu võtta: „*Et ikkagi klapid ette ja pärast, et mina ei ole süüdi, et spetsialistid ei aidanud või laps on selline.*“ (P).

Lastekaitse spetsialistid tõdevad, et vanemaid tihti ei huvita, mida koolis nende lapsega tehakse, nad ei osale kohtumistel, mida koolis korraldatakse. Nende passiivsuse tõttu jääb kogu vastutus lapse arengu suunamisel kooli sotsiaalpedagoogile ja lastekaitsetöötajale ning sel juhul pole kodukülastusel mingit mõtet.

„Aga kui see lapsevanem sealt ringist välja jääb, siis me mõtleme, kuidas see laps sinna koju tagasi läheb?Lapsevanemat ei huvita, mis teenust või mis selle lapsega toimub.“ (LK2)

Kõikide väljaspool kooli olevate institutsioonide esindajad tõid välja, et põhjuseid, miks vanemad ei soovi abi vastu võtta, on mitmeid. Esimene põhjus, miks vanemad ei soovi abi vastu võtta on see, et nad ei näe endal mingisugust vastutust olevat, nende jaoks on probleem lapses ja just teda peaks aitama: „*vanem kohe ütles, et ma keeldun tulemast või ma keeldun psühholoogist, mul ei ole vaja abi, asi ei ole minus, asi on lapses või ma olen juba nii palju käinud või mul ei ole aega tulla.*“ (P).

Lastekaitse spetsialist tõi teise põhjusena välja selle, et nad ei soovigi enam abi, sest nad on proovinud ja nad ei ole näinud, et see neid kuidagi aidanud oleks. Tema sõnul on selleks samuti mitmeid põhjendusi, esiteks ei ole kasu lihtsalt nõustamisest käimisest, vanem peab ise asju ka ellu rakendama ja teiseks on vaja hinnata, millise kvaliteediga teenust vanemale pakutud on. Kui vanem on kutsutud pereteraapiasse, mis on ühekordne kohtumine koolis koos

psühholoogi ja sotsiaalpedagoogiga ja see ei ole teda aidanud, siis ei ole tal huvi järgmine kord teenusele minna, mille nimi on pereteraapia, kuigi tegemist võib olla täiesti teistsuguse ja järjepideva nõustamisega.

„No ma tean, et kui vanemad tulid kohtuma oma lapsega, siis vahepeal tuli psühholoog nendega vestlema aga ma ei tea, kas see on pereteraapia. Kas see vestlus, mis eelneb lapsega kohtumisel, kas see on pereteraapia? Minu meelest see ei ole see asi. Samamoodi võib sotsiaalpedagoog nendega vestelda või mina võin seda teha. See ei ole pereteraapia/.../ sellist stabiilset, järjepidevat pereteraapiat ju ei toimu. (LK2)

Olulisena toodi lastekaitse spetsialistide poolt välja ka see, kuidas suhtub kogukond suhtumise probleemidega peredesse. Vanemad ei soovi minna abi küsima või nõustamist saama, sest nad kardavad, et neid hakatakse süüdistama ja neile moraali lugema. Kahjuks üks negatiivne kogemus võib rikkuda ära kõik tulevased võimalused perele tuge pakkuda. Paraku nad on enamasti juba lootuse ja usu kaotanud ning on immuunsed võimaluste ja lahenduse nägemise osas.

3.3.1 Vanema vastutus, kui laps on ebaseaduslikult koolis lahkunud

Selles alapeatükis analüüsin intervjueeritavate arusaamasid lapsevanema vastutusest selle eest, kui laps on koolist ebaseaduslikult lahkunud. Lastekaitse spetsialisti arvamusel on lapsevanem kohustatud huvi tundma selle vastu, kus laps viibib. Kui laps on ebaseaduslikult koolist lahkunud, siis peaks tema leidmine ja tagasitoomine olema eelkõige lapsevanema kohustus. Paraku on olukord tema hinnangul vastupidine. Väga sageli kinnitavad vanemad, et ei saa lapsega hakkama, laps ei kuula neid. Kui laps on kodus ja vanemad ei teavita sellest kooli ega lastekaitse spetsialisti, siis see näitab vanema ükskõikset suhtumist kooli. Halvemal juhul vanemad lausa varjavad seda, kui laps on koolist ebaseaduslikult lahkunud ja koju tulnud. Sama probleemi tõstis esile ka noorsoopolitseinik.

„Aga on ka lapsevanemaid, kes telefonis ütlevad, et jah, ma tegelikult ei tea, kus mu laps on, aga reaalsus on see, et laps võid isegi seal kõrval olla. On paar last, kelle suhtes, et kellega me saame konkreetselt nimeliselt öelda, kellega see nii on.“ (NP2)

Lastekaitse spetsialisti väitel on veelgi tõsisem probleem see, et sageli lapsevanem ei poolda lapse erikoolis viibimist ja ei toeta tema rehabilitatsiooni. Sel juhul peab eelkõige tegelema lapsevanemaga, tegema selgeks, kas ta üldse mõistab, miks laps erikoolis on. Tema hinnangul peaks kool oma spetsialistid ja lapsevanemad kokku kutsuma ja selgitama, mis see eesmärk on ja kas kõigil on sama eesmärk. Kui eesmärgid on erinevad või kui neist ei saada ühtmoodi aru, siis kahjustab see lapse huve.

Lastekaitse spetsialist rõhutas oma intervjuus, et lapse edukaks resotsialiseerimiseks on väga oluline kaasata vanemad sellesse protsessi. Tema väitel on väga oluline vanematele selgitada, et nad peavad oma lapse jaoks aega leidma. Kui laps on kodukülastusel, siis peavad vanemad temaga ühiseid tegevusi kavandama. Ta leidis, et kool peab samuti vanemaid aktiivselt kaasama. Neid peaks kutsuma koolis toimuvatele üritustele, väljasõitudele, et lapsevanemad näeksid millised on lapsed kooli keskkonnas. Kool peaks vanematele selgitama, miks on koolis viibimine lapsele kasulik. Peaks toimima nõustamine, algul lapsevanemaga eraldi ja seejärel lapsevanema ja lapsega koos, kus neile selgitatakse koolis toimuvat ja selle tähtsust lapse arengus.

„Aga kui midagi muuta, siis ikkagi kuidagi seda lapsevanemat kasvatada, koolitada, mõjutada, et ta jääks oma lapse kõrvale. Et ta ei võtaks oma last vaenlasena.“ (LK1)

See aitaks kaasa ühiste eesmärkide seadmisele ja parandaks infovahetust kodu ja kooli vahel. Tema hinnangul vähendaks see, kui vanemad on kaasatud koolis toimuvasse, ka lapse soovi ebaseaduslikult koolist lahkuda. Tihedam suhtlemine kodu ja kooli vahel välistaks ka võimaluse, et vanemad ei teavita kooli kui laps ebaseaduslikult lahkub ja koju tuleb.

Lastekaitse spetsialist väljendas arvamust, et kool peaks senisest tõsiselt hindama kodukülastuse otstarbekust ning kodu ja vanemate valmisolekut. Olukorras, kus kodus puuduvad tingimused lapse kasvatusplaani täitmiseks või vanemad ei saa lapsega hakkama, tuleks alternatiivina kaaluda hoopis vanemate tihedamat kaasamist koolis. Lapsed ei pea kogu aeg koju saama, vanematega koos saab ta ka koolis olla. Vanemaid tuleks kutsuda kooli üritustele ja väljasõitudele, neid võiks kaasata ka koolis tehtavatele töödele, et nad saaksid

lapsega rohkem koos olla. Sel juhul säiliks side lapse ja vanemate vahel, aga nende koos veedetud aeg oleks kvaliteetsem.

3.4 Kooli väliste institutsioonide ülesanded

3.4.1 Ülesanded enne erikooli suunamist

Lapse viibimise ajal erikoolis tegelevad temaga eelkõige kooli töötajad, kodukülastuse ajal täidavad olulist rolli lapse lähedased, eelkõige vanemad. Käesolevas peatükis vaatleme lähemalt teiste institutsioonide rolli lapse suunamisel erikooli, tema seal viibimise ajal ja kodukülastuse ajal.

Lastekaitse spetsialistide sõnade kohaselt on need pered, kust laps on suunatud erikooli, üldjuhul tuttavad juba varasemalt. Esmane kokkupuude perega leiab aset alaealiste komisjoni istungil või ka varasemalt, enne lapse rikkumisi, kuna peres on toimetulekuga probleeme. Alaealiste komisjoni istungi jaoks koostab lastekaiste spetsialist koduse olukorra ülevaate. Kui nüüd laps on suunatud kohtu otsusega erikooli, siis perest täiendavad iseloomustust ei tehta.

„Aga selle kooli suunamise ettekande peaks siis tegema kes /.../ Aga erikooli suunamise puhul, alaealiste komisjoni anname me samamoodi perest ülevaate. Et võib-olla läheb läbi alaealiste komisjoni meie tehtud pere iseloomustus kaasa. (LK2)

„/.../ ei ole pidanud ka meie tegema täiendavat pereülevaadet vaid need varasemad ülevaated ongi seal toimikus, sõltuvalt kui palju neid istungeid on olnud. Kas on neid siis üks, mitu olenevalt kuidas me oleme siis istungitel osalenud, oma arvamuse seal andnud, mis on siis protokollitud“ (LK1)

Kui last ei ole veel erikooli suunatud, aga ta on juba alaealiste komisjonis käinud ja on reaalne võimalus, et kui ta samu tegusid jätkab, siis ta erikooli suunatakse, siis tehakse kodukülastusi ja pakutakse lapsele ja perele teenuseid, et erikooli saatmist vältida.

„Enne erikooli minekut, me teeme kodukülastusi pakume teenuseid nii kaua, kuni ta on veel kodus. Äkki ta vajab psühholoogi teenust või on tal mingid rehabilitatsiooni plaanid ja me kontrollime selle teenuse osutamist.“ (LK 2)

„Siis väga paljudel lastel, kes minu kliendid on olnud on siiski olnud üheks eelnevaks mõjutusvahendiks sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus. Ja see on ka ennetav meede veel, et peret aidata, et laps ei peaks erikooli sattuma. (LK1)

3.4.2 Ülesanded siis, kui laps õpib erikoolis

Lastekaitse spetsialistid tõid välja, et kui lapsele on juba eelnevalt määratud teenused, siis sellel ajal, kui laps õpib erikoolis, siis omavalitsus jälgib, kas ta neid teenuseid jätkuvalt saab. Lisaks sellele on omavalitsus ka üheks võrgustiku osaks, kes osaleb kokkusaamistel ja arenguestlustel.

„kui kool korraldab siis arenguestluste või siis soovib mingisugust asja seoses lapsega arutada. Siis me omavalitsuse esindajana oleme üheks võrgustiku liikmeks ja siis osaleme nendel arenguestlustel või võrgustiku kokkusaamisel siis.“ (LK1)

Lastekaitse spetsialistid tõid välja, et kui lapse aeg erikoolis viibimiseks hakkab läbi saama, siis kogunevad võrgustikuliikmed ja arutavad, et kas laps ise on valmis koju minema ja kas kodu on võimeline last toetama.

„Ja kindlasti kutsutakse meid kohale siis, kui hakkab lapsel see tähtaeg läbi saama /.../ kas laps on nüüd väljumiseks piisavalt tuge saanud või on siis mõne lapse puhul vajalik tema erikoolis viibimise pikendamine.“ (LK1)

Psühholoog nägi enda rollina lapsega enne kodukülastust läbi arutada, mis plaanid tal seal on, kuidas ta seda aega veedab ja suunata tema tegevusi eesmärkide poole: *„Kui on olnud alkoholi tarvitamisest loobumine või vanematega suhete parandamine, siis arutanud kuidas see kodus käimine siis nende eesmärkidega seotud on siis, mida seal silmas pidada, kuidas oma aega veeta.“ (P)* Pärast kodukülastust, kui laps on talle rääkinud, kuidas tal läks ja

millega ta tegeles, siis koos arutati, et kui olid tagasilöögid, siis mis neid soodustas ja kuidas järgmine kord teisiti teha.

„Mina enda võib-olla töö eesmärgiks selle võtsingi, ma nii väga ei keskendunud sellele kooli õppetööle või nende omavahelistele suhetele, vaid kuidas siis ennetada neid tagasilangusi tuleviku osas. Kuidas ((halbadele sõpradele/halbadele ideedele)) ei öelda ja kellega siis suhelda, mida siis teha oma vaba ajaga, kust uusi tutvavaid leida või kuidas siis olla sellises seltskonnas ja mitte tarvitada.“ (P)

3.4.3 Kodu kontrollimine kodukülastusel

Kooli esindajad toovad välja, et enne kui laps läheb pikemale kodukülastusele, siis nad küsivad nõusolekut kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja käest ning vajadusel läheb omavalitsusest keegi ka lapse kodu kontrollima, sel ajal kui ta seal viibib.

„Me saadame kooli poolt nagu ettepaneku, et meil on plaan selleks perioodiks ja kui siis tuleb vastuseks ei, siis me ei saada /.../ et läheb reedel või on sihuke natuke riski laps rohkem, siis kui on selline vastutulelik omavalitsus, siis lastekaitse siis nädalavahetusel käib läbi.“ (KT2)

Lastekaitse spetsialisti hinnangul ei ole aga tema ülesanne selle jälgimine, kuidas laps kodukülastuse ajal koolis koostatud päevakavast kinni peab. Tema hinnangul lasub selles küsimuses esmane vastutus vanemal ja kui lapsevanem seda rolli ei täida, siis kooli sotsiaalpedagoogil. Lastekaitsetöötaja hinnangul peaks just viimane tugiisikuna vanematega ja lapsega suheldes tagama, et laps õigel ajal õiges kohas oleks.

Lisaks tuli lastekaitse spetsialistide intervjuudest välja oluline probleem, mis on otseselt seotud institutsioonide vahelise koostöö koordineerimatusega. Lapsed saavad koju enamasti reede õhtul ja tagasi kooli lähevad esmaspäeval, veetes seega nädalavahetuse väljaspool kooli. Omavalitsuse lastekaitse spetsialistide tööpäev lõpeb aga reedel kell neli, seega sellel ajal, kui laps on kodus, nemad kodukülastusi tegemas ei käi: *„et paraku meid ei tasustata nädalavahetuse töö eest ja need kodukülastused on reede õhtust pühapäevani. Siis see langeb meie töövälisele ajale.“ (LK1)*

Eelöeldust järeldeb, et praktikas polegi kedagi, kes saaks reaalselt kontrollida lapse käikusid ja suhtlemist ajal, kui laps on koolist kodus. Koolis on küll koostatud kodukülastuse kava, mis on ka vanematega kooskõlastatud, aga selle täitmise järelevalveks puuduvad võimalused. Lastekaitsetöötajate ja politseiametnike öeldust jääb mulje, et kool ei olegi sellest informatsioonist huvitatud, kooli sotsiaalpedagoogid teevad kontrollkõnesid õhtul või muul ajal lapse koju, aga muidu ei ole kellelgi lapse tegevusest ülevaadet.

Positiivsena tuli lastekaitse spetsialisti intervjuust välja, et kuigi lastekaitsetöötajad nädalavahetustel peresid kontrollimas käia ei saa, siis esimesele kodukülastusel on nad enamasti kaasatud.

„Et siis me oleme kokku saanud koolitöötajatega näiteks niimoodi, et koolist tuleb see sotsiaalpedagoog või siis tugikasvataja, et nemad tulevad siis sellele koduvisiidile ja oleme ka meie siis samal ajal koju läinud /.../ Et kui nüüd hakkam mõtlema, siis tavaliselt selliseid esimese kodukülastuse ajal on meid ka kaasatud, oleme koos läinud sinna.“ (LK1)

Lastekaitse spetsialistid tõid välja, et sellel ajal, kui laps on veel koolis, aga on teada, et ta saab nädalavahetuseks koju, külastab lastekaitsetöötaja täiendavalt kodu siis, kui on teada, et peres on tõsised probleemid. Kuna need pered on neile üldjuhul varasemast tuttavad ja nende probleemid teada, siis on tal ka lihtne sellise täiendava külastuse üle otsustada.

„Tavaliselt me oleme neid kodusid juba külastanud. Oleneb juhtumist, kui juba perekond on tuttav, tean et perekonnas pole sõltuvusprobleeme, siis ma igakord kodukülastusele ei lähe. Aga kui ma tean, et kodu on ebastabiilsem, abivajaja, siis ma käin kindlasti kodus.“ (LK2)

Samas tõdesid lastekaitse spetsialistid, et ka kodus kontrollimas käimine ei pruugi midagi aidata ja kui seal tundub, et kõik on korras ja kontrolli all, siis tegelikult ei pruugi see üldse nii olla. Probleemiks toodi eelkõige välja see, et kodukülastuse ajal laps ei ole veel kohal, mistõttu lapse ja vanemate suhteid ja läbisaamist on raske hinnata. See puudutab eelkõige neid peresid, kus väliselt (materiaalselt) on kõik korras, aga probleemid on tekkinud suhete

pinnal. Need probleemid ilmnevad siis alles lapse saabudes, aga sel ajal lastekaitse kodusid ei külasta. Probleemina toodi välja ka see, et põhjused, miks kodukülastus ei õnnestu nii, nagu sooviti, arutatakse läbi koolis, kui seda üldse tehakse ja see informatsioon teisteni ei jõua.

„/.../ ühe lapse puhul ma käisin kodus, kui ta oli lubatud kodukülastusele /.../ Ja tüdruk oli hästi positiivne ja minul oli väga suur rõõm kui ma nägin kui palju ta on muutunud võrreldes selle lapsega, kelle me sinna erikooli saatsime. (Okei, positiivne lugu) Positiivne lugu jah, aga see ei takistanud teda järgmisel kodukülastusel kodust ära jooksmast.“ (LK1)

Olulise ülesandena, mida lastekaitse spetsialist endal näeb, on suhelda vanemaga ja uurida, kas ta on lapse koju tulemiseks valmistunud ja millised on plaanid nädalavahetuseks. Seetõttu lastekaitse spetsialist näebki enda rolli pigem lapsevanemaga suhtlemisel.

„Et pigem ma olen ikkagi võtnud ühendust lapse vanemaga /.../ Kuidas te olete planeerinud selle ajaga: kas te olete tööl, lähete kuhugi, olete ühiselt?“ (LK1)

Lastekaitse spetsialistide, politseinike ja psühholoogi intervjuusid kokku võttes jääb kahjuks mulje, et kuigi kool peab kodu valmisolekut üheks kodukülastuse loa andmise eelduseks ja väärtustab peresuhte rolli lapse resotsialiseerimisel, puudub tegelikult töötav meetod koduse olukorra hindamiseks. Samuti pole loodud usaldusväärset süsteemi lapse tegevuse jälgimiseks ja kontrollimiseks kodukülastuse ajal.

3.4.4 Toetuse ja asukoha probleem

Lastekaitse spetsialistide intervjuudest ilmnes probleem, mis vajaks põhjalikku läbi mõtlemist, nimelt erikoolid asuvad Tapal ja Kaagveres, aga lapsed elavad kõikjal üle Eesti. Sellega seoses tekkis kaks olulist probleemi. Esiteks peab laps käima mitme sotsiaaltöötaja või tugiisiku juures ja sageli üks ei tea, mida teine teeb. Probleemse lapsega tegeleb kõigepealt elukohajärgne sotsiaaltöötaja, samuti määratakse talle toetavaid teenuseid elukohajärgselt. Kui ta saadetakse kooli, siis tegelevad temaga kooli sotsiaaltöötajad, pedagoogid ja psühholoogid, kool osutab talle erinevaid toetavaid teenuseid. Kodukülastuse ajal ja pärast koolist naasmist on laps jällegi kodukohajärgse lastekaitse spetsialisti hoole all.

Seega arvasid lastekaitse spetsialistid, et lapse jaoks oleks hea, kui teenuseid osutataks kodukohas. Lastekaitse spetsialist rääkis oma kogemusest, et Kaagvere lähedal elavatel lastel on olukord parem, kuna laps ja vanem saavad teenuseid kasutada samade inimeste juures. Kui selline laps erikoolist ära tuleb, käib ta ikka edasi sama lastekaitse spetsialisti juures. Lapse arengu seisukohast oleks vajalik, et ka pärast kooli lõpetamist võiks jätkuvalt saada samu teenuseid, seega need peaksid olema kättesaadavad kodukohale lähedal.

„Nad on seal koolis ja nendega tegeletakse aga samas teenuseid nad võiksidki saada linnast. Et kui käia tugikeskustes, siis on see, kui ta tuleb erikoolist ära, siis ta saab jätkata sama nõustaja juures käimist. Et ta ei pea seda uuesti alustama siis.“ (LK2)

Teise probleemina seoses asukohaga töid lastekaitse spetsialistid välja, et kaugemal elavate vanematega ja erikoolis õppivate lastega tegelevad erinevad sotsiaaltöötajad ja tugiisikud. Teoreetiliselt on võimalik, et vanemad külastavad sageli kooli ja suhtlevad samade inimestega ning osalevad koos lapsega koolis toimival perenõustamisel. Paraku leiavad lastekaitse spetsialistid, et reaalses elus on see keeruline, kuna enamus probleemseid lapsi on pärit sotsiaalselt ja majanduslikult halval järjel olevatest peredest, mistõttu neil puudub võimalus sageli kooli külastada. Samal arvamusel oli ka psühholoog, kelle hinnangul pole reaalne, et Saaremaal või Võrumaal elavad vanemad saaksid käia teenustel Kaagveres.

„kool asub /.../ näiteks Tapa või Kaagvere erikool aga lapse perekond asub Tallinnas. Tihti on need pered toimetuleku raskustes pered. Et kas see on siis mõeldav, et lapsevanem hakkab siis käime perenõustamisel kord nädalas Tallinnast Kaagverre.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialisti arvates lihtsustaks olukorda see, kui lapse koolis viibimise ajal osutatakse vanematele vajalikke teenuseid nende kodukohajärgsetes asutustes. Kui laps koolist lahkub, siis jätkatakse talle vajalike teenuste osutamist ja seda organiseerib ja korraldab see sama lastekaitse spetsialist, kes seni on tegelenud tema perega. Sel juhul oleks juba kooli ajal kodukülastuste käigus võimalik neid suhteid kohaliku lastekaitse spetsialistiga hoida ja arendada.

3.4.5 Päevakava ja kontroll

Intervjueeritavatega varasemast tööalasest suhtlusest olen teada saanud, et enne koju minekut koostavad lapsed endale kodukülastuse ajaks kava, kus siis kirjas kellaajaliselt, et mida, kellega ja kus nad teevad. Kava võtab laps endaga koju kaasa ning see edastatakse kohalikule lastekaitse spetsialistile teadmiseks. Kava koostamist jälgib sotsiaalpedagoog, kes vajadusel suhtleb üle ka vanemaga. Lastekaitsetöötaja hinnangul on reaalsus see, et lapsed sellest kavast kinni ei pea. Põhjused on seotud nii lapse enda kui ka vanematega. Sageli vanemad ei soovi lapsega koos midagi ette võtta, kui eelnevalt on nad ise hulga tegevusi lapsega koos kavasse kirja pannud. Samuti lapsed ise ei viitsi neid asju teha, kuna nad on need sinna kirja pannud juba teadmisega, et keegi selle täitmist nii kui nii ei jälgi ja täitmata jätmisele ei järgne mingisuguseid sanktsioone: „*vahepeal oli neid mitu, siis jäi selline mulje, et üsna copy paste oli pandud /.../ Eks ta selline asi asja pärast pigem oli, või paber paberi pärast.*“ (LK1)

„Selle valge paberipeale võib laps kirjutada ükskõik mida /.../ Reaalsus on hoopis midagi muud. Lapsed saavad väga hästi aru, et see on midagi muud ja kirjutavad sinna formaalsuse mõttes. Ja kõik vaikivad, kõik teavad et need päevakavad, et keegi ei pea neist kinni ja keegi ei kontrolli neid.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialisti arvates tekib küsimus, et kuidas selline tegevus peaks lapsele midagi õpetama ja kellele seda formaalselt koostatud päevaplaani tegelikult vaja on. Tema hinnangul annab see vale signaali lapsele, kes näeb, et kool võtab asja formaalselt. Samuti võivad vanemad arvata, et kui isegi kool ei pea vajalikuks lapse kasvatamisega sisuliselt tegeleda, miks siis nemadki peaks pingutama.

„Nad tulevad ja ütlevad sotsiaalpedagoogile, et tegelikult ma käisin selle juures ja selle juures ja sa näed, et päevaplaanist pole kinni peetud. Mis eesmärk sellel päevaplaanil siis on? Miks lasta seda formaalsust teha. Kellele seda näidata? Lapsel seda vaja ei ole, lapsevanemal seda vaja ei ole. Kas koolil on seda vaja?“ (LK2)

Psühholoogi intervjuust selgus, et ka koolis endas on erimeelsused, kas sellist kellaajalist kava on mõtet teha või mitte. Osade töötajate arvates põhjustab liigne ettekirjutamine selle, et nad

ei õpi ise enda aega planeerima ja enda aja sisustamise eest vastutama. Teised tundsid, et ainult selline kava suudabki neid kuidagi järje peal hoida.

Kõik intervjuueeritavad tõid välja, et päevakava täitmise jälgimine sotsiaalpedagoogi ülesanne. Kuid lastekaitse spetsialistide ja psühholoogi arvates sõltus päevakava jälgimine suuresti konkreetsest sotsiaalpedagoogist: „Mõni oli küll selline, kes pidaski väga regulaarseid vestlusi ja uuris enne ja pärast.“ (P)

„Et mõni, kellel oli vähem kliente nii öelda ja kes pidaski seda hästi oluliseks, et annab ülesande ja pärast ka tõesti kontrollis. Kuigi seal anti selliseid ülesandeid, et tee Aura veekeskusest referaat, et mis eesmärki see nagu täidab /.../ ja pärast kontrolliti, kas oli tehtud. Kontrolliti, kas sa siis käisid või ei käinud. Ja kui ei käinud, ega midagi ei tehtud siis.“ (P)

Psühholoog arvab, et sotsiaalpedagoogide töösse süvenemist mõjutab väga palju see, kui palju neil on ajalist ressursi, et nende lastega vestelda, planeerida ja arutada, intervjuust selgus, et vähemalt sel ajal, kui tema seal töötas, seda aega neil väga ei olnud.

„Sotsiaalpedagoogid olid koguaeg tohutult hõivatud ja neid ei olnud sageli nagu kohalgi. Hästi kaootiline oli kõik see /.../ Ta võib-olla oligi E – K koolitusel eks ju ja laps tuli esmaspäeval sealt kodukülastuselt ja nad ei saanudki nagu rääkida ja kui tal siis üldse oli plaaniski, võib-olla muud asjad sõitsid sisse juba.“ (P)

Psühholoogi arvates lisaks ajalisele raamistikule mõjub lapsega koolis tehtavat tööd sotsiaalpedagoogile etteantud ülesanded. Intervjuust jäi mulje, et tegelikult ei ole väga kindlalt öeldud, millal ja kuidas peaks lapsega tema kodukülastusest rääkima.

„Mõni sotsiaalpedagoog, tal on kindel näiteks aeg, et ta nädalas sellel ajal võtabki vestlusele ja räägib mingitel kindlatel teemadel, mõni niisama, et maja peal kohtuvad, siis jutustavad. Ma ei tea, kas neil on kuidagi see, et vist ei ole kuidagi see struktureeritud.“ (P)

Kokkuvõttes võib öelda, et kuigi kool peab väga oluliseks detailse aja- ja tegevusplaani koostamist kodukülastuse ajaks, siis tegelikkuses ei anna see sageli oodatud tulemust. Peamine põhjus on see, et plaani eesmärk pole lapsele ja tegelikult ka koolitöötajale, üheselt selge. Lisaks ei ole paigas plaani täitmise jälgimise, analüüsimise ja hindamise reeglid.

3.5 Vastutus ja kontroll

3.5.1 Vastutus ja kontroll ebaseaduslikul kodukülastusel

Üks tõsine probleem, mida rõhutasid kõik vastajad, on seotud sellega, kes peaks tegelema kodukülastuse ajal seadust rikkuva või kodukülastuse järgselt õigeaegselt kooli mitte naasnud lapse leidmise ja kooli tagasi toimetamisega. Kui laps ei naase pärast kodukülastuse lõppemist õigeaegselt kooli, siis viibib ta ebaseaduslikult väljaspool kooli territooriumi. Koolitöötaja intervjuust nähtub, et nende ülesanne on kontrollida, kas laps on kodukülastuse ajal õigel ajal koju jõudnud. Samuti jälgivad nad seda, kas laps tuleb pärast kodukülastuse lõppemist õigeaegselt kooli tagasi. Kui nad tuvastavad, et last ei ole kodus, siis nad teavitavad politseid ja omavalitsust, kes peavad seejärel tegelema lapse otsimisega.

„Järelevalve tagamise kohustus lapsevanemal aga kool teeb siis kontrollkõne õhtuti. Et kell 10 on meil siin majas öörahu ja kell 10 peavad nad siis ka kodukülastusel kodus olema. Ja siis helistatakse lapsele või lapsevanemale ja räägitakse. Ja juhul, kui ta siis ei ole koju jõudnud, siis teavitatakse politseid ja omavalitsust ja algab see otsimisprotsess.“ (KT2)

Samuti kinnitas kooli esindaja, et neil on kokkulepe vanematega, kes peavad neid teavitama, kui laps kodukülastusel olles õigel ajal koju ei naase. Probleemina nägid nad eelkõige seda, et vanemad ei tee seda sugugi alati.

Kahjuks lähevad intervjuueeritavate arvamused lahku selle koha pealt, kes peaks last otsima, et ta saaks tagasi turvalisse keskkonda. Kõik teised osapooled näevad peamise vastutavana ikkagi kooli ennast, sest laps on sinna kooli suunatud kohtu otsusega ja kool peaks tema eest vastutama. Seega on vastanute arvamused selles küsimuses omavahel ilmselgelt vastuolus ning keegi ei näe lapse otsimist ja kooli tagasi toimetamist enda ülesandena.

Intervjueeritavate jutust selgub, et otseselt ei ole lapse leidmine ja tagasi toimetamine kellegi ülesanne ning asi on seni toimunud aktiivseima osapoole juhtimisel erinevate institutsioonide koostöös. Kuna ülesannete jaotus pole selge, siis on see koostöö kaootiline ja tulemused ei ole osapooli rahuldavad. Peamise probleemina tõid noorsoopolitseinikud välja asjaolu, et kodukülastusel viibiva lapse otsimine ei ole seaduslikult piisavalt reguleeritud, kellelgi ei ole selleks lihtsalt õigusi. Kooli töötajate hinnangul vastutavad nad lapse eest seni, kuni ta viibib kooli territooriumil. Kui laps on kodukülastuseks koolist lahkunud ja pole õigeaegselt tagasi tulnud, siis nad teavitavad politseid lapse kadumisest. Kooli töötajate sõnul pole neil seaduslikku alust last tema kodust taga otsida. Politseinike ütlustest selgub, et nemad on sama probleemi ees, sest ka neil puudub õigus otsitava lapse koju siseneda.

„Tegelikult on seal kitsaskoht, et politsei läheb teda otsima siis, kui lapse elu ja tervis võib olla ohus /.../ Põhimõtteliselt on see selline tühermaa praegu. Meie ei tohi minna sinna koju, kui me isegi teame, et ta on kodus. Kui ema ütleb, et ma ei taha, et te sisse tuleksite, siis politseil pole mittemingisugust alust minna sisse. Et ei saaks öelda, et lapse elu on ohus, ta on koos oma emaga. Nii, et meil ei ole mittemingisugust õigust sinna korterisse sisse minna ja meid ei lasta sinna sisse.“ (NP1)

Noorsoopolitseiniku viimasest väitest ilmneb veel üks oluline probleem, et vanemad ei tee sageli lapse otsimisel ja kooli tagasi toimetamisel koostööd. Kuna vanemaga koos viibiva lapse elu ei ole ohus, siis puudub politseil võimalus last kooli tagasi toimetada. Samas on selge, et antud juhul pole küsimus ohus lapse elule, vaid selles, et ta ei täida kohtu korraldust, millega ta on erikooli suunatud.

Ka lastekaitse spetsialistid tunnevad, et lapse leidmine ja kooli tagasi toimetamine on pandud just nende vastutuseks, kuid ka neil ei ole õigusi selle tegemiseks. Lisaks ei ole neil ka füüsiliselt võimalik neid lapsi kinni hoida ja autosse tõsta. Lastekaitse spetsialistide arvates võiks nende roll jällegi olla suhtlemine lapsevanemaga.

„Alles mul oli üks juhtum kus poiss tuli koju ja ei läinud kooli tagasi. Kool helistas mulle, et kas saate koju minna. Poiss oli kodus aga mina ei saa füüsiliselt seda 17 aastast poisslast mitte kuidagi sinna kooli toimetada /.../ Siis ma käisin temaga

rääkimas, noogutas, et jah pean ikkagi kooli minema /.../ esmaspäeval helistasin sotsiaalpedagoogile, ta jälle ei jõudnud kooli.“ (LK2)

„Ma võin seal kodus seista aga ma ei saa seda ust lukku panna või last kinni hoida. Või teda oma elektriika peale panna ja vurada Kaagverre /.../ Me ei saa seda teha, meil ei ole mitte mingisuguseid õigusi seda teha /.../ Ma saan kontrollida kodu, kas lapsevanem teab. Lapsevanemaga suhtlemine ma leian on rohkem kohaliku omavalituse teema.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialist leiab, et lapse otsimine ja kooli toimetamine võiks olla kooli ülesanne, eriti arvestades seda, et järelevalves töötavad neil mehed aga lastekaitstes peamiselt naised.

„Kool helistab meile, nad vahest ütlevad meile selle koha, et äkki ta on kodus. Nad ütlevad meile selle koha ja siis tooge see laps palun meile tagasi. Minge palun käige seal kodus ja vaadake mis olukord on ja rääkige temaga. Äkki saate kuidagi kooli tagasi toimetada. /.../ Aga kui koolil ongi selline olukord, kus koolil on informatsioon, kus laps asub, siis mina leian, et kool peaks minema sinna, kus laps asub. Neil on järelevalve spetsialistid.“ (LK2)

Lastekaitse spetsialistide ja noorsoopolitseinike vastustest ilmneb veel kaks olulist probleemi. Esitaks selgus, et kui kool saabki teavitatud sellest, et laps on politsei poolt kinni peetud, siis ei pruugi neil olla võimalust lapsele järele tulla. Teiseks pole selge, kus ja kellega peaks laps kooli töötajat ootama.

„Kool ise pakkus küll välja, et juhul kui patrull võtab ühendust, et laps on joobes, et siis nad tuleksid järgi. Küll aga nad möönsid seda, et neil ei ole suure tõenäosusega ressursi, et öö vahetuses on neil, et tavaliselt ongi neil üks valvur, abikasvataja.“ (NP2)

Seadusest tulenevalt, kui see laps jääb politseile vahele seaduse rikkumisega, siis on politseil kohustus teavitada lapse seaduslikku esindajat ja anda laps just temale üle.

„Samamoodi ei ole meil ju alust paigutada last arestikambrisse, nagu oli vahepeal kooli soov, sest tegelikult nii öelda esindaja on lapsel ikkagi ema. Ja politsei peab andma lapse siis emale üle.“ (NP2)

Positiivsena tuli vastustest välja, et kuigi hetkel ei ole selge, kes peaks mida tegema, siis leiavad kõik osapooled, et tuleb teha koostööd ja oluline on lapse ohutusse kohta paigutamine. Seega tulebki välja, et on suured erinevused selle vahel, mida lastekaitse spetsialistid ja noorsoopolitseinikud peavad tegema ja mida nad tegelikult teevad, sest ühest küljest ei ole kellelgi õigusi sekkuda ning teisest küljest ikkagi sekkutakse, sest kõik tunnevad, et lapse heaolu on olulisem, kui ette antud ülesanded ja õigused.

„Ma saan aru, kui ta on jooksus ja kool on kaugel, me tuleme vastu. Ma ei ütle, et see pole üldse minu küsimus, ma ei tegele sellega. Muidugi ma lähen. Ja helistan politseisse, küsin abi, et see laps saaks sinna kooli tagasi. Kui on mingi olukord, mis on talle ohtlik või ta läheb sellises keskkonda /.../ ma kutsun kellegi kaasa. Peamine on see, et lapsel oleks ohutu ja ta saaks tagasi keskkonda, kus ta peab olema. Sest tihti, kus nad redutavad, need kohad ei ole tema arengule ja heaolule head. Ja mind ei huvita, kes seda tegema peab. Teeme koostööd, lastekaitse ja politsei pool. Peaasi, et need asjad saaks tehtud ja ei oleks nii, et kõik ütlevad mina ei tee, mina ka ei tee. Või mind ei huvita.“ (LK2)

„Eks see tõenäoliselt peaks olema selline koostöö koht, kes ikkagi teab, see peaks ikkagi teavitama ja see kes vastutab peab tegema kõik endast oleneva, et see laps saaks kooli tagasi. See ongi see info jagamine, et minu jaoks on loogiline see, et sinna kahtlasesse korterisse tuleks kaasa võtta politseitöötaja ja tõenäoliselt tuleks kohale kutsuda ka koolitöötaja, kellele laps üle anda.“ (LK1)

Noorsoopolitseinikud ja lastekaitse spetsialistid arvasid, et probleemi lahendamiseks oleks äärmiselt oluline kõikidel osapooltel kohtuda ja lõplikult selgeks rääkida osapoolte konkreetsed ülesanded ja vastutused.

3.5.2 Mida lapsed kodukülastuse ajal kodus teevad

Koolitöötajate hinnangul on suurem osa lapsi kodukülastustel distsiplineeritud, peavad kavast kinni, neile on tähtis, et nad saavad kohtuda oma vanematega, lähedastega ja hoida häid suhteid väljaspool kooli. Nad mõtlevadki, et kui nad välja saavad, siis neil on keegi, kes neid ootab ja sellel nimel nad pingutavad.

Samas on noorsoopolitseiniku hinnangul hulk lapsi, kelle puhul kõik teavad, et kui nad kodukülastusele lastakse, siis nad lähevad välja kindla plaaniga teha lubamatuid tegevusi või üldse kooli tagasi mitte minna: „*On teatud kindlad jooksikud ja kindel plaan esimesel õhtul juba omal nina täis tõmmata ja pidutseda nii palju, kui seal see aeg lubab.*“ (NP2)

Nende eesmärk on saada koolist välja, et teha samade inimeste seltsis samu tegevusi, mille tõttu nad erikooli ongi saadetud.

„Tegelikult on seal Maarjamaa hariduskollegiumis on käputäis noori, kellel kodukülastuse eesmärk on ainult saada sealt koolis välja, hängida, saada oma kriminaalkorras karistatud või tõesti politseile väga hästi teada seltskonnas viibida ja pidutseda, lõbutseda, juua, panna narkot ja mitte kodus viibida. Et tegelikult see on reaalsus, et neid ei ole, ma ei saa nüüd öelda, terve hunnik, aga neid võib lugeda näiteks kümne sõrme peal üle.“ (NP2)

Intervjuust psühholoogiga selgus samuti, et osa lapsi pöördub kodukülastuse ajal kohe tagasi varasema elu ja tegevuste juurde. Põhjuseks tõi ta asjaolu, et nende koduses olukorras ei ole ju tema koolisoleku ajal midagi muutunud. Keskkond kodus on sama, inimesed, kellega nad suhtlevad – nii sõbrad kui ka kodused – on endised. Sama kinnitasid oma kogemusest ka noorsoopolitseinik ja lastekaitsespetsialist. Psühholoog nägi peamise probleemina eelkõige seda, et vanematega ja sõpradega ei ole keegi lapse koolis viibimise ajal tegelenud.

„See on teada, kui nad koju tulevad, siis nad teevad kõiki neid asju, mille pärast nad ongi koolis või mis on nende probleemid.“ (LK2)

Intervjuust psühholoogiga tuli välja, et lapsed pöörduvad kodukülastuse ajal üsna kiiresti tagasi samade probleemsete tegevuste juurde (suitsetamine, alkoholi ja kanepi tarvitamine), millega nad enne kooli minekut olid kokku puutunud. Tema hinnangul suudab kool lapsi neist

pahedest eemal hoida, kuid kodukülastuse ajal puudub lapsel järelevalve. Samuti nägi ta tõsise probleemina seda, et vanemad ei oska ega suuda ja tihti ka ei taha lapsi kodukülastuse ajal õigete tegevuste juurde suunata. Nad ei kontrolli lapse tegevust, mistõttu laps rikub koolis kehtivaid reegleid, istudes poole ööni arvutis või veedab aega aega ebasobivate isikute seltsis. Seega ilmneb siin tõsine probleem, et koolis saavutatut lõhutakse kodukülastuse ajal kiiresti. Kui selline laps pärast kodukülastust kooli tagasi pöördub, siis on tõsine oht, et ta hakkab oma tegevusega koolikaaslaste ees uhkustama ja võib niimoodi ka teisi lapsi oma eeskujuga mõjutada.

„/.../ Aga üsna tõenäoline on, et kui tal enne oli kalduvus suitsetada näiteks kanepit, siis isegi kui ta mingi aeg suutis hoida ennast järje peal, siis mida aeg edasi, siis muutus enesekindlamaks ja julgemaks, et ma võin seda teha.“ (P)

„Nädalateks või kuudeks pool asotsiaalsetes narkourgastes koos mingisuguste kinnipeetavatega, see kõik lööb jälle sassi selle, mille nad selleks hetkeks on saavutanud“ (P)

Ühe võimalusena säästa lapsi kodukülastuse ajal sealsest keskkonnast tulenevatest ohtudest soovitas noorsoopolitseinik kodukülastuse asemel rohkem kasutada vanemate külastusi koolis: *„kui tahavad vanematega kokku saada, siis vanematel on õigus nädalavahetustel külla minna neile.“ (NP1)* ja teise võimalusena lapsevanemate suuremat kaasamist tegevustesse, näiteks väljasõitudele. Sel juhul säilib koolis viibimise ajal lapse side vanematega, aga nad kohtuvad kooli järelevalve all ja teevad ühiselt lapse arengut soodustavaid tegevusi.

3.6 Informatsiooni edastamine

3.6.1 Informatsiooni edastamine, kui laps on kodukülastusel

Intervjueeritavate kogemused laste kodukülastustest teada saamise kohta on erinevad. Lastekaitse spetsialistid ütlesid, et kool saadab teate selle kohta, et laps läheb koju ja selle kohta küsitakse nende arvamust. Kas see toimib tõe poolest kõikide laste kõikide koju lubamistega ja mil määral nende arvamusega arvestatakse jäi pigem segaseks. Lastekaitse spetsialistid leidsid, et kui see informatsioon jõuaks nendeni iga kord ja piisavalt vara, siis oleks võimalik lapsele ja perele vajadusel erinevaid teenuseid pakkuda.

„Mul ei ole ülevaadet, et keegi iga nädalavahetus käiks. Võib olla meile ei saadeta seda teatist, minule küll ei ole tulnud. Siis me saaksime mõelda, näiteks kui selles kodus on konflikt, mis tavaliselt on, siis nad saaks koos nõustamist. Et kui nad reedeõhtul tulevad, siis lähevad koos nõustamisse koos lapsevanemaga“ (LK2)

Üks lastekaitse spetsialist ütles, et ta on käinud ka koolis kohapeal, kui arutatakse lapse koju mineku üle. Teine ütles, et tema sellistel komisjonidel osalenud ei ole.

„Kui ongi kojutulekud, siis selliseid komisjone väga ei korraldata. Nad koolis jah, seal omavahel ja lapsevanem /.../ Nemad seal siis suhtlevad aga meile saadetakse meili peale, kas te olete nõus, et see laps tuleb sellel ja sellel ajal? Saatke palun oma kinnitus või tagasilükkamine.“ (LK2)

Mõlemad noorsoopolitseinikud said informatsiooni lapse kodukülastuse kohta ainult siis, kui laps kas ei tulnud kodukülastuselt tagasi või oli kodukülastuse ajal pannud toime õigusrikkumise.

„Kui nad kodukülastusele saavad, mina ei tea sellest mitte midagi. Mina saan siis teada, kui nad tagasi ei jõua või kui nad panevad mingi korrarikkumise toime“ (NP1)

Noorsoopolitseinike arvates oleks tegelikult hea, kui neil oleks olemas informatsioon laste kohta, kes on koolist välja lubatud. Mingi hetk saavutati kooliga kokkulepe, et nad kodukülastusele minejatest teada annavad, kuid enam see ei toimi.

„Viimasel poolaastal siis sain kokkuleppe niimoodi kooliga, et edastas mulle nimekirja, kes siis nüüd kodukülastustel on. See toimis kaks kuud ja peale seda see vajus ära. Et peale seda nad mulle enam ei saatnud.“ (NP2)

Psühholoog sai informatsiooni kodukülastuste kohta ainult ise küsides, kas siis lapselt endalt või sotsiaalpedagoogilt, mis olenes paljuski ka sellest, kui hea koostöö selle konkreetse sotsiaalpedagoogiga oli. Tema töö planeerimiseks oli see informatsioon tegelikult oluline nii

selle jaoks, et planeerida millega lapsega koos tegeleda, kui ka selle jaoks, et teada, kas laps üldse olemas on.

„Aga pigem oli see, et ma ise küsisin, siis kas sotsiaalpedagoogi käest või kui ma lapsega kohtusin, siis ma küsisin, kas ta teab, millal ta jälle koju läheb, et nii pidi nagu jõudis jah.“ (P)

Samas psühholoog arvas, et selline informatsiooni edastamine ka temale olekski olnud üsna keeruline, sest spetsialiste, kellel kõigil seda vaja oleks, oli nii palju, et sotsiaalpedagoogil oleks olnud väga keeruline kõigile infot operatiivselt edastada.

3.6.2 Informatsiooni edastamine, kui laps on ebaseaduslikult kodus

Kui laps on ebaseaduslikult kooli territooriumilt väljas, kas siis põgenedes või kodukülastust ise pikendades, siis kõik intervjueeritavad arvasid, et nad saavad sellest alati teada. Noorsoopolitseinikud ütlesid, et nemad saavad sellest teada enamasti sama päeva õhtul, kui kool helistab häirekeskuse: *„Mina saan sellest teada, kui kooli järelevalve töötaja helistab 112. Või siis otse mulle“ (NP1)*

Lastekaitse spetsialistid arvavad, et nemad saavad alati teada, kui laps on koolist ebaseaduslikult lahkunud, kuid see teave ei jõua nendeni kohe, vaid paari päeva möödudes. Nende arvates annab kool selle info edasi siis, kui oleks vaja nende poolset abi lapse otsimisel.

„Kool helistab meile /.../ Ega nad ei helista esimesel päeval. Esimesel päeval ma ei saa seda kohe teada, kui ta on jäänud koju või ära jooksnud. See tuleb mingi aja jooksul. Üritavad alguses ise üles leida või siis ootavad, et tuleb paari päeva jooksul kooli tagasi.“ (LK2)

„Üldiselt ikkagi jõuab aga kas nüüd koheselt, siin ma jään küll vastuse võlgu. Et ta nüüd ei tulnud sellel ja sellel päeval tagasi, nii operatiivselt mulle seda nüüd ei meenu. Siin tuleb ikka mingi intervall sisse, enne kui meie teada saame.“ (LK1)

Ühe lastekaitse spetsialisti intervjuust tuli välja väga oluline probleem, et üsna halvasti on reguleeritud selline situatsioon, kus pere ei olegi valmis last koju võtma. Seega, kui pere avaldust ei tee ja last koju ei oota, mis võimalused lapsel siis koju saada on. Lastekaitse spetsialist tõigi näite sellest, kuidas kool otsustas sellisel juhul lapse saata kodukülastuseks turvakodusse, samas teades väga hästi, et seal keegi last kontrollida ei saa. Enda töökogemusest saan öelda, et turvakodudes on väga kindlad reeglid ja lapsed saavad turvakodu territooriumilt välja ainult kokku lepitud tegevusteks (näiteks kooli või arsti juurde minekuks). Lapsed ei taha turvakodus olla, kuna nad peavad pidevalt kohal olema ja teismelistel lastel ei ole huvitav seal koos pisikestega mängida, nad soovivad ikkagi minna linna ja enda sõpradega kohtuda. Kuigi seal on kindlad reeglid ja kellajad, siis tegelikkuses ei ole neil õigust turvakodu ust lukus hoida, seega lastel on sealt võimalik iga hetk lahkuda. Turvakodu töötajad ei saa kontrollida, kus ja kellelega laps viibib. Seega tulebki lastekaitse spetsialisti jutust välja, et kooli eeltöö lapse koolist välja lubamiseks on olnud puudulik ja tekib küsimus, kas kool laseb lapsi koolist välja laste heaoluks või hoopis selle jaoks, et neil endal on siis kergem.

„Meenub lugu kolleegi lapsega, kes tuli erikoolist turvak koju, kuna teda pere ei tahtnud vastu võtta. Siis oli nagu turvakodu poolne signaal, et laps on ära kadunud ja ei viibi enam seal, kus ta algselt oleks pidanud olema.“ (LK1)

Üks lastekaitse spetsialist tõdes intervjuu lõpus, et tegelikult ta vist seda teavet iga kord ei saagi. Lastekaitse spetsialisti arvates on selle saamine ja operatiivselt saamine siiski äärmiselt oluline, sest mille põhjal peaks ta muidu otsuste langetama last puudutavates küsimustes. Piisaks tegelikult ka lihtsa e-maili saatmisest.

„Ma mõtlen, et see võiks toimuda nii, et nemad ju jälgivad, et laps peab tulema tagasi laupäeva õhtul kell 6 ja kui ta ei tule siis nad teevad endale mingi teavitussüsteemi, kui laps ei ole tulnud. Siis nad võiks teha meile meili, panna sinna see ja see laps ei ole kooli tulnud sellel ja sellel ajal. Kui ta tuleb hommikul, on väga tore ja siis sellest ka teada anda, kui laps on jõudnud koju /.../ Ja mina siis, kui ma tulen esmaspäeval tööle, siis ma näen mis on toimunud nädalavahetusel. Et ahah, teda ei tulnud, või tuli 3 tundi hiljem või 12 tundi hiljem, või ei ole ikka veel tulnud. Siis mul on see info

olemas, ma saan seda teadmiseks võtta ja selle järgi tegutseda. Juba lapsevanemaga suhtlemises.“ (LK2)

Kokkuvõtvalt tõdesid lastekaitse spetsialistid, et kui nende ülesanne on suhelda perega ja teha lapse ja pere tulevikuga seotud otsuseid, siis oleks vajalik, et informatsioon lapse kadumisest peaks nendeni alati jõudma ning see võiks jõuda võimalikult kiiresti.

3.6.3 Ebaseaduslikud tegevused

Kuna ma töotan ise noorsoopolitseinikuna, siis tean, et kui laps paneb toime ebaseadusliku tegevuse Tartu linnas, siis kooliga töötav noorsoopolitseinik saab sellest enamasti teada ja edastab selle teabe ka koolile. Samas ei pruugi ta sellest teada saada, kui laps on süüvõimelises eas ja patrull teeb kohapeal menetlustoimingud ära, sest otsuse võib sel juhul lapsele teha mõni teine noorsoopolitseinik, kes ei tea, et laps õpib erikoolis ja teate korrarikkumise toime pannud lapse kohta saadab koju vanemale. Veelgi väiksem tõenäosus koolil rikkumisest teada saada on siis, kui seaduserikkumine on toime pandud mõnes teises maakonnas, sest siis tehakse ka otsus seal ära ja nemed kindlasti ei tea, et laps õpib erikoolis ja kool jääbki teavitamata. Otsusest saavad koopia ka lastekaitse spetsialistid, kuid otsus tuleb alles kolmekümne päeva pärast ja otsus läheb lapse elukohajärgsesse omavalitsusse, kes ilmselt Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskuses kohapeal kohtumistel ei käi ja seega teave temalt kooli ei jõuagi.

„Menetlustoimingud on juba seal kohapeal ära tehtud ja siis kool ei saagi teada, sest laps ütleb, et saatke otsus mulle koju emale ja siis jääbki see infosulg.“ (NP2)

Enda töökogemusest tean, et kui tavakooli laps paneb õigusrikkumise toime, siis kooli ei teavitada ja tegelikult on erikooliga ju sama moodi, kohustus on teavitada ainult seaduslikku esindajat ja kohalikku omavalitsust. Seega tekib nii minul, kui ka intervjueeritavatel noorsoopolitseinikel küsimus, et mille põhjal kool siis saab teha otsuse, kas õpilast järgmine kord koju lasta.

Lastekaitse spetsialist arvas, et nad saavad enamikest rikkumisest küll teada, aga see informatsioon jõuab nendeni mingi aja möödudes.

„On olnud ka juhtumeid niimoodi, et ma olen olnud ka mingisugusel järgmisel ümarlaulal koolis ja siis jõuab minuni info näiteks eelmisest kodukülastuse ebaõnnestumisest /.../ Ja seda on mainitud ka järgmise kodukülastuse planeerimisel, et oli see kava tehtud, olime kooskõlastused andnud ja nüüd siis on järgmine olukord tekkinud ja nüüd me peame seda läbi rääkima hakkama. Et mis siis edasi saab, kuna eelmine kord läks halvasti.“ (LK1)

Lastekaitse spetsialistid ütlesid, et informatsioon lapse rikkumise kohta jõuab nendeni enamasti politsei, mitte kooli enda käest ning selle põhjusena toodigi välja, et kool ei pruugi sellest ise teadlik olla, sest otsest kontrolli nemad laste üle ei tee. Lisaks tõid lastekaitse spetsialistid välja, et vahepeal saavad nad informatsiooni lapse ebaseaduslikest tegevustest ka otse lapsevanemate käest.

„Lapsevanemad on jälle üks koht, kus mõned ütlevad, tulevad ise räägivad, et ma ei taha, et ta järgmine kord tuleks. Sel korral oli aga mina ei suutnud tagada tema kodus olemist, läks ikka sõpradega välja ja tuli hommikul purjus peaga koju on ju /.../ Ega kool ka ei tea, mida need lapsed kodus teevad. Või kui teada saavad, siis mind ei ole kool teavitanud. Kodus olles tuleb see info pigem lapsevanematelt. Või politseilt.“ (LK2)

Kliiniline psühholoog sai laste rikkumistest teada laste endi käest ja vajadusel edastas selle ka sotsiaalpedagoogile, kui ta temaga kohtus. Psühholoog ütles, et ta oleks pidanud informatsiooni ka kirja panema, kuid kuna ta ei teadnud, kes kõik sellele ligi pääsevad, siis see ei tundunud talle eetiline ning lisaks kahtles ta, et kas sotsiaalpedagoog seda sealt üldse loeks.

„/.../ Et siis kui ma nägin seda inimest, kui ma ta kätte sain. Meil oli muidugi see oma süsteem, kuhu me pidime mingeid asju kirjutama aga sinna ma jälle kõike ei pannud, sest põhimõtteliselt iga üks saab sealt lugeda, see on mul alati see töö eetiline põhimõte /.../ Ma ei tea, kas sotsiaalpedagoogid vaatasid seda, sest see oli rehabilitatsiooni süsteemi tabel, sest minul ei olnud ligipääsu sotsiaalpedagoogi

omale, meil oli oma reha kaust ((rehabilitatsiooni kaust)) /.../ Ma ei tea, minu arvates sotsiaalpedagoogil on ligipääs sellele rehabilitatsiooni kaustale aga ma ei tea, kui palju nad vaatavad, sest tegelikult seda dokumentatsiooni ja pabereid ja ristikesi oli päris palju, mida nad peavad seal tegema ja jälgima.“ (P)

Psühholoogi intervjuust selgus, et tegelikult saab tema laste käest informatsiooni nende rikkumiste kohta, seega olekski oluline, et ta saaks selle edastada kooli töötajatele, sest nemad ei pruugi sellest teadlikud olla ja samas peavad nemad tegema lapse tulevikku puudutavaid otsuseid, kuid selle informatsiooni õigele inimesele edastamine oli väga keeruline. Keeruline esiteks sellepärast, et lapsega töötavatel inimestel oli konkreetse sotsiaalpedagoogiga keeruline kohtuda ja teiseks sellepärast, et neid informatsiooni saajaid on ümber lapse nii palju.

3.6.4 Informatsiooni jagamine pakutavatest teenustest

Lastekaitse spetsialistide ja noorsoopolitseinikega suheldes olen aru saanud, et kool pakub lastele erinevaid toetavaid teenuseid, kuid teave nende kohta teistele institutsioonidele ja ka tegelikult koolis endas ei liigu. Koolis kohapeal on psühholoog ja lisaks on rehabilitatsiooni programmis kliiniline psühholoog ja osad lapsed käivad ka majast väljas psühholoogi juures. Psühholoog tõdes, et mõistlik oleks, kui ta omaks teavet selle kohta, mis eesmärged teised koos lapsega püstitanud on ja nende töö võiks kooskõlastatud olla. Ühe probleemina rõhutas ta jällegi sotsiaalpedagoogidega puudulikku koostööd.

„Ega ma ka täiesti ei tea, sest kõik sotsiaalpedagoogid ka ei jaganud minuga seda infot, et mis nende poolt see eesmärk sinna püstitatud oli /.../ Ja oleneb sellest, et kuidas see koostöö oli, et keda rohkem teadsid ja keda rohkem kätte said, sellega oli parem info jagamine. Aga mõni selline sotsiaalpedagoog, ma ei saanudki teda kätte, sest ta oli koguaeg seal nii hullult praegu koolitatakse, koguaeg oli koolitustel, nädalate kaupa, siis läks puhkusele, ma ei saanudki küsida näiteks, kas saan tulla, kas laps näiteks on kohal, sest inimene ei vasta mulle lihtsalt. Juba seda, siis sellest kodukülastuse programmist ammugi rääkimata.“ (P)

Kõik intervjuueeritavad peale koolitöötajate töid ebapiisava koostöö üheks põhjuseks selle, et spetsialiste ümber lapse on nii palju, et ei oleks mõeldav, et sotsiaalpedagoog saaks nende kõikidega, kes ka erinevatel aegadel koolis kohal olid, teavet ja plaane jagada.

„Ja tegelikult oli ju neid spetsialiste seal rehabilitatsioonis ma ei tea, 10 tükki ja igapäev käis kuidagi tilkus seal Kaagveres millal tahtis.“ (P)

Lastekaitse spetsialistid ütlesid, et informatsiooni vahetus kooliga nende poolt pakutavatest teenustest on puudulik, kuid see oleks väga vajalik, sest siis oleks võimalik leida lapsele parim teenus.

„See on ainult siis kui meie helistame, küsime. Aga sellist igapäevast koostööd, tihedat tagasisidet meil küll ei ole.“ (LK2)

Lisaks on lastekaitse jaoks teenuste informatsioon väga oluline selle jaoks, et esiteks kui lapsele oleks vaja mingisugust teenust juurde pakkuda, siis oleks vaja teada, mis on seni tehtud ja mis on eesmärgid ning ka selle jaoks, et kui laps on koolist väljas, siis saaks temaga samu teenuseid jätkata.

„Laps ütleb jah, ma käin psühholoogi juures aga mis väärtusega need teenused on? Mis suund on, kuhu ta liigub oma tegevusega, kas ta vajaks lisaks ka nõustamist?“ (LK2)

Kokkuvõtvalt leidsid lastekaiste spetsialistid, et teenused võiksid olla läbi räägitud kohaliku omavalitusega. Et isegi valida need teenused, mida nad saaksid lapsele ka pärast pakkuda, kui see laps tuleb tagasi kohaliku omavalitusse, et oleks võimalus sama või sarnast teenust jätkata.

Arutelu

Arutelus käsitleb tulemuste analüüsi käigus ilmnenud olulisemaid teemasid, mis kõik on seotud vajadusega korrastada lapse argipäeva kodukülastusel.

Minu magistritöö eesmärk oli teada saada, millised on last ümbritsevate institutsioonide esindajate kogemused erikooli lapse kodukülastuse planeerimise ja korrastamisega ning kas sellisel kujul kodukülastus osana kasvatussüsteemist on nende arvates mõistlik ja viib lähemale kooli üldisele eesmärgile. Eesmärgist lähtuvalt püstitasin kolm uurimisküsimust: (1) millise tähenduse annavad last ümbritsevate institutsioonide esindajad kodukülastusele kasvatussüsteemis, (2) milline on last ümbritsevate institutsioonide roll seoses kodukülastusega, (3) kuidas on korraldatud lapse pere toetamine, et pere saaks olla lapse arengut toetav.

Esmalt uurisin, millisena näevad last ümbritsevate institutsioonide esindajad kodukülastuse rolli kasvatussüsteemis. Nende institutsioonidena käsitlesin nii kooli, teisi ametkondi (edaspidi teised institutsioonid) kui ka perekonda. Kõik intervjuueeritavad olid seisukohal, et kodukülastus on erikooli õpilastele vajalik ning kõige olulisemana nähti kodukülastuse rolli lapse ja pere vahelise sideme säilitamises. Peamine põhjus on see, et laps veedab koolis kas aasta või kaks, aga pärast seda läheb ta enda kodukohta tagasi. Selleks, et tagasi minnes oleksid tal toimivad suhted nii pere kui ka sõpradega, oleks vajalik, et ta nendega ka vahepealsel ajal kohtuks. Samas ilmneb siin oluline vastuolu. Kõik intervjuueeritavad tõdesid, et just erikoolis käivate laste peredega seotud probleemid on sageli põhjuseks, miks lapsed erikooli on jõudnud. Tõenäoline on, et kokkupuude vanematega ei aita kaasa lapse arengule vastavalt koolis seatud eesmärkidele. Seega oleks vajalik aidata just seda peret, kust laps tuleb, mida kinnitab ka Kraus (2006), et inimeste argipäeva mõistmiseks ja argiprobleemide käsitlemiseks tuleb võtta arvesse laiemat sotsiaalset konteksti, mis seda argipäeva kujundab. Kyriacou (2009) järgi on erikoolis tehtav tulemuslik vaid siis, kui need tingimused on loodud ja lapse poolt omaks võetud kõigis lapse jaoks olulistel keskkondades, ning et ühesugused normid kehtiksid nii koolis kui ka väljaspool erikooli last vahetult ümbritsevates süsteemides, eriti kodus lapse kodukülastuse ajal. Paraku ilmnes intervjuudest, et kooliväliste institutsioonide tegelemine lapse kodu ja vanematega sel ajal, kui laps on erikoolis ei erine

sellest, mida nad varem tegid. Sellest tulenevalt saab pere lapse koolis olemise ajal täpselt samasugust toetust ja teenuseid, kui enne lapse erikooli suunamist. On tõenäoline, et kui see toetus enne ei suutnud peret aidata, siis ei suuda ta seda ka nüüd. Selline lähenemine on otseselt vastuolus teooria osas kirjeldatud arusaamaga kogukonnapõhiste tegevuste vajalikkust ja kasulikkust (Ewijk 2010). Need tegevused, mida suunab eelkõige kohalik lastekaitse töötaja, peaksid toimuma kogukonnas ja last vahetult ümbritsevas keskkonnas ning kaasama lapse perekonna. Sel juhul oleks perekond lapse erikoolist naasmisel paremini ette valmistatud tema toetamiseks. Minu töö seisukohalt on aga eriti oluline, et sel juhul täidaks kodukülastus oma rolli kodu valmisoleku testijana.

Väga olulise probleemina ilmnes analüüsist, et kool ja teised institutsioonid ei tähtsusta piisavalt lapse perekonnaga tegelemist. Kooli ja teiste spetsialistide mõte on lapsega koolis ja väljaspool tegeledes tema resotsialiseerimine ja õiguskuulekaks muutmine. Kuna perega keegi sel ajal samal eesmärgil ei tegele, siis jääb mulje, et kõigi hinnangul on probleem ainult lapses. Tegelikult ilmnes intervjuudest, et väga olulisel määral tulenevad lapse probleemid kodusest olukorrast ja perekonna probleemidest. Grunwaldi ja Thierschi (2009: 136) järgi kujundavad inimese eluilma tema kogemused, neis omakorda on olulisel kohal reaalsed elutingimused. Intervjuus rahvusvahelisele sotsiaalpedagoogika ajakirjale (Schugurenky, 2014) ütleb Hans Tiersch, et sotsiaalsete probleemide lahendamiseks peab tegelema seal, kus nad tekivad. Antud juhul on selleks keskkonnaks lapse perekond. Seetõttu on nende tingimuste ja perekonna olukorra muutmine lapse resotsialiseerimise seisukohast äärmiselt oluline. Samuti on lapse probleemide lahendamine võimalik vaid siis, kui tema perekond selles osaleb ja on ka ise valmis muutuma. Praeguses olukorras, kus perega lapse erikoolis viibimise ajal täiendavalt ei tegeleta, ei saa rääkida kodukülastusest kui kasvatusüsteemi loogilisest osast. Vastupidi, on alust arvata, et kodukülastus võib anda soovitud hoopis vastupidise tulemuse. Koolis lapsega tehtav töö kaotab mõtte, kui ta kodukülastuse ajal koduse keskkonna mõjul või seetõttu, et perekond teda piisavalt ei kontrolli, teeb jälle samu tegevusi, mille eest ta erikooli saadeti. Selles olukorras tuleks tõsiselt kaaluda kodukülastuse kombineerimist vanemate külastustega koolis ja lapsevanemate suuremat kaasamist sotsialiseerivatesse tegevustesse koolis.

Oluline teema kodukülastuse funktsioonis on ka kodukülastuse loa kasutamine preemiana ja läbi selle lapse motiveerimine paremale käitumisele. Kõik vastajad leidsid, et selline mõjutamise meetod on vajalik, et lapsed õpiksid pingutama ja mõistaksid, et eesmärgi saavutamise nimel tuleb teha tööd. Kahjuks ilmnis ka selles küsimuses oluline vastuolu kooli ja teiste institutsioonide seisukohtades. Kõik vastajad peale kooli esindajate leidsid, et praegune kodukülastusega mõjutamise süsteem on poolik. Nende hinnangul on selleks, et lapsed õpiksid, et igal teol on tagajärg, olgu see siis positiivne või negatiivne, vajalik, et kool kasutaks mõjutamise meetodina ka karistust. Koolitöötajate hinnangul aga puudub neil vajadus ja võimalus kasutada kodukülastusest mingil ajaperioodil üldse ilma jätmist karistusena, kuna kool on kasvatus-, mitte karistusasutus. Samas on selge, et kui erikool peab lapse jaoks täitma ka vanema rolli ehk õpetama lapsele tegude eest vastutamist, siis peab ta võtma aluseks piitsa ja prääniku meetodi, mida kasutab lapsevanem. Ainult nii saab tagada, et laps õpib, mis on õige ja mis vale ja et valele järgneb mingisugune karistus. Olukorras, kus kool kodukülastustega seotud rikkumiste eest mingeid karistusi ei määra, tekib küsimus, kuidas lapsed seda erikoolis viibimise ajal õppima peaksid.

Seoses kodukülastuse funktsiooniga kasvatussüsteemis tõstatus veel üks oluline põhimõtteline küsimus. Kõik intervjuueeritavad leidsid, et kodukülastused on vajalikud ja neid ei saa täielikult mingi teise analoogilisel eesmärgil tehtava tegevusega asendada. Samas ei olnud vastajad kindlad, kas on õige sellise elementaarse õiguse kasutamine laste paremale käitumisele suunamisel. Kuna ka kooli kinnitusel on kodukülastus oluline vahend lapse sotsiaalsete suhete säilitamiseks, siis oleks tõenäoliselt mõistlikum otsustada, et kõik lapsed saavad igal juhul kindlatel hetkedel koolist välja ja laste paremale käitumisele motiveerimiseks kasutatakse teisi motiveerivaid mõjutusvahendeid. Kodukülastuse kasutamine mõjutusvahendina võib viia selleni, et laps lahkub koolist ebaseaduslikult, kui teda ei lubata koju sellel hetkel, millal ta lootis. Sel juhul ei saavuta kodukülastus kasvatusprotsessi osana oma eesmärki, vaid aitab kaudselt kaasa rikkumisele. Lisaks on tõenäoline, et ebaseaduslikult koolist lahkunud laps seab ohtu oma elu ja tervise. Ebaseaduslikult koolist väljas olev laps ei taha, et ta leitakse ja võib end varjata kohtades, mis ei pruugi olla turvalised. Kui laps teab, et tema pere teeb kooliga koostööd, siis ta ei lähe koolist lahkudes koju ja ei kontakteeru vanematega. Sel juhul ei tea keegi, kus ja kellega laps

viibib ja mida ta teeb. See omakorda muudab keeruliseks lapse leidmise ja kooli tagasi toomise.

Teise teemana uurisin, millisena näevad last ümbritsevad institutsioonid oma rolli seoses kodukülastusega. Kõige olulisem institutsioon on kool, kes näeb oma rolli kodukülastamise võimaldamises osana kasvatussüsteemist, sh lapse motiveerimiseks, kodukülastusloa andmises vastavalt enda kehtestatud reeglitele, samuti kodukülastuskava koostamises koostöös lapse ja vanematega. Lastekaitse spetsialistid tegelevad enda sõnul lapsega enne erikooli suunamist (seejuures osaliselt ka selleks, et suunamise ohu tekkimisel seda veel ära hoida) ja pärast seda, kui laps erikoolist naaseb. Seega võib öelda, et rollide jaotuse küsimuses kodukülastuse korraldamisel langesid küsitletud institutsioonide esindajate arvamused kokku. Detailsemal vaatlemisel ilmnisid siiski probleemid, mis eelkõige on seotud lapse kodukülastust suunava dokumendi – kodukülastuskava – koostamisega. Kummalisel kombel ilmnis probleem teravalt juba koolis, kuna kooli esindajad olid detailse ajakava koostamise vajaduse osas eri meelt. Kooli psühholoog ja lastekaitse spetsialist ei vaidlustanud kava kui sellist, kuid muretsesid liigse formaalsuse pärast. Psühholoogi hinnangul ei ole sellise kava täitmine võimalik, kui kodune keskkond ei ole soosiv ja inimesed, kellega laps kodus suhtleb, ei ole valmis lapsega tegelema. Mõlema kogemusest nähtus, et ei kool ega lapsed võta seda kava tõsiselt, mis annab lastele soovitud täiesti vastupidise signaali. Olukorda aitaks parandada see, kui kava koostamisel tehtaks rohkem koostööd lapse perekonna ja kohaliku kogukonnaga, kaasates vajadusel lastekaitse spetsialisti, kes tunneb kõige paremini lapse kodust olukorda. Teooria osas nägime, kui oluline on eluilmakesksusest lähtuvalt kogukonna ja last kõige lähemalt ümbritsevate isikute roll tema elu ilma kujundamisel.

Institutsioonide vahelise koostöö koordineerimatus ilmnis eriti tõsise probleemina sel ajal, kui laps on koolist kodukülastusel. Eelkõige said osalejad erinevalt aru, kuidas peab olema tagatud järelevalve kodukülastuse üle ning milline on nende ja teiste institutsioonide vastutus ja tööjaotus. Lastekaitsetöötaja hinnangul peaks lapse tegevust kodukülastuse ajal ja koolis koostatud päevakavast kinnipidamist jälgima eelkõige vanemad ja kui nemad seda ei tee, siis kooli sotsiaalpedagoog. Viimane peaks tugiisikuna vanematega ja lapsega suheldes tagama, et laps õigel ajal õiges kohas oleks. Kooli esindaja omakorda eeldas, et lastekaitse spetsialist ja vajadusel ka politsei võtaksid järelevalves suurema rolli. Vastutuse panemine vanemale ei

tundu antud juhul mõistlik, kuna ilmselgelt ei ole vanem sellega ju varasemalt hakkama saanud, mistõttu laps erikoolis õpibki. Samas ei saa vastutust järelevalve eest lapse üle panna ka lastekaitse spetsialistidele ega politseile. Tõsise praktilise probleemina ilmnes vastuolu lastekaitse spetsialisti tööaja ja lapse kodukülastusel viibimise aja vahel. Nimelt ei ole lastekaitse spetsialistidel nädalavahetusel töö aeg, seega nad ei saa kontrollida, mida laps sel ajal teeb ja kus ta viibib. Teine suur probleem, mis takistab järelevalvet lapse üle kodukülastuse ajal ja korrarikkumiste puhul lapse leidmist, on seotud puudustega seadusandluses. Kehtivate eeskirjade kohaselt ei ole politseil ega lastekaitse spetsialistil õigust last kinni pidada ja tagasi kooli toimetada, kui ta millegi vastu on eksinud. Nimetatud põhjustel on kontroll lapse käitumise üle kodukülastuse ajal ja vastutus järelevalve teostamise eest väga kaootiline ja seda teavad ka lapsed. Kool ei jälgi, mida teeb laps väljaspool kooli territooriumi ja ei pea vajalikuks minna last otsima, kui laps on kadunud. Lastekaitse spetsialistide ja politseiametnike öeldust jääb mulje, et kool ei ole sellest informatsioonist huvitatud. Seega on institutsioonidevaheline koordineerimatus tekitanud olukorra, et pole selge, kes peaks või saaks kontrollida lapse käikusid ja suhtlemist ajal, kui laps on koolist kodus. Koolis on küll koostatud kodukülastuse kava, mis on ka vanematega kooskõlastatud, aga selle täitmise järelevalveks puuduvad võimalused. Tänapäevani on kontroll ja vajadusel lapse leidmine ning tagasi toimetamine kooli toimunud tänu sellele, et erinevad spetsialistid peavad lapse ohutust erinevatest eeskirjadest ja seadustest tähtsamaks. Institutsioonidevaheliste arusaamatuste lahendamine eeldab tihedamat omavahelist koostööd. Oluliseks tuleb pidada ka seda teemat käsitleva seadusandluse põhjalikku analüüsi ja vajadusel täiendusettepanekute tegemist.

Kolmanda teemana uurisin, kuidas on korraldatud lapse pere toetamine, et pere saaks olla lapse arengut toetav. Kõige olulisem on, et nende laste argipäev oleks struktureeritud ja juhitud ning seda ka siis, kui laps ei viibi koolis. Selle eelduseks on, et kõik last ümbritsevad inimesed näeksid asju ühte moodi, nii kool, pere, kui ka teised toetavad institutsioonid. Oluline on, et kõik teeksid üksteisega koostööd ja jagaksid omavahel pidevalt informatsiooni, samuti see, et eesmärged püstitataks koos. Vähe abi on selles, kui igaüks teeb mingit enda osa ja sellest tervikut ei moodustu. Oluline on, et asjad ei oleks kaootilised. Seda kinnitab ka Selg (2013), et inimese eluilmaga saab avardada parandades elutingimusi, laiendades tema valikuvõimalusi ja pakkudes talle uusi positiivseid kogemusi. Analüüsist ilmnes sügav

vastuolu teooria osas sõnastatuga, kuna eesmärgi saavutamiseks peaksid nii kool kui ka teised institutsioonid lapse erikoolis viibimise ajal aktiivselt tegelema selle elukeskkonna ümberkujundamisega, kuhu ta pärast erikooli tagasi läheb. Muuhulgas eeldaks see peres eksisteerivate väärtushinnangute ümberkujundamist ja võimalust mööda ka pere probleemide lahendamisele kaasaaitamist.

Teise suure vajakajäämisena tõdesid teiste institutsioonide esindajad, et tegelikult ei ole neil ka ülevaadet sellest, kuidas kool lapse perega koostööd teeb ja millist tuge neile pakub. Seda, milliseid teenuseid pakub kool lapsele ja lapsevanemale, lastekaitse spetsialist ei tea. Seega jääbki kuidagi mulje, et kuna laps kodust tuleb ja sinna nii kui nii tagasi läheb, et siis ei ole mõtet teda sealt ka võõrutada. Eesmärk on aidata tal kohaneda selle mittetoetava keskkonnaga vähehaaval, et kuna kooli lõpetades ta peab sinna mittetoetavasse keskkonda nii kui nii tagasi minema.

Ka seda, millal laps on omaalgatuslikult koolist väljas, saavad hilinemisega teada nii lastekaitse, kui ka politsei. Seda, kui laps on rikkumise toime pannud, saab teada lapsevanem, kes ei pruugi seda öelda koolile. Kokkuvõtvalt on koostöö erinevate last ümbritsevate institutsioonide vahel nõrk, seega ei ole võimalik lapsele ja perele pakkuda järjepidevat tuge ning teenust. Lapse ja pere kohta otsuseid tegevad institutsioonid ei oma informatsiooni selle kohta, mille põhjal otsuseid tegema peaks.

Probleem tekib ka sellest, et lapse argipäev on Maarjamaa Hariduskolleegeiumis struktureeritud ja korrastatud ning eeskirjadega kehtestatud, kuid samasugune struktureeritus puudub siis, kui laps on koolist väljas. Erikoolis toimuvad kõik tegevused ette kindlaksmääratud päevakava alusel, kõik tegevused on ajaliselt määratletud, nii tunnid kui ka vaba aeg. Ruumiliselt on samuti selgelt paigas, kus ja mida koolis tehakse. Samuti on määratletud see, millal lubatakse õpilased koolist välja, sh kodukülastusele. Kolmandaks on paigas ka suhtlemine, et millal ja kuidas suhtlevad õpilased nii kooli töötajatega, lähivõrgustikuga, abistajatega kui ka sotsiaaltöötajatega. Kõik need suhtlemise vormid on koolis täpselt määratletud nii ajaliselt kui ka ruumiliselt, kuid minnes koju ei ole selge, kelle ülesanne korrastatuse jälgimine ja suunamine on. Kodukülastus on formaalselt struktureeritud laste endi koostatud päevaplaani järgi, kuid tegelikkuses kord puudub, kuna pole institutsiooni

või isikut, kes selle plaani järgimise või kontrollimisega kodukülastusel tegeleks. Grunwaldi ja Thierschi (2009) järgi aitab argipäeva ajaline raamistik inimesel mõtestada oma tegevust, aga ka toetada perspektiivitunde arengut ja suunata argipäeva ajakasutust paremini korraldama. Kui kodukülastuse ajal pole lapse argielu õigesti struktureeritud ja suhtluskeskkond ei toeta uute positiivsete ja elus hakkama saamiseks kasulike suhete loomist, siis ei aita kodukülastus kaasa lapse resotsialiseerimisele. Olukorda aitaks parandada see, kui kava koostamisel tehtaks rohkem koostööd lastekaitse spetsialistiga, kes tunneb kõige paremini lapse kodust olukorda. Siinkohal ilmneb oluline vastuolu teoorias kirjeldatuga. Ka teooria osas jõudsimine välja kogukonna ja kohaliku sotsiaaltöötaja olulise rollini, see järeldus toetab sama.

Kuna institutsionaalne järelevalve lapse tegevuse üle kodukülastuse ajal puudub, on laps sel ajal teistsuguses olukorras kui erikoolis viibides. Kui kodus on puudu vanemlikust vastutusest, satub laps kodukülastuse ajal olukorda, kus tema keskkond on korrastamata nii ajaliselt kui ka ruumiliselt, tema suhtlusring on samuti määratlemata, ning mis eriti oluline, puudub täiskasvanulik toetus ja kontroll. Sellest tulenevalt ei aita kodukülastus lapse resotsialiseerumisele kaasa. Protsessi edukuseks oleks vaja, et koolis tehtav töö lapsega oleks mõtestatud ja kavandatud lähtudes lapse eluilmast ja argipäevast ning jätkuks ka ajal, kui laps ei ole koolis. See tähendab samades rutiinides ja reeglites kokkuleppimist, nende kehtestamist ja järelevalvet täitmise üle lapsevanemate ja lastekaitse koostööna.

Kodukülastuse rolli lapse resotsialiseerimisel rõhutasid nii kooli- kui ka lastekaitse spetsialistid, mis loob hea aluse nende institutsioonide koostööks. Praktika näitab paraku, et koostöö pole selles valdkonnas siiski veel piisav. Võimaliku lahendusena võiks kool kodukülastuse eesmärkide ja selle võimaldamise reeglite osas teiste institutsioonidega rohkem koostööd teha, mitte piirduda formaalsuse mõttes päevakava lastekaitse spetsialistidele saatmisega. Omavalitsuse lastekaitse spetsialistid omavad lapsest ja tema kodust head ülevaadet ja nad on tegelenud lapse ja perekonnaga juba enne lapse erikooli saatmist ja tegelevad ka pärast kooli lõpetamist ning ka kodukülastuse ajal. Samuti peaks kool selgitama kodukülastuse eesmärgi ja tingimusi lastele.

Teooria osas kirjeldasin Ewijk (2010) arusaama kogukonnapõhiste tegevuste vajalikkust ja kasulikkust, kuna need aitavad lapse eluilmast struktureerida ja korrastada. Need tegevused ja algatused peaksid toimuma üldjuhul kogukonnas või last vahetult ümbritsevas keskkonnas. Kuid siin ilmneb probleem, mis toodi välja lastekaitse spetsialistide poolt, nimelt selle edukat toimimist mõjutab kogukonna suhtumise probleemidega peredesse ja see, kuidas probleemidega pered neisse suhtumist tunnetavad. Pahatihti vanemad ei soovigi minna abi küsima või nõustamist saama, sest nad kardavad, et neid hakatakse süüdistama ja neile moraali lugema. Ja üks negatiivne kogemus võib rikkuda ära kõik tulevased võimalused kogukonna poolt perele tuge pakkuda.

Kokkuvõte

Minu magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on erikoolis õppiva lapsega tegelevate institutsioonide esindajate kogemused seoses erikooli õpilaste kodukülastusega. Lähtudes eluilmakesksest lähenemisest uurisin, kuidas spetsialistid tõlgendavad laste eluilma ning kuidas püüavad korraldada ja mõjutada laste argipäeva erikoolis ja väljaspool. Täpsemalt uurisin, milline on last ümbritsevate institutsioonide roll seoses kodukülastusega, millise tähenduse annavad last ümbritsevate institutsioonide esindajad kodukülastusel erikooli kasvatussüsteemis ning kuidas on korraldatud lapse perekonna toetamine selle jaoks, et pere saaks olla lapse arengut toetav.

Lähtudes probleemipüstitusest ja uurimisküsimustest koostas poolstruktureeritud intervjuu kava, mis koosneb kolmest teemaplokist (tegevused pere ja lapsega, ülesanded ja kogemused seoses kodukülastusega, vastutus ja kontroll õpilase tegevuste üle), konkreetsed küsimused erinesid olenevalt intervjuueeritava institutsioonist. Kokku viisin läbi seitse intervjuud: kaks erikooli töötajatega, kaks noorsoopolitseinikega, kaks lastekaitse spetsialistidega ja ühe intervjuu koolis projekti raames töötava kliinilise psühholoogiga. Intervjuude käigus kogutud andmete analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, kuna see ei lähtu ettekirjutatud intervjuu küsimuste järgi teemade analüüsil, vaid võimaldab analüüsida just intervjuueeritavate jaoks olulisi teemasid.

Analüüsi käigus selgus, et intervjuueeritavate arvates on kodukülastus erikooli õpilastele vajalik ning kõige olulisemana nähti kodukülastuse rolli lapse ja perekonna vahelise sideme säilitamises. Kuid kuna nendes peredes on mitmeid probleeme, siis selle jaoks, et kodukülastus saaks enda eesmärgi täita, oleks vajalik tegeleda suuremal määral ja erinevate institutsioonide koostöös ka pere toetamisega.

Seoses eelneva teemaga, ilmnes analüüsis probleem lapse järelevalve üle kodukülastuse ajal, kuna siis puudub institutsionaalne järelevalve lapse tegevuse üle, seega laps on sel ajal teistsuguses olukorras kui erikoolis viibides. Lapse keskkond on kodukülastusel korrastamata nii ajaliselt kui ka ruumiliselt, tema suhtlusring on määratlemata, ning mis eriti oluline, puudub täiskasvanulik toetus ja kontroll. Ning sellest tulenevalt ei aita kodukülastus lapse resotsialiseerumisele kaasa. Protsessi edukuseks oleks vaja, et koolis tehtav töö lapsega oleks

mõtestatud ja kavandatud lähtudes lapse eluilmast ja argipäevast ning jätkuks ka ajal, kui laps on koolist väljas. See tähendab samades rutiinides ja reeglites kokkuleppimist, nende kehtestamist ja järelevalvet kava täitmise üle lapsevanemate ja lastekaitse koostööna. Selle eelduseks, et lapse argipäev oleks struktureeritud ja kontrollitud ka sellel ajal, kui laps on koolist väljas, on see, et vastutus ja kontroll erinevate institutsioonide vahel oleks selge ja korrapärane. Intervjuudest selgus, et paraku koostöö pole selles valdkonnas siiski veel piisav. Võimaliku lahendusena võiks kool kodukülastuse eesmärkide ja selle võimaldamise reeglite osas teiste institutsioonidega rohkem koostööd teha, mitte piirduda formaalsuse mõttes päevakava lastekaitse spetsialistidele saatmisega.

Intervjuudest selgus, et tihti teevad õpilased vähesest kontrollist, arusaamatutest reeglitest ja kodu halvast olukorrast tingituna kodukülastusel tegevusi, mis ei ole kooskõlas eesmärkidega ja mis panevad lapse ohtu. Ning probleem on see, et sellistes olukordades ei ole selge, kes ja kuidas peaks õpilast kontrollima ja ta tagasi turvalisse kohta toimetama. Analüüsis selgus, et vastutus ei ole kõigile üheselt selge ja seda lükatakse pigem alati kellegi teise ülesandeks. Samas lähtuvalt seadustest ongi praegusel hetkel segane, kuidas last aidata, sest kellegi ei ole õigusi lapse omavolilise tegevuse takistamiseks ja tema ohutusse kohta ehk kooli tagasi transportimiseks. Intervjueeritavate jutust selgus, et koostöö erinevate institutsioonide vahel on nõrk ja lapse eluilm korrastamine on toimunud kaootiliselt, aktiivseima osapoole juhtimisel. Kõik leidsid, et vajalik oleks kõikide osapoolte kohtumine, kus tehakse kindlaks kõigi võimekus ja õigused lapse ja perega tegelemisel ning kõigi ülesanded lepitaks kindlalt kokku.

Kasutatud kirjandus

1. Alaealise mõjutusvahendite seadus (30.12.2015), RT I 1998, 17, 264. Kasutatud 18.04.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015075?leiaKehtiv>
2. Cameron, C., Moss, P. (2011). Social Pedagogy: Current Understandings and Opportunities. Teoses: Cameron, C., Moss, P. (toim). *Social Pedagogy and Working with Children and Young People. Where Care and Education Meet*, 7–32.
3. Ewijk, H. Van. (2010). *European Social Policy and Social Work: Citizenship-Based Social Work*. New York: Routledge.
4. Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. Edition 4. London: Sage Publications Ltd.
5. Grunwald, K., Thiersch, H. (2009). The Concept of The „Lifeworld Orientation“ for Social Work and Social Care. *Journal of Social Work Practice*, 23, 2, 131-146.
6. Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action*. Volume 2: The Critique of Functionalist Reason. Cambridge, UK: Polity Press.
7. Hsieh, H-F; Shannon; S. H. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 7, 1277-1288.
8. Korrakaitseadus (23.03.2015), RT I, 22.03.2011, 4. Kasutatud 18.04.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015207?leiaKehtiv>
9. Kraus, B. (2006). Lebenswelt und Lebensweltorientierung – eine begriffliche Revision als Angebot an eine systemisch-konstruktivistische Sozialarbeitswissenschaft. *Zeitschrift für Systemische Therapie und Familientherapie*, 37(2), 116-129.
10. Käskkiri (2016) Lastekaitseteenistuse lastekaitse spetsialist 4 ametijuhendi kinnitamine. Tartu linnavalitsus sotsiaal- ja tervishoiuosakod [[http://info.raad.tartu.ee/tootajad.nsf/0/DC86B62E067504664225696A00562B0F/\\$FILE/LKT%20lastekaitse%20spetsialist%204.pdf](http://info.raad.tartu.ee/tootajad.nsf/0/DC86B62E067504664225696A00562B0F/$FILE/LKT%20lastekaitse%20spetsialist%204.pdf)] 22.05.2016
11. Kyriacou, C. (2009). The Five Dimensions of Social Pedagogy within Schools. *Pastoral Care in Education*, 27 (2), 101-108.
12. Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
13. *Laste kohtlemise juhend*. Politsei- ja Piirivalveameti peadirektori käskkirja „Laste kohtlemise juhend“ lisa. Kasutatud 17.04.2016 http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/laste_kohtlemise_juhend_lisa.pdf

14. Lastekaitse seadus (06.12.2014), RT I, 06.12.2014, 1. Kasutatud 18.04.2016
<https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
15. Lorenz, W. (2008). Paradigms and Politics: Understanding Methods Paradigms in an Historical Context: The Case of Social Pedagogy. *British Journal of Social Work*, 38, 625–644.
16. Maarjamaa Hariduskolleegeiumi põhimäärus (02.04.2015), RT I, 05.10.2011, 2. Kasutatud 16.04.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/102042015003>
17. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi teabevahetuse head tavad*. Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Teabevahetuse_head_tavad.pdf
18. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaskodu kodukord*. Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/pilaskodu_kodukord.pdf
19. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste koolist ja tundidest puudumiste arvestamine*. Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Puudumiste_arvestamise_juhend.pdf
20. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste tunnustamine*. Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/pilaste_tunnustamine_ja_mjutamine.pdf
21. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õpilaste vastuvõtmise ning koolist väljaarvamise tingimused ja kord* (2016). Kasutatud 20.04.2016
http://www.mhk.edu.ee/images/Failid/Kooli_vastuvotmise_kord.pdf
22. *Maarjamaa Hariduskolleegeiumi õppekava* (2015). Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Oppekava/Maarjamaa_Hariduskolleegeium_oppekava_uldosa_.pdf
23. McDermid, S., Trivedi, L., Blackmore, J., Trivedi, H. (2015) *Developing the art of social pedagogy: The views and experiences of foster carers and the children and young people of Head, Heart, Hands: The second year*. Kasutatud 30.05.2016
<http://www.lboro.ac.uk/media/www/lboroacuk/content/ccfr/publications/HHH%20Impact%20on%20FC%20%20CYP%20T2%20FINAL.pdf>
24. Politsei ja piirivalve seadus. (31.12.2015), RT I 2009, 26, 159. Kasutatud 18.04.2016
<https://www.riigiteataja.ee/akt/131122015028?leiaKehtiv>
25. Schugurensky, D. (2014). Social Pedagogy and Critical Theory: A Conversation with Hans Thiersch. *International Journal of Social Pedagogy*, 3(1), 4-14.

26. Selg, M. (2013). *Sotsiaalpedagoogilised lähenemised sotsiaaltöös*. Loengumaterjal. ÕIS.
27. Selg, M. (2015). Eluilmakesksus aitab mõista sotsiaaltöö väärtust. *Sotsiaaltöö*, 3, 55-60.
28. *Sotsiaalne rehabilitatsiooniteenus* (2016). Kasutatud 20.04.2016
<http://mhk.edu.ee/index.php/rehabilitatsioon/sotsiaalne-rehabilitatsiooniteenus>
29. *Teenus 1* (2015). Kasutatud 20.04.2016
<http://mhk.edu.ee/index.php/rehabilitatsioon/teenus-i>
30. *ThemPra kodulehekül*. Kasutatud 24.05.2016 <http://www.thempra.org.uk/>
31. Thiersch, H., Grunwald, K., Köngeter, S. (2010). *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. Thole, W. (toim). Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
32. *Turvalisus koolis*. Kasutatud 20.04.2016
http://mhk.edu.ee/images/Failid/Kodukord/Turvalisus_koolis.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maarja Viktoria Noorkõiv (sünnikuupäev: 25.05.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kodukülastuse funktsioon erikooli kasvatusüsteemis“, mille juhendaja on MSW Marju Selg,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 31.05.2016